YeniGündem

16-31 Temmuz 1985 Sayı: 26/200 Lira (KDV Dahil)

33 YIL ÖNCE ANKARA'DA TÜRK-İŞ VARDI

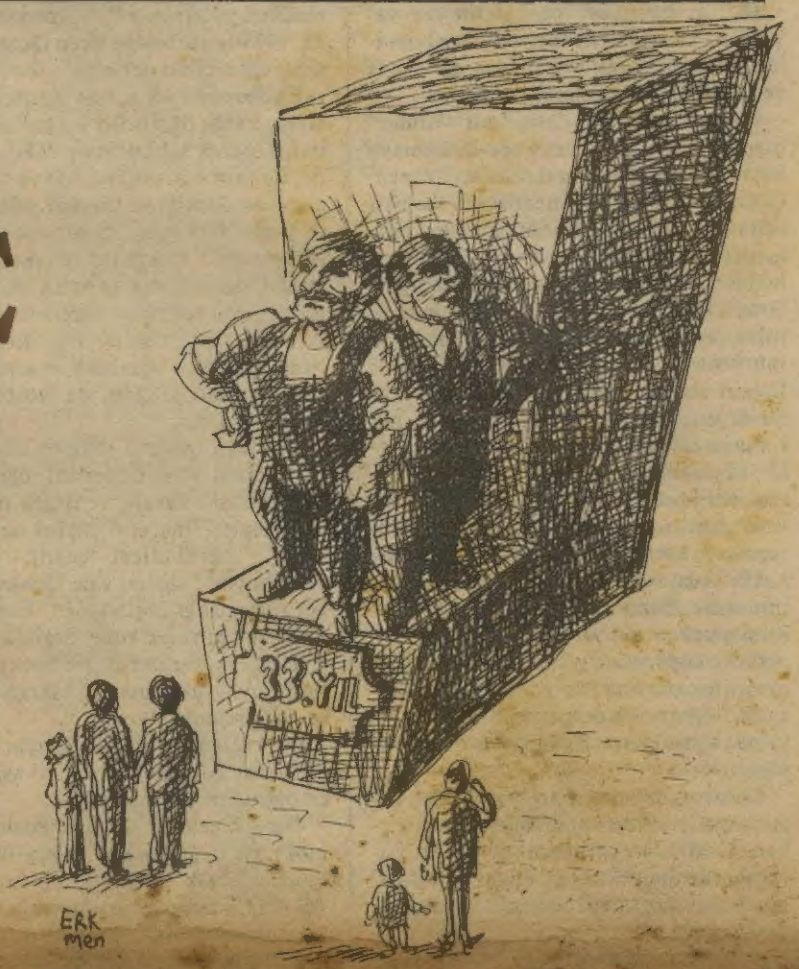

- Politikanın Müslüman kanadı: RP
- Vural Arıkan: "Yakında hukuki meseleler önem kazanacak"
- Macaristan: Sovyet modelinden, piyasa ekonomisine
- ÇİN: Değişen çehre
- Ravi Shankar: Değişik sesleri bir araya getirmek yaratıcılık değil
- İstanbul'da tatil

V. EKİMİZİ BAYİNİZDEN İSTEYİN
Demokrasilerde DERNEKLER, SENDİKALAR, MESLEK KURULUŞLARI

Demokrasiden yana öğrenciler

YeniGündem adlı dergi, 24. sayısında "Niçin Öğrenciler Dernek Kurmak İstiyor" başlıklı bir yazı yayınladı. Yazı, öne sürülen savların boyutlarını taşımayacak kadar kısa olmasıyla ve içerdiği yanlışlarla ilgi çekiciydi.

İlkin, Dernekler Yasası'nın "amaç" maddesini aktarır gözüküp, kısaltmaya başvuruluyor, yasanın o satırları "öğrencilerin kurumlar nezdinde temsil edilmesi" olarak geçiştiriliyor. Zaten Dernekler Yasası öğrenci derneğinin amacını dar tutarak, okullardaki öğrenci örgütlerinin işleyişlerini kısıyor. Yine de unutulan şey önemli boyutlarda. Yasanın o satırlarında şöyle yazar: "Öğrencilerin... kurum idaresi veya diğer kuruluşlar nezdinde temsil edilmesi". İyiniyetimizi korumaya çalışarak, bunu bir hata, ilgisizlik, bilgisizlik olarak niteleyelim. Ama öğrencilerin hedefledikleri, demokratik üniversitenin ana ögelerinden biri olan, "öğrencilerin karar sürecinde söz sahibi ve oy hakkı" olması; öğrencilerin yönetime katılmasıdır. Burada, öğrencinin temsil edilmesi gereken asıl yer olan üniversite yönetimi okuyucunun gözünden saklanıyor, amacımız göz ardı ediliyor ve hemen sonra da "öğrenciler dernek kurduktan sonra ne yapacaklarını bilmiyorlar" savı öne sürülüyor.

Dernek için başvurmuş kurucuların basında haberleri ve röportajları yer almışken, bunlardan yararlanılmıyor, bu kurucularla konuşulmuyor. Fakat, kurulmamış bir derneğin kurucuları arasında olduğu söylenen bir öğrenciden, nasıl bir ortamda, ne amaçla söylediği, hangi konuşma içinde yer aldığı belli olmayan bir alıntı yapılıyor: "Böyle bir hakkın altının doldurulması gerek." Bu sözler genellenerek, derneği bir amaç olarak gördüğümüz, ya da "derneği kurmuş olmak için kurduğumuz" söyleniyor. Öğrenci gençliği iradesiz, bilinçsiz, "ruh"larla yönlenen, dağınık bir kitle olarak görüp, onunla satır aralarını hiç kaçırmadan alay etme, küçümseme tavrı, ilgisizlikten, bilinçsizlikten ileri gelmiyorsa, kasıtlıdır. Ve hangi amaçlara hizmet ettiği ortadadır. "Çamur atma", "bulandırma" düzeyinden kurtulamayan, sağlam temellere dayanmayan savlarının karşısında, birleşen, çoğalan demokrat gençlik görülemiyor.

Derneğin amacı, kuruluş aşamasında çıkartılan her türlü güçlüğe rağmen unutulmuş değil. Bir amaç çerçevesinde birleşilirken, bu amaç tüzük çalışmalarında ve sonraki süreçte geri plana kayamaz. Derneğin kuruluşunu belirleyen amacın ne olduğu, niçin ve kimin için çalışılacağıdır. Bu unutulabilecek bir gerçek değildir ve her türlü yıldırıcı örnek, baskı, gayrıresmi uygulamalar da derneğin amacını unutturmuş değil. Yanısıra, dernek işleyişinde özlemlerimizi, istemlerimizi savunmada kararlı olduğumuzu söylemek isteriz.

Olgunun tüm yönlerini incelemeden, anlamadan üzerinde lafazanlık yapmak, saldırmak; derneklerle, başvurmuş dernek kurucularıyla konuşmadan genellemelere gitmek yanlıştır ve böyle bir yazı, bütününde ele alındığında amaçlıdır.

Olayları toplumsal gereklerden, kitleden soyutlayıp, bireylere indirgeme tutumuna da dikkat edilmeli.

Öğrenci derneği, öğrencilerin yasalarla tanınmış örgütlenme hakkıdır. Derneğin örgüt yapısı göz ardı edilip, olayı tek tek kurucular düzlemine indirgemek de yanlıştır. Kurucuların ayrı ayrı görüşünü almak yerine dernekleşen bu öğrencilerin ortak düşüncelerinin yansıtılması gereklidir.

"Dernek kurma hakkı giderek sembolikleşiyor. Ama sembolikleşme, çeşitli fakültelerde dernek kurmak için çalışan öğrencileri yıldırmıyor". Yılmadığımız doğru. 1983'te yürürlüğe giren Dernekler Yasası, öğrenci derneklerinin sembolik olarak kalmasına yol açacak kısıtlamaları taşıyor. Fakat öğrenciler bu haklarını sembolik olarak sahiplenmiş değiller. Tersine, ne yaptığının bilincinde ve dernek olgusunun demokrasi içindeki yerinin ne olduğunun farkında. "Sembolik olarak sahiplenmek", haklarını ve çıkarlarını savunan, demokratik ve özerk bir üniversite için çaba harcayan öğrencilerin arasında yeri olmayan bir deyim. Dernek olgusunun içeriğini boşaltma ve sembolikleştirme çabasında olan, bu tutumuyla **YeniGündem**'dir.

Dernek olgusunu sahiplenirken ve bilinçle adım adım ilerlerken, öğrencilerin bu çabadaki kararlı ve ısrarlı tutumunu göremeyip, "macera" olarak deyimlenirken, "öğrencileri çeşitli engeller yıldırmıyor" sözleri yazı içindeki bir diğer tutarsızlığı gösteriyor... Evet kararlı kitleleri yıldırmak kolay değildir. Dolayısıyla öğrenciler olaya, bir heves, macera tutkusuyla yaklaşmamış, bilinçli bir çalışmaya girişmiştir.

Öğrencilerin "içtihat"larıyla, kaygılarıyla alay ediliyor, istedikleri sağlıklı yapı başından küçümseniyor.

Gerçek çelişki, üniversitedeki antidemokratik uygulamalar ve keyfilik ile öğrencilerin hak ve çıkarlarını özgürce savunmak istemeleri arasındaki çelişkidir; bu, unutturulmaya çalışılıyor.

Kurucu üyelerin söylediklerini, alıntıları, derneklerin bilinen konumunu, savlarına uygun hale getirmek, muhaliflikte haklı olduklarını kanıtlayabilmek için değiştiriyorlar.

Şu anda Türkiye'de demokrasiye inancın bir kanıtı olan, demokrasiye ulaşmada önemli bir ögeyi oluşturacak olan dernek olgusundan haberli olmayıp, geniş olanaklara sahip olduğu görülen bir dergi de eksik, güdük ve çarpıtılarak yayınlanmasını, sorumsuzluk, bilinçsizlik ve "demokrasi inancında olan öğrencilerin demokratik çalışmalarının karşısında olmak" olarak değerlendiriyoruz. Çünkü günümüzde, tüm kurumlarıyla işleyen, sağlıklı bir demokrasinin yerleşmesine yönelik çabalara katılmamak, desteklememek, kendini ayrı tutmak, demokrasinin karşısında olmaktan başka bir anlama gelmiyor.

Yazı, çok kısa ve nesnellikten uzak, ciddiyetsiz bir biçimde; yorum getirip, seçenek sunmadan karalamalara yöneliyor. Olay, okuyucular gözünde açılacağına tümüyle bulanıklaştırılıyor.

E.Ü. Tıp Fakültesi
Öğrenci Derneği Kurucuları

Özerklik için dernekler

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Öğrenci Derneği (ODTÜÖD) kurucu üyeleri olarak, Türkiye'de "demokrasinin korunup geliştirilmesi yolunda" uğraş verdiğine inandığımız yayın organlarından biri olan derginizde; 16 Haziran '85 tarihli sayınızın 17. sayfasında yer alan "Niçin Öğrenciler Dernek Kurmak İstiyor" başlıklı yazı hakkında yazdığımız bu açıklamanın da yayınlanacağını "umut ediyoruz".

"Öğrenci derneği ne maksatla kurulur? Siyasi maksatla mı? YÖK'e karşı çıkmak için mi? Yemek sorununun düzeltilmesi için çaba göstermek, ulaşım sorununa çare aramak, ders teksirlerini ucuza çıkarmak, öğrenci haklarını temsil etmek için mi?" diyerek başlıyordu, **YeniGündem**'in 24. sayısında "Niçin Öğrenciler Dernek Kurmak İstiyor" başlıklı yazı ve sürüyor: "Bunların hiçbiri değil. Daha doğrusu belki bu sorunlardan birinin veya birkaçının itici güç olduğu öğrenci derneği kurma çalışmaları, çalışmaların belli bir aşamasından sonra unutuluyor." Oysa (Dernekler Yasası'nda da belirtildiği gibi) Orta Doğu Teknik Üniversitesi Öğrenci Derneği Tüzüğü'nün 2. maddesi:

"Dernek ODTÜ öğrencilerinin eğitim, öğretim, çalışma, moral, beslenme, dinlenme ihtiyaçlarının karşılanması, beden ve ruh sağlığının geliştirilmesi ve öğrencilerin bu konularda kurum nezdinde temsil edilmesi amacıyla çalışmalarını yürütür." diyerek amacını belirler.

ODTÜÖD yukarıdaki amaç doğrultusunda öğrencilerinin ders kitabı, yemek, ulaşım, eğlence, barınma vs. gibi daha pek çok sorununa çözüm bulmak için; üniversite yönetiminde öğrenciler olarak da söz sahibi olmak için kuruluş çalışmalarına başladı. Biz demokratik-özerk üniversite eğitiminin, çalışanların ve öğrencilerin ortak katılımıyla gerçekleşebileceğinin sorumluluğunu ve inancını paylaşıyoruz. Üniversitelerde ve yüksek okullarda öğrencilerin örgütlenme alanlarındaki boşlukların, dağınıklığın ortadan kaldırılması gerektiğine; bu amaçla çaba harcanması gerektiğine inanıyoruz. Dolayısıyla sözkonusu yazıdaki "Öğrenciler, sembolikleşen bu hakkı (dernek kurma hakkı) gene 'sembolik' olarak sahipleniyorlar." yargısına karşıyız.

Öğrenci derneklerinin, öğrencilerin hak ve çıkarlarını korumak için önemli bir araç (amaç değil) olduğunun bilincindeyiz. Sözkonusu yazıda belirtildiği gibi "Dernek kurmak, sonuçlarından, amaçlarından bağımsız olarak kendi başına bir amaç haline geliyor ve o haliyle benimseniyor" yargısının doğruluk payı yoktur.

Kurucularımızın "tevellütü" (sözkonusu yazıda geçen biçimiyle) 1960'tan aşağı değil. Genel olarak doğru (bir kurucu üye dışında). Çünkü 1960 ve öncesi doğumlu öğrenciler üniversitelerden mezun olalı 4 yılı geçti (sözkonusu yazının sahibi Mehmet Şenol gibi birkaç 1960 ya da öncesi doğumlu öğrenci de bu sene mezun oldu). Bu öğrenciler mezun olmaları dolayısıyla üniversitelerde olamayacakları için kurucu da olamazlar. "Örneğin ODTÜ'lü dernek müteşebbisleri, 3. ve 4. sınıftan öğrenci almıyorlar: Aman kuşkulanmasınlar" yargısı ise bütünüyle yanlış. ODTÜ'lü 12 dernek kurucusunun yalnızca 3 tanesi 3. ve 4. sınıf öğrencisi değildir. Ayrıca, gizli kapaklı ya da yasadışı bir şey yapmak gibi niyetlerimiz olmadığından kimleri kuşkulandırdığımız da meçhul!

Sevindirici bir haberimiz var: A.Ü. Hukuk Fakültesi öğrencileri, dernek kuruculuklarının Rektörlük tarafından engellenmesine karşı açtıkları davayı kazandılar. Böylece yazıda söz edilen "Hukuk Fakültesi öğrencilerinin (kuruculuk için Rektörlük izni gerekmediğine dair) içtihatları" da doğru çıkmış oldu.

Doğru, dernek başvurusu sırasında, gerek yasaların öğrencilere pek güvenememesinden kaynaklı, gerek emniyet müdürlüğü dernekler masasının çıkardığı pratik güçlükler ve gerek 5 yıldır üniversite öğrencilerinin yanlış yönlendirmeleri sonucu sindirilmişlikten, dağınıklıktan kaynaklı güçlüklerle karşılaştık ve bunların adım adım aşmaya çalıştık, kimilerini aştık. Ama, sözkonusu yazıda belirtildiği gibi "derneğimizin amacı ne olsun, ne tür faaliyetlerde bulunalım tartışmasını unutturan" olamadı, karşılaştığımız zorluklar. Tersine karşılaştığımız her zorluk daha da netleştirdi amacımızı. Ayrıca derginizde gerçekleri saptırarak yayımlanan sözkonusu yazı da karşılaştığımız zorluklardan birini oluşturmuyor mu?

Sözkonusu yazının sonunda sorulan "Derneğe izin verildikten sonra ne olacak? Kimse kesin cevap veremiyor." sorusuna "kesin bir yanıt" verelim, yukarda özetlenenler doğrultusunda. Kısaca: Yasalarda verilmiş öğrenci haklarının yaşama geçirilmesi amacımız. Daha da ötesi; yeni haklar elde etmek ve onları kullanılır kılmak. Bunları yaparken; önce öğrenciler arasında varolan sindirilmişliği yıkmak, sonra da öğretim üyesiyle, çalışanı ve öğrencileriyle birlikte çağdaş, demokratik, özerk üniversite eğitimi için hep birlikte çaba harcamak amacımız.□

ODTÜÖD kurucuları adına
temsilci üye
Taner YÜZGEÇ

Yazı ile "tatmin"

Ne olacak şimdi? İki hatun birbirine girdi yine, biz kadınlar yüzünden. Canım onlar da kadın, ama onlar toplumsal içerikli sorunlarla ilgilenmiyorlar. Sonra onlar bunca yıldır öğrenim görmüş, öğrenim yıllarında dirsek çürütmüş, mürekkep yalamış, kısacası aydın hatunlar. Konu kadın olunca, konu toplumsal içerikli olunca, okuyucu da kadın olunca, niye ilgilenebilmesin ki? Ben limon kokulu Prilli bulaşık tasından ellerimi durulamaya vakit bulamadan "cinsel özgürlüklerimizi" sahiplenebilmemizi öneren, bu konuda kıymetli zamanları olmadığı halde biz kadınlar için açık oturumlar düzenleyen hatunlarla birlikte olayları merakla izlemeye başladım. Zaten, daha başından konu çözümlenebilecek bir konu gibi gelmemişti bana. Merakla izleyişimin nedeni de buydu. **Milliyet**'in yayımladığı, **YeniGündem** okuyucularının da izlediği gibi, üç-beş hatunun erkek arkadaşlarıyla kurdukları cinsel ilişkilerini aralarında konuşmak için düzenledikleri bir toplantıdır. Yani "gün" gibi falan.

Uzaktan, yakından, basından tanıdığımız kadarı ile bu hatunlar zaten "cinsel özgürlüklerimizi" sahiplenebilmemiz için bizlere seslenip etkili olabilecek kişiliklere sahip değillerdir. Bundan böyle yapılacak iş şeytanın dediği gibi iki elimiz başparmak tırnaklarını birbirine sürterek iki hatunun arasındaki sürtüşmeyi biraz daha kızıştırmak. Yalnız iki çift sözüm var. **Tan** gazetesi çıplak kadın resimleri basıp her kesimden seyredenlerin tatminini sağlıyor. Sizlerin yaptığı da belli okuyucu kitlesi bulunan gazetelerde o işi yazı ile başarmanız. Yazdıklarım ağırınıza gittiyse bundan böyle dedimdi"leri, "dedindi"leri gazete dergi köşelerine oturmaksızın, kendi kişisel sorunlarınızı kendi aranızda halledip, basını araç olarak kullanmayınız. Alabildiğimiz dergilerin, gazetelerin fiyatı herkesçe biliniyor çünkü. Çözümlenebilmesi zor sosyal içerikli konuları siz hatunlar değil de, yetkili uzman kişilerin ele alması dileği ile. □

Aynur ÜLKER-ANKARA

İÇİNDEKİLER

İÇ POLİTİKA

6 Tanıl Bora:
33 yıl önce Ankara'da Türk-İş vardı
7 İsmail İnan: "Bugünler de geçecektir"
8 Bahir Ersoy: "Geçmişteki mirası korumak"
9 Serpil Bildirici: HP'de olan, HP ile olan...

10 Tanıl Bora: SODEP Karadeniz'de
10 Mehmet Şenol: Eski tas, eski model
12 Vural Arıkan: "Hukukî meseleler önem kazanacak"
13 Tanıl Bora:
Politikanın Müslüman kanadı
14 Hasan Aksay: "Fikirler serbestçe söylenmeli

İŞÇİ/SENDİKA

15 Kürşat İstanbullu: Sendika içi demokrasinin önemi

EKONOMİ

16 Nuri Yıldırım: Macaristan'da ekonomik reform

FIRÇA

18 Latif Demirci: Bang

TARTIŞMA

19 Dilek Zaptçıoğlu: "Ekoloji Politik" ve eleştirileri

TOPLUM

20 Kemal Can: Korsan pikçiler

ARAŞTIRMA/İNCELEME

22 T.Bora/İ. Savaşır: Mecburcular
23 Necmi Ayanoğlu: "Önce hekimlik, sonra ihtisas"

DÜNYADAN

24 Jülide Ergüder:
Çin'in "kuzey korkusu"
25 Seyfettin Gürsel: Pragmatik Sosyalizm
26 Hakan Keni: Çin'in değişen çehresi
27 Serdar Turgut: Bir parti yeniden tanımlanırken
28 Yarının Gündemi

İNSANLAR

30 Sadık Özben: Nesnel müzik eleştirisi
30 T.Bora/M.Şenol: Eleştirilere cevap
31 Osman Balcıgil: Arşivci İlhami ve arşivi

TATİL

32 Osman Balcıgil: İstanbul'da tatil

KÜLTÜR/SANAT

34 **Ravi Shankar'la müzikte yaratıcılık**
36 Füruzan: Gelecekten umutluyum
37 Fatih Özgüven: Ömer Kavur'un "Körebesi" niye yeni?
38 Kitaplar
39 Değinmeler

Yeniden "demokrasi"nin üst sınırı

MURAT BELGE

Daha önce bu sütunda yayımlanmış bir yazımda "demokrasinin üst sınırı" olmadığını söylemiştim. Bu önerme bir hayli tepkiye yol açtı. Ortodoks Kilise'den buna benzer tepkiler görmeye alışkanlık kesbettiğimi söyleyebilirim. Ancak, bu seferki tepkinin yaygınlığı buna rağmen şaşırtıcı göründü. Gönderilen mektuplara vb. dikkatlice baktığımda, itirazların bir kısmının bir yanlış anlamadan kaynaklanabileceğini düşündüm. Bu, benim de anlatım yetersizliğime bağlı olabilir şüphesiz. Kimileri, bir burjuva toplumu çerçevesinde demokrasinin sınırları olmadığını söylediğimi düşünmüş olabilir. O zaman, üretim tarzında ve genel olarak toplumsal örgütlenme biçiminde köklü bir değişiklik olmaksızın, ilanihaye hayatın şu ya da bu alanında göreli demokratikleşmeler önermiş oluyorum ki, şüphesiz çok anlamlı bir önerme değil bu. Çünkü zaten kapitalist üretim tarzının zorunlu ögeleri, demokrasiye kendi içinde ciddi bir sınır çizmiş oluyor.

Demokrasi, üretim tarzı gibi bir gerçeklik düzeyi değildir. O tarz bir belirleyiciliği de yoktur. Bu nedenle, birbirinden çok farklı üretim tarzları içinde eklemlenebilir. Eski Yunan kentlerinde kölecilikle eklemlenebilmiştir; Ortaçağın imalatçı kentlerinde boy gösterebilmiştir. Burjuva toplumlarında daha ileri düzeyde örgütlenmiştir. Sosyalizmle eklemlenmesinde, bilinen örneklerdeki bütün aksaklıklara rağmen, "teorik bir imkânsızlık" yoktur. Demokrasi, şüphesiz içinde yer aldığı üretim tarzı ile etkileşimde bulunur. Ama onun zorunlu bir parçası olmayabilir. Aynı teknolojik düzeyde kurulu, yapıları benzer Atina ve Isparta'da demokrasi konusunda fazla benzerlik yoktur. Kapitalist İngiltere ile kapitalist Japonya demokrasiden aynı şeyi anlamazlar vb.

Öte yandan, bir üretim tarzında edinilmiş demokratik deney ve birikim, daha sonra geçilecek üretim tarzında çok önemli rol oynayabilir. Tersi de geçerlidir. Bu birikimin yokluğu veya eksikliği, demokrasiye birçok imkân veren sosyalist ilişkilerin tamamen anti-demokratik biçimler almasına da yol açabilir. Kısacası, demokrasi ile içinde yer aldığı üretim tarzı arasında dolaylı ilişkiler vardır, ama dolaysız bir ilişki kurulamaz.

Köleci Atina kentinde, "bu bir demokrasidir" dememize yol açan toplumsal özellikler vardı. Ama Atina kenti, demokrasinin tamamı değildi ve olamazdı. Bugünün burjuva Batı toplumlarını da demokratik olarak tanımlamamızı gerektiren birçok özellik var. Ama bu toplumlar da demokrasinin tamamını temsil edemezler. Sözgelişi, eşitlik mutlak bir eşitliğe ne kadar yaklaşırsa, demokrasi o kadar olgunlaşır. Ama kapitalist toplumun çok zaman kâğıt üstünde kalan hukuki eşitlikçiliğine rağmen, mülkiyette vb. eşitliği sınırlayan yapıları vardır ve bunların varlığı kapitalizm için hayatîdir. Şu halde kapitalizm, bir dereceden sonra demokrasiyi engellemek zorundadır. Sosyalizm, eşitliği ve özgürlüğü kısıtlayan toplumsal koşulları ortadan kaldırmayı vaad eden bir sistemdir. Bu perspektifle girişilecek bir sosyalizm projesi, dolayısıyla, demokrasi önünde dikilen çeşitli engelleri yok edebilir. Böylece, bu üretim tarzında, o yazıda söylediğim gibi "demokrasinin üst sınırı" ortadan kalkmış olur. En azından, bu potansiyeli insanlığa vaad eder sosyalizm.

Demokrasi, belirli bir topluluk içinde yaşayan insanların birbirleriyle her türden ilişkilerini düzenleyen bir sistemdir. Atina'da bu topluluk köle sahibi olabiliyor, kendi aralarındaki demokratik ilkelerle bu kölelerin varlığı birbiriyle çelişmeyebiliyordu. Ama tarihin daha ileri bir aşamasında, önceden anti-demokratik sayılmayan bir yapı bu gözle görülebiliyordu, anti-demokratik yapılar silinebiliyor, aşılabiliyordu. Bu bakımdan, anti-demokratik olarak nitelenen bir yapının aşılması, sorunun çözülmesi, o zamana kadar bu şekilde kavranmamış bir başka sorunu gündeme getirir. İşte bu nedenle demokrasiye "üst sınır" çizilemez. İnsan özgürlüğü önünde durduğunu bugünkü imkânlarımızla görebildiğimiz engellerin kaldırılması, demokrasinin bütünüyle kurulduğu anlamına gelmez.

"Demokrasinin üst sınırı yoktur" derken bunu anlatmak istemiştim. Gelen itirazlardan, bundan başka bir şey anlaşıldığı izlenimini edindim. Yok, aslında bu anlaşılmış ve buna itiraz edilmişse, o zaman bir söyleyeceğim olamaz. O zaman, zaten anlaşacağımız bir nokta yokmuş.

Bunun yanısıra, demokrasi **kavramının** "her derde deva" bir anahtar olmadığı bellidir. Sorun bu kavramın **gerçeklikte** bir yürürlük kazanması, insan ilişkilerinde geçerli bir işleyişsel ilke haline gelmesidir. Bu da, sağlanması, gerçekleştirilmesi kolay olan bir şey değildir. Dünyanın, çağdaş toplumların yapıları çeşit çeşit hiyerarşilerle örülü olduğu için, çok zaman, demokrasiden dolaysızca yararlanacağı için demokrasiyi savunmasını bekledikleriniz bunu yapmayabiliyorlar. Onun için, demokrasinin içsel ve dışsal sınırlılıkları, imkânsızlıkları olabilir, olacaktır. Eşitsizlik giderici, özgürleştirici, mucizevi bir demokrasi tılsımı yoktur. Tersine, ancak büyük emek ve uğraşla var edilebilir demokrasi.

Sonuç olarak, benim düşünebildiğim geniş kapsamlı demokrasi, ancak sosyalizmle mümkün; ama sosyalizmin her türlüsü, daha doğrusu, demokrasiyi en ciddi sorunu kabul etmeyen sosyalizm biçimleri, kendiliğinden demokrasi üretmez. Bunun dünya yüzünde yeteri kadar örneği var; gelgelelim, demokrasi alanında gerçekten başarılı olmuş bir sosyalist iktidar örneği henüz yok. Sanırım sosyalizmin çeşitli versiyonlarının bugün dünyada oldukça ağır bir krize girmiş olmasında en önemli etmen de bu demokratik başarısızlıktır.

* * *

Son kâğıt zammını daha iyi anlamlandırabilmek için kısa bir karşılaştırmalı inceleme yaptık. Yazıda göreceğimiz gibi, Fransa ile aramızdaki fark gerçekten ürkütücü. Ama on yılı aşkın bir süredir kâğıt zamları, artan bir ivmeyle birbirini izliyor. Basın sızlanıyor. Bir şey değişmiyor. Birtakım "teknik" gerekçeler bulan hükümetler, doğrudan doğruya, bu ülkede ne kadar kültür olacağına ve kimlerin bu kültürden yararlanacağına karar veriyorlar. Toplumun da, ANAP hükümetinden daha kültürlü olması zaten gerekmiyor.□

YeniGündem

15 günlük dergi
Yıl: 2
Sayı: 26
16-31 Temmuz 1985

İletişim Yayıncılık A.Ş. adına sahibi: Vedat ÇAKMAK, **Genel Yayın Yönetmeni:** Murat BELGE, **Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:** Jülide ERGÜDER, **Ankara Temsilcisi:** Aydın KÖYMEN, **İzmir Temsilcisi:** Tülay CENGİZ, **Teknik Yönetmen:** Bürge İRTEL, **İstanbul:** Osman BALCIGİL, Yiğit EKMEKÇİ, Ahmet GÜNLÜK, Kürşat İSTANBULLU, Alpay KABACALI, Hakan KENİ, Can KOZANOĞLU, Nihat TUNA, **Ankara:** Serpil BİLDİRİCİ, Tanıl BORA, Mehmet ŞENOL, Serdar TURGUT, **Katkıda Bulunanlar:** Bülvin EREN, Nuran GÖRGÜNAY, Lütfi KUZU, Abdullah ONAY, Mümtaz SEZGİN, **Reklam ve Halkla İlişkiler:** Çiğdem ÖZKAYA, Aslı YADA, **İstanbul:** Klodfarer Caddesi İletişim Han Cağaloğlu, Tel: 520 14 53 - 54 - 55, **Ankara Bürosu:** Konur Sokak 24/4 Kızılay, Tel: 25 36 00 - 25 20 71, **İzmir Bürosu:** 857. Sokak İzmiroğlu İşhanı,kat:3 no: 306 Konak,Tel:14 90 42,**Dizgi ve Teknik Hizmetler:**PERKA A.Ş., **Baskı:** Cumhuriyet Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.Ş., **Dağıtım:** GAMEDA, **Fiyatı:** 200 TL. (KDV dahil) KKTC'de 250 TL., **Abone Koşulları:** Yurtiçi 6 aylık 2.400 TL., 1 yıllık 4.800 TL., Yurtdışı: Avrupa 6 aylık 10.500 TL., 1 yıllık 21.000 TL., **İlan Tarifesi:** Kapak içleri tam sayfa: 200.000 TL., İç sayfalar: 150.000 TL., Yarım sayfa: 75.000 TL., 1/4 sayfa: 40.000 TL.

Keçeciler açıkladı

ANAP'ın yeni gündemi

AYDIN KÖYMEN

Meclisin kapanması, partilerin ilk büyük kongrelerini teker teker tamamlamaları ve sıcakların bastırmasıyla politikanın da tatile girdiğini düşünenler yanılıyorlar. En azından iktidardaki ANAP için bunun böyle olmadığı bir gerçek. ANAP Genel Merkezi tıpkı sezon içindeki gibi hareketli. Başbakan'ın Türkiye'de bulunmaması bile durumu etkilememiş. Genel Merkez binasının merdivenleri heyetleri taşımakta güçlük çekiyor. Ancak binayı dolduran insanların diğer parti yöneticilerinden daha çok ve illâ Genel Başkan Yardımcısı Mehmet Keçeciler'le görüşmek istemeleri dikkat çekici. Öyle görülüyor ki, Mehmet Keçeciler Başbakan'dan sonra ANAP'ın "en birinci" ve "iş bitirici" adamı.

Önceden alınmış randevumuz olsa dahi Keçeciler'le görüşmek için uzunca bir süre beklemeyi göze almanız gerekiyor. İster milletvekili, ister kamu yöneticisi, ister basın mensubu olun bu durum değişmiyor. Biz de randevumuz saat 15'de olmasına rağmen, kendisiyle görüşebilmek için tam bir saat onbeş dakika beklemek zorunda kaldık. Ama itiraf edeyim, bu bekleyiş bir basın mensubu olarak bize son derece ilginç gözlemler yapma imkânını verdi. Valilerin başkanlığında, belediye başkanları ve ANAP'ın yerel yöneticilerinden oluşan heyetlerin bir iktidar partisi genel başkan yardımcısından ne gibi taleplerde bulunabileceğine tanık olduk. Talepler ilin genel sorunlarına ilişkin olarak başlıyor, fakat sonunda mutlaka tayin gibi, bir kamu yöneticisinin yerinin değiştirilmesi gibi, çocuğun okul durumunun halledilmesi gibi mutlaka kişisel taleplerle son buluyordu. Bu arada ANAP'ın o ilde çok kuvvetli olduğu, vatandaşın yönetimden son derece memnun bulunduğu yolunda değerlendirmelere de taleplerin arasında mutlaka yer veriliyordu. "İşte her günümüz böyle geçiyor" diyen Mehmet Keçeciler'in bütün bu başvurularla gerçekten tatmin edici bir biçimde ilgilenip ilgilenemediğini bilemiyoruz ama, Keçeciler'in aynı zamanda partinin yeni dönemdeki politik gündemini hazırlayan baş sorumlu olduğu da ortada.

Gündemde ne var?

Yeni dönemde ANAP'ın gündeminde neler var? Keçeciler'in sıralamasına göre anlaşılıyor ki, üzerinde en fazla durulan ve teknik çalışmaları belli bir düzeye getirilmiş olan konuların başında Seçim Kanunu'nda yapılması düşünülen değişiklik geliyor.

"Seçim Kanunu'nda neden bir değişiklik ihtiyaç duyuluyor?"

Keçeciler bu sorumuza şu yanıtı veriyor:

"Hem Siyasi Partiler Kanunu'nda ve hem de Seçim Kanunu'nda birbiriyle çelişen maddeler var. Siyasi Partiler Kanunu'nda bir siyasi partinin bir seçim çevresinde çıkarılacak toplam milletvekili sayısının yüzde 5'i oranında merkez kontenjan adayı gösterebileceği hükme bağlanmış. Ancak bu kanundan iki ay sonra çıkarılan Milletvekilleri Seçimi Kanunu'nda ise, bir seçim çevresinde en fazla 7 milletvekili çıkarılabileceği belirtiliyor. 7'nin yüzde 5'i 0.35 eder. Bu durumda siyasi partilerin fiilen hiçbir seçim bölgesinde merkez kontenjan adayı gösteremeyecekleri açıktır. İşte her şeyden önce bu tür aksaklıkların ve çelişkilerin ortadan kaldırılması için Seçim Kanunu'nda değişiklik yapılmasını gündemimize aldık."

Acaba tek neden bu mu? Çünkü ilgili çevrelerde iktidarın Seçim Kanunu'nda, önümüzdeki dönem yapılacak olan seçimlerde Millet Meclisi'ndeki çoğunluğunu devam ettirmek amacıyla birtakım değişiklikler yapmayı düşündüğü yaygın bir söylenti. Deniyor ki, en fazla milletvekili çıkaran seçim bölgelerinde -ki, bunlar 26 bölge ediyor- partilerin birinci sırada merkez kontenjan adayı göstermeleri düşünülüyor. Ve ANAP'ın yaptığı hazırlıklar, bu birinci sıradaki adayın partilere tahsisini o bölgedeki oy çoğunluğuna göre belirlemeyi öngörüyor. Oyların partilere bölünme oranları ve bu oranlara isabet eden milletvekili sayısının hesaplanması bu birinci sıradaki kontenjan adayının altındakiler için düşünülüyor. Böylece o bölgede en fazla oy alan parti, nisbî oranlamanın dışında ayrıca bir milletvekili fazladan seçtirmeyi de garanti altına almış olacak.

Keçeciler'in buna ilişkin sorumuza cevap vermeden önce biraz da tedirgin bir biçimde "bunu nereden duydunuz?" diye tepki gösterdiğini hemen belirtelim. Keçeciler'e göre bu bir siyasi karar konusudur. Oysa Seçim Kanunu'ndaki değişikliklere ilişkin yapılan çalışmalarda henüz siyasi hedefler saptanmış değil. "Böyle bir şey yok, hayır" diyen Keçeciler, ardından da eklemeyi unutmuyor: "Bunu daha düşünmedik."

ANAP Siyasi Partiler Kanunu'nda da birtakım değişikliklerin yapılmasını gündemine almış durumda. Bunun gerekçesini Keçeciler şöyle açıklıyor:

"Siyasi partiler üzerinde, bu vatandaş kuruluşları üzerinde büyük ölçüde kısıtlayıcı ve yasaklayıcı hükümler var: Mesela kanunun bir üçüncü maddesi, bir onuncu maddesi var. Bu maddelerle siyasi parti kuruluşu ve örgütlenmesi gereksiz formalitelere bağlanmış durumda. Bir sürü evrak, bir sürü bürokratik işlem gerekiyor. O halde diyoruz, neden daha modern, daha basit bir süreç getirmeyelim?".

"Siyasi Partiler Kanunu'nun çok yasaklayıcı ve kısıtlayıcı hükümlerle dolu olduğunu söylediniz. Ama verdiğiniz örnek bana göre sadece detay. Oysa öze ilişkin çok daha anti-demokratik hükümler de var kanunda. Mesela partilere üye olamayacakların sınırının bu kadar geniş tutulduğu bir başka siyasi partiler kanunu bulmak galiba zor. Benim bildiğim kadarıyla, hele Batı demokrasilerinde üye yasaklarının bu kadar geniş tutulduğu bir başka kanun yok."

"Evet, evet yok."

"Öyleyse bu tür hükümleri de değiştirmeyi düşünüyor musunuz?"

"Bakın, biz siyasi partilere katılımın geniş çaplı olmasını ve herkese açık, olmasını istiyoruz. Ama şunu her zaman söyledik ve söylemeye de devam edeceğiz: Demokrasiler kendilerini yıkmak isteyen fikirlere müsaade etmezler. Bizim Anayasamız siyasi partilerin serbestçe, önceden izin almaksızın kurulabileceklerini öngörmüştür. Kötülere bakarak kanun yapılmaz. İyi işleyeceğini düşünerek kanun yapmak zorundayız."

"Yani üye olma kısıtlanmasını asgari düzeye indirecek bir şey düşünüyor musunuz?"

"Değişiklik tasarımızda bunları ele alacağız. Mecburuz. Biz siyasi parti olarak bu sıkıntıyı çekiyoruz."

Acaba diye aklımızdan geçti. ANAP'ın Siyasi Partiler Kanunu'nda düşündüğü değişiklikler arasında partilerin diğer toplumsal örgütlenmelerle ilişki kurmasını olanak dahiline sokacak bazı düzenlemeler de olacak mı diye. Sorduk. Keçeciler çok net cevap verdi:

"Biz kanunlarda yapacağımız değişikliklerin Anayasa ile çelişkili olmamasına özellikle dikkat ediyoruz. Bundan sonra de edeceğiz. Çünkü Türkiye henüz bir Anayasa değişikliğini kaldıracak aşamada değil." Fırsat bulmuşken Keçeciler'den partilerde, kongrelerle ortaya çıkan yönetim değişikliklerini nasıl değerlendirdiklerini de öğrenmek istedik.

"Bakın" diye söze başladı. "Bu değişikliklerden sonra mecliste daha aktif bir muhalefetle karşı karşıya geleceğimizi sanıyoruz. Bu nedenle meclis grubumuzu güçlendirecek birtakım tedbirler üzerinde duruyoruz..."

"Bu tedbirler arasında ANAP grubunu sayı bakımından da güçlendirici, örneğin milletvekillerinin parti değiştirmelerini olanaklı hale getirecek türden tedbirler de var mı?"

"Hayır, hayır! O sayın Başbakanımızın ağzından da açıklanmıştır. Bu konuya Anayasa hiç cevaz vermemektedir. O konuda ne hazırlığımız vardır, ne de bir çalışmamız. Bizim almayı düşündüğümüz tedbirler ANAP grubunu daha aktif hale getirecek yönde tedbirlerdir."

"ANAP grubu yeterince aktif değil miydi?"

"İyiydi de, daha aktif hale gelerek muhalefete ayak uydurması gerekiyor."

Mehmet Keçeciler, konuşmamızın sonunda muhalefet partilerinin iç bünyelerinde meydana gele değişiklikleri memnuniyetle karşıladıklarını çünkü bu değişikliklerle birlikte Türkiye'de siyasi tartışmaların daha çok Meclis içine çekileceğini söyledi. Kendisine halen Türkiye'de Meclis'te temsilcileri bulunmayan güçlü partilerin olduğunu ve bu durumda siyasi tartışmaların Meclis dışında da devam etmesinin olağan olduğunu hatırlattığımızda da şu yanıtı verdi:

"İktidar açısından böyle bir problem yok..."

Evet doğru. Ama demokrasilerde iktidar kadar muhalefetin de önemli bir yer işgal ettiği hatırlandığında, ANAP'ın Türkiye'de siyasetin Meclis dışında da tartışılmasından endişe duymasını demokrasi ile bağdaştırmak herhalde mümkün değil.□

Kâğıt zammı

Basın üzerindeki ipotek

SEYFETTİN GÜRSEL

Son bir kaç yıldır basılı kültür ürünlerinde (gazete, kitap vb.) giderek yoğunlaşan bir bunalımın yaşandığını biliyoruz. Okur/yazar oranındaki düzenli artışa rağmen Türk insanının giderek daha az okuduğu bir gerçek. Bu bunalımın kaynağında birden fazla etkenin olduğu düşünülebilir, ama kâğıt fiyatı/gelir dengesinin özellikle son altı-yedi yılda gittikçe bozulmasının bunalımda başat bir rol oynadığı açıktır. Son kâğıt zammından sonra ise Türkiye'nin kültürel bir çöküşün eşiğine geldiği bile öne sürülebilir. Bu son zammın ilk etkisini gazete tirajları üzerinde gösterdiği anlaşılıyor. Bir büyük gazetenin yaptığı henüz kamuoyuna açıklanmamış bir araştırma toplam tirajda 400.000 adetlik düşüş olduğunu ve bu düşüşten tüm gazetelerin az-çok nasiplerini aldıklarını ortaya çıkarmış bulunuyor. Sonbaharda başta kitaplar olmak üzere öbür ürünler de kaçınılmaz olarak önemli ölçüde zam göreceklerinden zaten düşük olan talebin daha da azalması beklenmelidir.

Kâğıda bu kadar zam yapılması gerçekten kaçınılmaz mıydı? ANAP Hükümeti, sübvansiyona karşı olmak (birçok mal için bu politika doğrudur), KİT'lerin kârlı çalışmaları gibi gerekçelerle zammı haklı göstermeye çalışıyor. Ama kazın ayağının hiç de öyle olmadığını Türkiye ile Fransa'yı bu konuda karşılaştırarak yaptığımız küçük bir araştırma gösteriyor. Önce olguları sergileyelim.

Petrol şokunun arefe yılı olan 1973 ile 1985 Haziran sonu kâğıt ve gazete fiyatları açısından karşılaştırıldığında ortaya çıkan manzara şöyle: 1973 fiyatını 100 kabul edersek gazete kâğıdı fiyat endeksi Fransa'da halen 294'e çıkmış bulunuyor. Yani fiyatın yaklaşık üç kat arttığı anlaşılıyor. Aynı dönemde GSMH zımnî deflatörü (yani toplam fiyat endeksi) bu ülkede 310'a yükselmiş. Bu sayılar sözkonusu dönemde kâğıdın nisbi fiyatının (bütün malların fiyatlarının ortalamasına oranla) Fransa'da yaklaşık yüzde 5 oranında düştüğünü ifade eder. Gazete fiyatı endeksinin (**Le Monde** örnek alındığında) ise aynı dönemde 529'a çıktığı görülüyor. Bir başka deyişle **Le Monde** başka mallara göre yüzde 70 oranında pahalılaşmış.

Türkiye'de ise Fransa'dakinin tam tersi bir gelişmeyle karşı karşıyayız. Haziran 1985 itibariyle toptan eşya fiyatları endeksi 1973'e göre 44 kat artarken, 3300 lira/ton olan gazete kâğıdı fiyatı 261000 liraya (KDV dahil) yükselerek 79 katlık bir artış göstermiştir. Bu Türkiye'de gazete kâğıdının nisbi fiyatının yüzde 80 oranında yükselmesi demektir. Bu dönemde ga-

Korel Göymen'in istifası

Kişisel nedenlerle veya rahatsızlık dolayısıyla yapıldığı açıklanan istifaların kişisel nedenlerden veya rahatsızlıklardan kaynaklandığına Türk kamuoyunda genellikle inanılmaz. Korel Göymen'in SODEP İstanbul İl Başkanlığı'ndan istifası da böyle bir istifa idi.

Göymen'i istifa etmeye sürükleyen nedenlerin temelinde, kendini parti içinde bir kesimin, tabanın temsilcisi olarak değil "kişisel" olarak varetmesi yatıyordu. Korel Göymen'in Algan Hacaloğlu'na karşı il başkanlığını alması, doğrudan doğruya Genel Başkan Erdal İnönü'nün inisiyatifiyle gerçekleşmişti. Uzun vadede, Avrupa'daki sosyal demokrat partiler gibi SODEP'in de genel sekreterlik makamının sürükleyici güç olması gerektiğine inanan Korel Göymen, gene uzun vadede kendini bu konuma hazırlıyordu. Kendisinin, Merkez Karar ile Yönetim Kurulları'nın ayrılmasında örneğin bir Adana il örgütü kadar ısrarlı olmaması da bu uzun vadeli hesaba bağlanıyordu. Ancak, Göymen Merkez Karar ve Yönetim Kurulu ile ilişkisini asgarî düzeyde tutarak "sırf genel başkana dayalı politika yapmakla" eleştiriliyordu. Son zamanlarda buna daha ayrıntıdaki eleştiriler de ekleniyordu: İstanbul mitinginde örgütlenmenin "yeterince" iyi olmaması; sloganların saptanmasındaki başarısızlık; Göymen'in beş gün boyunca gözaltında tutulan Nail Gürman'ın durumuyla yeterince ilgilenmemesi...

Fakat SODEP'in genel politikası, seçim sath-ı mailinden uzak olunan şu günlerde başta il başkanları ile ilgili olmak üzere örgüt içi çekişmeleri gündeme getirmemek doğrultusundaydı. Bu nedenle, bütün eleştirelere karşın Göymen'in istifasının "doğrusu da buydu" gibi soğukkanlı bir tavırla karşılandığı söylenemez. Özellikle HP-SODEP-DSP arası tartışmaların yüksek bir seyir izlediği ve SODEP'in bölge toplantılarıyla tabana yönelik yeni bir atılım arayışına girdiği bir dönemde Korel Göymen'in aniden istifa etmesi, eleştiri konusu olan üslubunun yeni bir tezahürü olarak yorumlanıyor. Birçok MKYK üyesi Korel Göymen'in "en azından zamanlamayı Genel Başkan'a bırakması gerektiği" üzerinde birleşiyorlar. Göymen'den boşalan yere en kuvvetli aday Sadullah Usumi. Usumi'den başka İstanbul İl Başkanlığı için adı geçenler arasında eski parlamenterlerden Metin Tüzün ile Hikmet Çetin de var. □

THY'nin tasarrufu

SERPİL BİLDİRİCİ

Başbakan Özal, 1984 yılı sonunda bir genelge yayınlayarak tüm kamu kurum ve kuruluşlarını ikinci bir emre kadar tasarrufa davet etmişti. Genegelde, "güvenlik hizmetleri ve askerî ihtiyaçlar dışında kesinlikle taşıt, döşeme, demirbaş ile kırtasiye alınmaması" özellikle belirtilmişti. Ancak, Başbakan'ın bu genelgeyi yayınlamasından bir hafta sonra, Ulaştırma Bakanlığı'na bağlı Türk Hava Yolları tarafından çıkartılan **THY Magazin** dergisinin bir yıllık kâğıt gereksinmesinin ihalesine karar alındı. Üstelik ihale, SEKA'nın aynı evsafta kâğıdı 10 milyon daha ucuza teklif etmesine karşın bir başka firmaya verildi.

Ulaştırma Bakanlığı Halkla İlişkiler Başkanlığı 1984 Ekimi'nde **THY Magazin** dergisinin bir yıllık gereksinmesi olan 120 ton ithal malı kuşe kâğıdın satın alınmasını talep etti. Bunun üzerine, Alım Satım Kurulu Başkanlığı da ihaleye katılmak isteyen firmalardan kapalı zarfla teklif vermelerini istedi. Ama anlaşılan bu ihaleye rağbet yoktu. Çünkü Bakanlığın verdiği gün ve saate kadar sadece tek firma teklif zarfını teslim etmişti. Üstelik, firma Bakanlık tarafından tahmin edilen 81 milyon bedelin altında bir fiyat teklif ediyordu. Bunun üzerine firmadan, kâğıt örneği istendi. Gerçi teklif edilen kâğıt, dergide kulanılan Zenit cinsi değildi, ama "teknik şartnamede bu husus açıkça belirtilmediğinden" ihalenin sözkonusu firmaya verilmemesi için hiçbir neden yoktu.

Ancak iş bu aşamadan sonra karışmaya başladı. Ulaştırma Bakanlığı Alım Satım Kurulu Başkanlığı'nın bazı üyeleri konunun SEKA'ya da danışılmasını talep ediyordu. Bu talep üzerine SEKA Dalaman Müessese Müdürlüğü'ne teknik şartname bildirilerek, istenilen nitelikte kâğıt imal edilip edilemeyeceği soruldu. SEKA'nın cevabı olumluydu. Ancak SEKA'nın kâğıdını incelemek üzere Dalaman'a giden heyet, sonuçtan memnun kalmamıştı. Hazırlanan raporda, "KAMUSAN A.Ş. firmasının örnek olarak getirdiği kâğıt ile SEKA'nın imal edebileceği kâğıtlar arasında farklılık olduğu ve ithal kâğıdının birçok açıdan tercihe şayan bulunduğu, ayrıca Kâğıt İş Sendikası'nın grev kararına karşın işverenin lokavt ilan etmiş olması da dikkate alınarak anılan ihtiyacın SEKA'dan karşılanamayacağı görüşü ekseriyetle benimsenerek mezkur firma teklifinin değerlendirilmesinin ortaklık yararına olacağı kanaati hasıl olmuştur" deniliyordu. Bu kanaat sonucu ihale mezkur firmaya verildi.

İhale kararı oy çokluğu ile alınmıştı. Kurulun bazı üyeleri kâğıdın SEKA'dan alınması konusunda inatçı davranıyordu. Sözkonusu üyeler, SEKA'nın niye tercih edilmesi gerektiğini kurula bir muhalefet şerhi ile açıkladılar. Muhalefet şerhinde, "İzmit SEKA Genel Müdürlüğü'nden nümune olarak getirilen kâğıt ile ithal malı kuşe kâğıt nümunesi karşılaştırıldığında önemli ölçüde farklılık görülmediği" belirtiliyordu. Kaldı ki, 120 ton kâğıdın Bakanlığın Levazım Deposu'nda depolanması da şart gereği mümkün olamayacağı için, depoya getirilemeyen malın kontrol ve muayenesi imkânsızdı. SEKA, kâğıdı aylık gereksinme olan 10'ar tonluk partiler halinde teslim etmeyi öneriyordu. Böylece depolama riski ortadan kalkmış olacaktı.

Muhalefet şerhi kurulda pek fazla itibar görmedi ve sonuç olarak ihale KAMUSAN A.Ş.'ye verildi.

Kâğıdın cinsi konusunda KAMUSAN'a gösterilen hoşgörünün SEKA'ya niye gösterilemediği, depolanması mümkün olamayan bir kâğıdın niye alındığı gibi sorular bir yana, bu ihale kararı ile sanırız Başbakan'ın genelgesini ilk çiğneyen bakanlık Ulaştırma Bakanlığı oldu. □

Delikanlı Devlet

CAN KOZANOĞLU

Huzur, barış ve otorite, halk katında Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanunu'yla sağlanırken, devlet katında aynı işlevi, Tarzan filmi meraklılarının iyi bildikleri başka bir kanun görüyor. "Oyarım ulan ben o Talim Terbiye'yi" sözüyle ün yapan "delikanlı" bakan Vehbi Dinçerler müfettişleri toplantı salonundan dışarı atıyor, yeni atanan Siirt Valisi "İşini yapmayan memuru döverim" diye demeç veriyor, İzmir Merkez İlçe Belediye Başkanı verimsiz bulduğu müdürleri denize döküyor..

Bu duruma hiç şaşmamalı. ANAP iktidarı vaatlerini "ufak sapmalarla" da olsa yerine getiriyor. Seçim propagandaları sırasında kırtasiyeciliğin ve bürokrasinin azaltılacağı söylenmişti sık sık. Yapılan kâğıt zamlarıyla kırtasiyecilik değil, ama "kırtasiyeciler" bir hayli azaltıldı. Şimdi de bürokrasi niyetine "bürokratlar" azaltılıyor. Göründüğü kadarıyla "azaltma", kovarak, döverek, oyarak ve herkesin bir altındakine uyguladığı ceza hiyerarşik düzene göre artarak "tüm kademelerde" sürdürülecek. Yani Vehbi Dinçerler'in "Biz bu işe ölüm gömleği giyerek çıktık" demesi boşuna değil. Valinin dövdüğü, bakanın oyduğu bir ülkede Başbakan'a neyin yakışacağını söylemeye gerek yok herhalde.

İşbitirici iktidar, kendisine uymayan görevlilerin işini de anında ve olay yerinde bitiriyor. Bundan böyle, bir devlet dairesinde, müdürün odasından "Aç avcunu, aç avcunu" diye sesler geldiğini duyabilirsiniz, ya da memurların "Yeni gelen şef iyi adam, çok kızarsa en fazla bir tokat" diye fısıldaştıklarını. Hiç şaşırmayın. Devlet memurlarını "gözlerimi kaparım, vazifemi yaparım" anlayışı da kurtarmıyor artık. "Gözlerimi açarım, amirimden kaçarım" devri başladı. □

zete fiyatları da kâğıt fiyatına paralel bir artış göstererek 1 liradan 80 liraya çıkmıştır.

Bu veriler ne anlama geliyor? Bir kere kâğıt fiyatının Türkiye'de tamamen özgün nedenlerle anormal yükseldiği anlaşılıyor. Aslında hammaddesi, çok uzun zamanda yenilenebilen, dolayısıyla üretim/yenilenme dengesi bozulduğunda giderek pahalılaşması kaçınılmaz olan ağaca dayanan kâğıdın nisbi fiyatının uzun dönemde yükselmesi doğaldır. 1973-1985 arasında böyle bir gelişmenin Fransa'da (benzeri ülkelerde de aynı olgu geçerli olmalıdır) ortaya çıkmayışı iki esas nedenle açıklanabilir. Birincisi 1973'ten sonraki enflasyonist dönemde fiyat artışlarının başını petrol, petrole bağlı ürünler ve petrolü ikâme eden ürünler çektiğinden, kâğıdın hammaddesinin, dolayısıyla da kâğıdın fiyatının nisbi olarak az da olsa gerilemiş olması doğaldır. İkinci olarak, başta Amazon olmak üzere yeni bakir ormanların üretime açılması orman ürünlerinin nisbi fiyatını düşürücü etki yapmıştır. Ayrıca gelişmiş ülkelerde kâğıt sanayiinde teknolojik gelişme sonucu verimlilik ortalamanın üzerinde artmış olabilir.

Anormal olarak nitelediğimiz Türkiye'deki artış nereden kaynaklanabilir? Orman kaynaklarının kısıtlı oluşu nedeniyle Türkiye'de kereste fiyatının sürekli yükseldiğini biliyoruz. Bununla birlikte bu olgu, kâğıdın nisbi fiyatındaki yüzde 80 oranındaki artışın ancak bir kısmını açıklayabilir. Kalan kısmını ise (SEKA tomruk ithali de yaptığına göre önemlice bir kısmını) SEKA'nın hem teknolojik geriliğinden, hem de tipik bir KİT oluşunun özelliklerinden kaynaklanan etkinsizliğine bağlamaktan başka yol yoktur. Tabiî ANAP'ın bütçedeki sıkışıklık nedeniyle KİT'leri yapay kâra geçirme politikası da bu bağlamda değerlendirilmelidir. Eğer ANAP Hükümeti kâğıt fiyatlarını bilinçli olarak yüksek tutma politikası izlemiyorsa bir dizi uygulamayı başlatmak zorundadır. Haddimiz olmayarak birkaç öneride bulunalım:

— SEKA ithal hammadde oranını artırmalı, eğer varsa bu ithalat üzerindeki tüm gümrük vergileri ve fonlar sıfırlanmalıdır.

— KİT'lere çeki-düzen verme programı içinde SEKA'ya birinci derecede öncelik verilmeli, bu arada kâğıt ithalindeki fon sıfırlanırken SEKA'nın fiyatı ithal fiyatına eşitlenmeli, ortaya çıkacak zarar da basının değil, SEKA'nın sorunu olmalıdır.

Gazete fiyatlarındaki gelişmeler değerlendirildiğinde de ilginç gözlemler yapmak mümkün. Kâğıdın nisbi fiyatı değişmezken gazetenin nisbi fiyatının önemli ölçüde artması aynı oranda olmasa bile gazetecilerin refahında artışa işaret eder. Son on iki yılda zaten bu ülkelerde gelirler reel olarak arttığına göre gazetecilerin de bu artıştan nasiplendikleri anlaşılıyor. Oysa Türkiye'de gazete fiyatlarıyla kâğıt fiyatları atbaşı gittiğine göre, kesin rakam verememekle birlikte bugün ortalama bir gazetecinin refah düzeyinin 1973'teki refah düzeyinden pek farklı olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Ücretler üzerindeki bu baskının, ürünün niteliği gereği kaliteli kafa emeğine dayanmak zorunda olan basının geleceğini ipotek altına alması kaçınılmazdır; her gün gazete okuyan bir Fransız'ın yıllık gelirinin sadece yüzde 1.5'ini bu harcamaya ayırmak zorunda olduğu, bir Türk'ün ise her gün gazete okuyabilmek için gelirinin yüzde 5.5'ini gözden çıkarması gerektiği, üstelik Fransa'nın Türkiye'den çok daha zengin bir ülke olduğu hatırlanırsa, kültürel bir faciaya doğru yol aldığımızı iddia etmenin abartma olduğu herhalde söylenemez. □

33 yıl önce Ankara'da TÜRK-İŞ vardı

33 yıl sonra Türk-İş üzerine söylenecek sözlerin, yazılacak yazıların varacağı bir tek sonuç var. O da herkesin adeta birleşircesine "Türk-İş'te her şey eskisi gibi" demesi. Gerçekten hiç de kısa sayılmayacak bir tarihsel dönemi en yoğun toplumsal olaylarla içiçe yaşamış, üye sayısı açısından en büyük rakamlara ulaşmış, belirli dönemlerde sosyal politikayı belirlemiş bir kuruluş için söylenecek şeylerin fazla ya da daha uygun deyimiyle "farklı olmaması" düşündürücü. Hele bir de kendi dışında değişik bir sendikal anlayışın ve örgütlenmenin daha kısa bir süre içinde yaratmış olduğu sosyal hareketlilik, toplumu etkilemede ulaştığı noktalar da düşünelecek olursa...

Kuşkusuz, 31 Temmuz 1952 Perşembe günü Ankara Valiliği'ne Anatüzüğü vererek, kuruluşu gerçekleştiren Muvakkat İcra Komitesi'nin inanmış, sendikal mücadeleye yürekten bağlı üyeleri 33 yıl sonra kurmuş oldukları örgütün hangi konumda olabileceğini kestiremezlerdi. Onlar kafalarında kurdukları, mücadelesini verdikleri sendikal ilkelerin sonuçta böylesi bir örgütü meydana getireceğini bilemezlerdi. Bunun tersini öne sürmek tarihte her şeyin daha önceden belirlenmiş olduğunu kabul etmek olur. Evet, I. Brown'lar ve benzerleri gelip, gidebilir. Belli şeyler çok uzaklardan tezgâhlanabilir, bu konuda bir sürü hesap da yapılabilir. Ama bu insanların 33 yıl önceki dürüstlükleri, sendikal ilkelere inanmışlıkları tartışılamaz. Kanımızca o dönemlerde bu işi gerçekleştirmiş bir avuç insan için tek amaç her türlü siyasal ve sendikal haktan yoksun işçi sınıfının çıkarlarını korumaktı. İşte bu amaçla daha çok o günleri yaşamış insanlara ulaşmak istedik. 33 yıl öncesinin olayları, tartışmaları ve hattâ belgeleri kısaca bir anlamda "miras" sayılabilecek her şey bu insanlardaydı. Ancak bunların bir bölümü aramızdan ayrılmıştı, üstelik de hiçbir şey bırakmadan. Bir bölümüne ise ulaşamadık. Ve bir bölümü ise bizi geri çevirdi, konuşmak istemedi. Bunun nedenlerini şu anda uzun boylu ele almak istemiyoruz. Bununla birlikte artık bu konuda bazı şeylerin tartışılmasına da inanıyoruz. Aksi halde sorunu hiç de ilgisi olmayan "tarih yazıcıları"na bırakmak olur ki, bunun da ikinci aşaması her şeyin amaca uygun biçimde "resmileşmesi"dir. Bu nedenle sayfalarımızı daha bir süre Türk-İş'le ilgili tartışmalara özellikle kuruluşta ve sonraki aşamalarda görev almış kişilerin görüşlerine ayıracağız. Böylelikle sorunu güncelliği ve tarihsel boyutu ile birlikte ele alma imkânı doğabilir. Umarız ki, "33 yıl" bir başka anlamda da vesile olsun ve "Türk-İş'te her şey eskisi gibi olmasın". □

TANIL BORA

Genel Sekreter Şaban Yıldız 31 Temmuz 1952 günü Türk-İş'in kuruluş amaçlarını "hayat endekslerine uygun seyyal bir ücretin tatbiki, işsizlik sigortasının ihdası ve aynı işi görenlerin arasında yaş, cins, ırk farkları gözetilmemesi yolunda çalışmak ve bilhassa grev hakkının bütün icaplarıyla tamamlanmasını istemek" olarak açıklamıştı. Muvakkat İcra Komitesi Başkanı Ömer Akçakanat, 1950'lerin işçiler açısından karanlık tablosunu şöyle çizmişti: "Bir kere, devlet müesseseleriyle amme hizmeti gören teşekküllerde çalışan işçilere grev hakkı verilmemesi (grevle ilgili), kanundan istifade edenlerin sayısını çok cüzi bir miktara indiriyor. Sonra bakanlar kurulunun lüzumlu gördüğü takdirde grevi yasak etmesi, son derece antidemokratik ve kanundan beklenilen istifadeleri sıfıra indiren bir hükümdür. Eğer öbür memleketlere karşı 'bizde de grev var' diyebilmek için bu kararı çıkarıyorlarsa, işin hakikati ve hükümetin samimiyetsizliği anlaşıldığı vakit, memleketimizin itibarının daha kötü bir duruma düşeceği şüphesizdir". Bu karanlık duruma karşın, "103 bini mütecaviz" işçiyi bünyesinde toplayan yeni konfederasyonun genel sekreteri Şaban Yıldız, mütevazi ve ılımlıydı: "Memleketimizde işçi ücreti ortalaması Çalışma Bakanlığı istatistiklerine göre 90 liradır. Sanayi ve Ticaret Odası'nın tespitlerine göre bir ailenin geçinmesi için 352 lira lazımdır. Biz bu kadar da istemiyoruz. Sanayi ve Ticaret Odası'nın tespiti sabah kahvaltısında tereyağı, öğle yemeğinde pirzola yiyen insanlar için. Biz asgari ihtiyaçlarımızı karşılamaya yetecek bir ücrete razıyız".

33 sene sonra Türk-İş gene grev hakkının göstermelik oluşundan yakınıyor ve gene mütevazi, "daha aşağısına razı" bir tavırla işi götürüyor.

Rakı içen Amerikalı

31 Temmuz 1952'de Türk-İş'in kuruluşunu izleyen gazetecilerin sayısı üç. Bunlardan biri Chicago Daily News'den. O zaman genç Cumhuriyet muhabiri Altan Öymen hayret etmiş: "Hayretle müşahade ettik ki, bizim Amerikalı meslekdaş memleketimizdeki işçi hareketlerine, sendika çalışmalarına 40 yıllık bir Türk işçisi kadar vakıf". 6 Eylül 1952'de İzmir'deki ilk Türk-İş Genel Kurulu'nda konuşan Amerikan Sendika Konfederasyonu'nun Avrupa temsilcisi Dr. Irwing Braun da Türk-İş'li sendikacıların ve gazetecilerin teveccühüne mazhar olmuş. Cumhuriyet yazarı Ali Rauf Akan'ın "Türk sendikacı arkadaşlarıyla beraber kırk yıldan beri işçi sofralarında bulunmuşçasına rakı kadehlerini birbiri ardına yuvarlayan... alaturka saz salonlarında pek az yabancıda rastladığımız bir rahatlıkla oturan ve bol kahkahasıyla masayı şenlendiren" biri olarak tarif ettiği Braun'un adı Philip Agee'nin "CIA günlüğü" kitabında CIA görevlileri arasında geçiyor. Irwing Bey Türk-İş'in kuruluşunu "dünya çapında mühim bir hadise olarak vasıflandırmakta ve askeri sahada olduğu kadar sosyal sahada da Türklerin mükemmel bir örnek olduğunu" belirtmekte imiş: "Böyle bir teşkilat, o bölgede (elbette Ortadoğu kastediliyor) totalitarizme karşı bir kale vazifesi görür ve çalışan kitlelerin ekonomik ve sosyal durumunu düzeltecek olan sıhhatli ve demokratik milliyetçiliğe hizmet eder". Irwing Bey, "Türk sendikacılığının sarhoş olmadığını, merkebe binmiş köylü gibi bir o yana bir bu yana sallanmayacağını" söylemiş ve Amerika'nın yardımlarını vaadetmiş.

33 sene sonra, alaturka müzik seven Irwing Bey'in temelini attığı ilişkiler hâlâ gündemde (Bakınız: **YeniGündem** Sayı: 23).

Ağlayan işveren ve Türk-İş'in layığı

6 Eylül 1952'deki genel kurulunda DP'nin Çalışma Bakanı Nuri Özsan, Türk-İş'in hareket alanının sınırlarını veciz bir şekilde çizmişti: "Sendikalar işçi hak ve menfaatlerini müdafaa eder ve ileri götürürken, muvazeneli ve mutedil bir görüşle hak ve hürriyet kadar, vazife ve mesuliyet sahibi de olduklarını takdir ettikleri nisbette geniş haklara ve geniş hürriyetlere layık olacaklardır."

33 sene sonra hükümetler ve çalışma bakanları Türk-İş'e "layığını vermek" için benzeri koşulları hâlâ öne sürüyorlar.

6 Eylül günü tanıdık biri daha konuşmuş kongrede; sonradan İzmir belediye başkanı olan, zamanın İzmir Sanayi ve Ticaret Odası Başkanı Osman Kibar dert yanmış: "İş kanununda bazı maddelerin işverenlerle işçiler lehine ıslahı lazım gelmektedir. Patronların çok kazanıp işçiye az verdikleri hakkındaki iddialar doğru değildir. Fabrikalar ağır şartlar altında çalışabilmektedirler."

33 sene sonra Halit Narin "senelerden beri işçilerin güldüğünü, işverenlerin ise ağladığını" söyleyecekti.

Altın yıllar

Peki, 33 senede değişen hiçbir şey olmadı mı? Oldu. Zaten Türk-İş tarihinin garipliği, 1960-1980 arasındaki dönemi çıkarınca, her şeyin aynı kaldığı gibi bir görünüm ortaya çıkması. Ama hele o 60'lı yıllar, Türk-İş'in altın yılları olarak tanımlanabilir. O zamanki Genel Sekreter Halil Tunç, "o yıllarda bırakın kanun ve kararnameleri, hükümet herhangi bir ko-

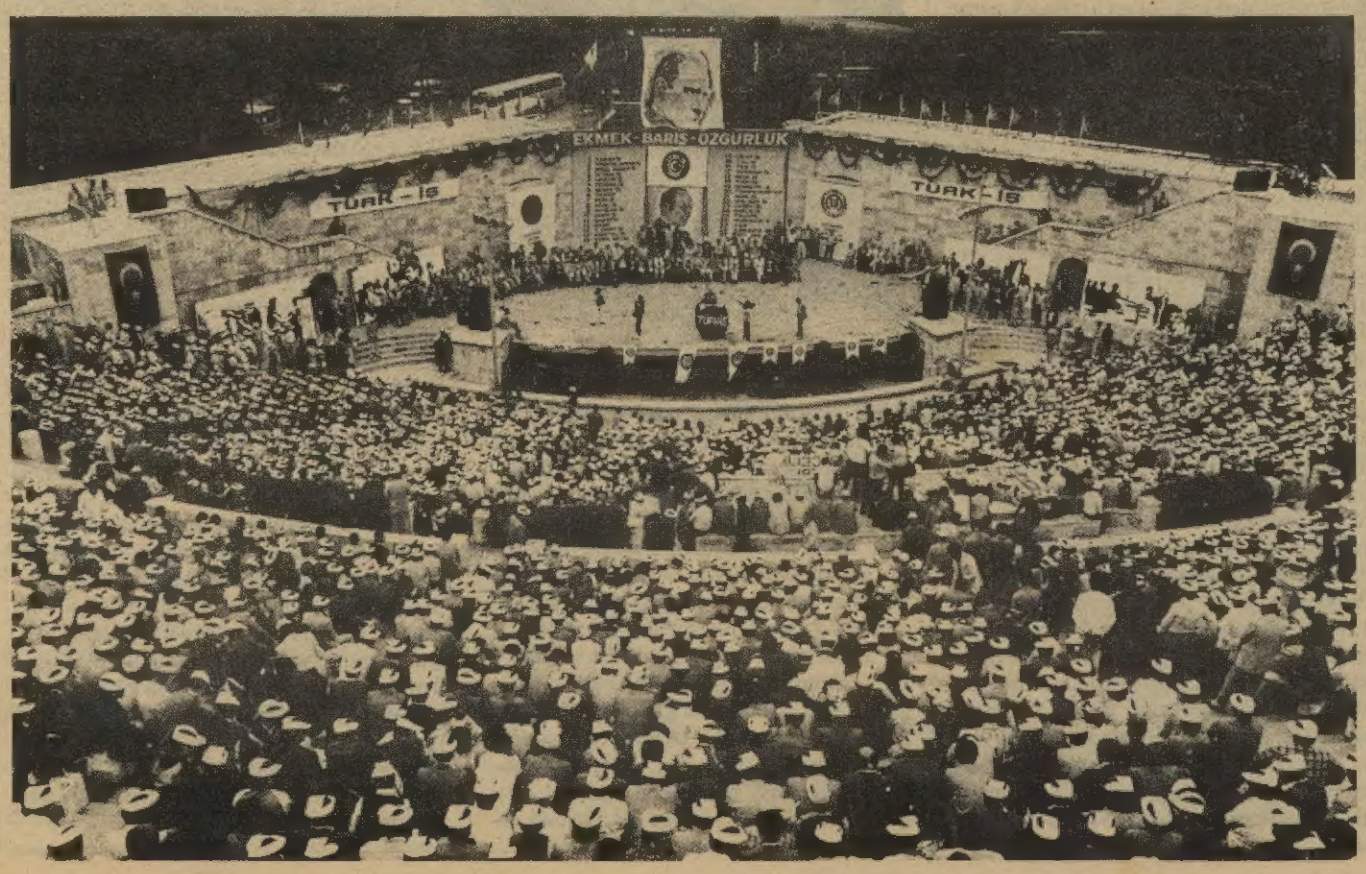

nuda açıklama yaparken bile Türk-İş ne der diye düşünme ihtiyacını hissederdi" diyor. Türk-İş'in altın dönemindeki gücü, bu ihtiyacı hissettirebilmekten geçiyordu. Bu yolda en anlamlı adım, 1962 Ağustosu'nda Türk-İş İcra Heyeti'nin Başbakan İnönü'ye gönderdiği şu mektupla atılmıştı:

"Sayın İsmet İnönü
Başbakan-ANKARA

Sanki memleketin halledilecek hiçbir problemi kalmamış, çalışanlara insan haysiyetine yaraşır bir hayat seviyesi temin edilmiş, hergün biraz daha artan işsizlik giderilmiş gibi, 10 bakanımızla birlikte işverenlere hesap ve taviz vermek üzere düzenlediğiniz toplantıların üçüncüsünü yapmış bulunuyorsunuz. Hükümetin özel sektörle yaptığı toplantılara karşılık, zaman zaman işçilerin hakiki temsilcisi sendikalar ve Türk-İş'le toplantılar yapmamış olması işçi çevrelerinde gün geçtikçe geniş ve kötü yankılar yapmaktadır. Özel sektörle yapılan toplantıların basına intikal eden kısmı üzerinde durmak isteriz. Ulusun parasının birkaç sermayedara bağışlanmasının kalkınma ve işsizliğin giderilmesi ile ilişkisini göremiyoruz. Özel sektörün ithalatı tamamen devletin elinden almak istediğini görüyoruz. Buna da kesinlikle karşıyız. Çalışanların hayat şartlarını ağırlaştırmak pahasına birkaç kişinin rahat kazanç sağlamasını temin edecek pahalı ithalatın sosyal devlet anlayışına karşı olduğu kanısındayız. Hükümetin işverenden akıl alıp, işçiye akıl vermesi dönemine bir an önce son vermesini istiyoruz. Saygılarımızla..."

9.8.1962 günü yapılan hükümet-Türk-İş toplantıları, o günden beri Türk-İş'in gücünün güvencesini ve dayanağını oluşturuyor. 23 sene sonra hâlâ "bu zirveler yapılmalı mı, yapılmamalı mı" diye tartışılmasının nedeni ne olabilir ki? Acaba bu toplantıların, Türk-İş'in gücüyle birlikte bağımlılığını ve işçiden kopukluğunu da kurumsallaştırmış olması mı?

Sahip çıkılamayan anayasa

Öyle veya böyle, Türk-İş 60'larda "gücünden" emindi. Konfederasyonun altın yılların simgesi olarak efsaneleştirdiği Genel Başkan Seyfi Demirsoy 26 Ağustos 1967'de Ges-İş Sendikası Genel Kurulu'nda bunu şöyle ifade ediyordu: "Türk sendikacılığının son 6-7 yıl içindeki gelişmesinde sendikacıların büyük payı olmuştur. Ancak 1961 Anayasası'nın getirdiği hükümleri de inkâr etmemek gerekir. Anayasa sadece sendikacılığın değil, demokrasinin de gelişmesi için ana müesseseleri meydana getirmiştir. İngiltere'den yeni dönen bir arkadaşım var. İngiltere Sendikalar Konfederasyonu'nu ziyaret etti 'Birçok kısımlarda bizden ilerdesiniz. Türk sendikacılık hareketini beğeniyoruz. Ama, korkumuz gelecekte bu hakların elinizden alınmasıdır, buna dikkatli olun' demişler. Şimdi bu kürsüden ifade ediyorum; Türk-İş olarak elde ettiğimiz hakların ufak bir zerresinin dahi geri alınmasına tahammülümüz yoktur, çok sert ve güçlü bir hareketle bu yola başvuranların karşısına dikileceğiz. Sendikacılar artniyetli insanlar değildir. Bildiklerini açıkça söylerler. Biz anayasayı da korumaya kararlıyız. Çünkü bu ülkede anayasa yavaş yavaş ayaklar altına alınırsa insan haklarından, hür sendikacılıktan, hür radyodan, hür mahkemelerden ve Anayasa Mahkemesi'nden bahsedilemez. Anayasanın getirdiği müesseseleri de korumak mecburiyetindeyiz. Bana dokunmayan yılan bin yaşasın felsefesi sendikacılıkta yoktur!"

Demirsoy "İşçilere gittiğiniz zaman bir şeyi söyleyeceksiniz" demişti: "Ankara'da hükümet vardır, başbakan ve bakanlar vardır. Ankara'da Türk-İş vardır". Ankara'da hepsi hâlâ var; üstelik işçilerin çoğu da Ankara'da bu tür kuruluşlar olduğunu biliyor. Ama 31 Temmuz'daki kuruluş beyannamesindeki ifadeyle "aziz Türk milletinin bağrından çıkan fedakâr Türk işçisi" (hâlâ fedakâr) Ankara'da Türk-İş'in olmasının ne anlama geldiğini pek kestiremiyor...□

İKİ FARKLI TAVIR

"Türk işçi hareketi, sıkıyönetimin ilan gerekçesi çerçevesinde kalacağı düşüncesiyle, şu ana kadar sesini çıkarmamıştır. Ama işçilerin hak ve özgürlüklerinin kullanılması anarşik olay sayılacaksa, bu anlayışa karşı, sizin de işçilerin yanında yer almanızı istemek, bizim için bir hak olmaktadır. Türk işçileri haklarına sahip çıkma bilincinde olduklarını, bu gerçeği bilmeyen ya da bilmek istemeyenlere ispat edeceklerdir.

Bu arada üzerinde önemle durulması gereken bir diğer husus da sendikaların durumudur. Kanun dışı anarşik hareketleri desteklediği iddiasıyla birçok örgütün kapatıldığı ya da çalışmaktan alıkonduğu bir dönemde, bazı işçi kuruluşlarının da bu işlemle karşılaşacağı söylentileri yayılmaktadır. Nitekim şu sırada DİSK'in kapatılacağı yolunda rivayetler dolaşmaya başlamıştır. DİSK'le mücadele halinde olduğumuzu, tutum ve davranışlarını kesinlikle onaylamadığımızı ve aramızda köklü bir anlayış farkı bulunduğunu biliyorsunuz. Bütün bunlara rağmen hemen belirtelim ki, karşısında olduğumuz DİSK'in kapatılması sendikal özgürlüklere karşı girişilmiş bir hareket sayılacaktır".

(28 Mayıs 1973, Türk-İş 9. Genel Kurul Raporu)

Türk-İş, 12 Mart döneminde genel veya özel olarak sendikal harekete yöneltilen saldırıları, karalamaları bizzat kendisine yöneltilmiş sayarak karşı çıkmıştı. Dönemin Türk-İş genel başkanı Halil Tunç'un anlattığına göre, zamanın başbakanı Nihat Erim ile bakanları Şadi Koçaş ve Atilla Karaosmanoğlu Türk-İş'e gelmek zorunda kalmış ve sözlerinin yanlış anlaşıldığını izah etmişlerdi. Böylece, DİSK'in kapatılacağı söylentileri son bulmuştu.

Kapalı salon toplantısında ise Türk-İş Genel Başkanı Şevket Yılmaz şöyle diyordu: "Türk-İş ülkemizin 12 Eylül'e geliş sorumluluğunu taşımayan kuruluşların başında gelmiştir. 12 Eylül sonrası faaliyetini sürdürmesi bundandır. Türk-İş'in sicili bellidir..."

1980'den sonra Türk-İş sendikal hakların ve özgürlüklerin korunmasından çok kendisini korumakla ilgilenmiş; sendikaların demokratik meşruiyetinin "sicillere" göre tartışılacağı bir zemini kabul etmişti.

Halil Tunç, sendikal hak ve özgürlüklerin geri götürülmesinde sendikacıların tek sorumluluğunun "1961 Anayasası'na sahip çıkmamak, çıkamamak" olduğunu söylemişti daha önceki bir konuşmamızda. Türk-İş'in tarihinden 10 yıl arayla aktardığımız iki farklı tavır, Tunç'un bu savının ciddi biçimde tartışılması için önemli ipuçları sağlıyor. Bir müessese olarak Türk-İş ile işçi hareketi arasındaki ayrım, ikincisinin ilki için varolduğu, aslolanın işçiler değil Türk-İş olduğu gibi bir doğrultuda gelişmiş görünüyor. □

İSMAİL İNAN: Bugünler de geçecektir

— Sayın İnan, Türk-İş kurulduğundan bu yana 33 yıl geçti. Konfederasyonun ilk Genel Başkanı olarak bizi kuruluş yıllarını, çalışmalarınızı, karşılaştığınız sorunları o günlere dönerek anlatır mısınız?

— Türk-İş 50'li yıllarda İstanbul İşçi Sendikaları Birliği yöneticileri arasında tartışılmaya, görüşülmeye başlandı. Bu konuşmalar bazı zamanlarda sendika merkezlerinde, bazı zamanlarda Cağaloğlu'nun dik yokuşlarında oluyordu. Konuşmaların bir aşamasında İstanbul'da belli sendikaların, birliklerin bir araya gelmesi suretiyle Türk-İş'in kurulması yolunda kararlar alındı. Bunun için Teksif görevlendirildi. Hazırlanan tüzük Bursa'da görüşülecekti. Bursa'daki toplantıya ben TOLEYİS'in Genel Başkanı olarak katıldım. Toplantının başkanlığını bana verdiler. Toplantı oldukça çekişmeli geçti. Ve biz toplantıyı selâmetle yapıp, bir kurucular, yani tüzüğü hükümete takdim heyeti seçtik. Takdim heyeti, Ömer Akçakanat, Şaban Yıldız ve İsmail Aras'dan oluşuyordu. Bu arada alınan bir karar daha var. Tüzük hükümete verilecek, resmen kuruluş yapılacak ve ardından 6 Eylül'de İzmir'de kongrenin yapılması sağlanacaktı. Bu da yine aynı ekibe verilen görevler arasındaydı. Tüzük 31 Temmuz 1952'de vilayete verildi. Tüzük doğrultusunda sendikalara bilgi verilerek delegelerin seçilmesi istendi ve İzmir'de yapılacak kongre için gerekli hazırlıklara başlandı.

6 Eylül 1952'de İzmir'de kongre başladı ve üç gün sürdü. Ben genel başkan seçildim. Özellikle genel sekreterlik seçimi çok çetin geçti. Muammer Özertan genel sekreter, İsmail Arar mali sekreter oldu. Kongreden sonra bana Türk-İş'in evrakı diye teslim edilen dört tane karton dosya idi. En enteresanı benim yanıma seçilen iki arkadaşın Ankara'ya dönecek paraları yoktu. Ben de varlıklı değildim. O zaman Ankara'ya gidiş 10 TL idi. 10 TL'de yoldaki masraflar için diyerek 20 TL'yi İsmail Aras'a verdim. O gitti. Muammer ile ben de 10 gün içinde toparlanıp Ankara'ya döndük. Ankara'da Motorlu Taşıt İşçileri Sendikası'nın idare binasında konakladık. Hiçbir şeyimiz yok. Sağı, solu, Çalışma Bakanlığı'nı ziyaret ettik. Çalışma Bakanı bize ceza paralarından bir miktar verebileceğini söyledi.

Akay Sokak'ta 80 liraya bir yer tuttuk. Böylece Türk-İş çalışmalarına başladı.

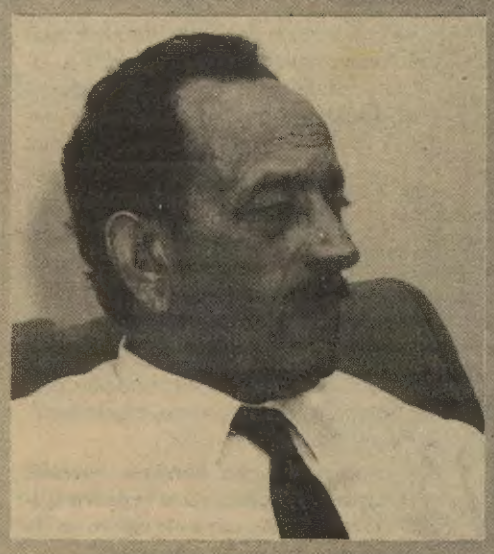

İsmail İNAN

1918'de Çaykara'da doğru. Bir süre çiftçilik yaptıktan sonra İstanbul'a yerleşti. 1939'da otel ve lokanta işçiliğine başladı. 1948'de İstanbul'da Garsonlar Sendikası'nı kurdu. Daha sonra İstanbul Sendikalar Birliği'nde ve TOLEYİS'de görev yaptı. 1952'de Türk-İş'in ilk Genel Başkanlığı'na getirildi. 1957-60 dönemi CHP Ankara milletvekilliğinde bulunan İnan, 1961'de Kurucu Meclis'e üye oldu. Bir süre Hamburg Çalışma Ateşeliği'nde sendika uzmanı olarak çalışan İsmail İnan, halen Türk-İş 1. Bölge Temsilciliği görevini yürütmektedir.

Sendikacılık hayatında beni en çok etkileyen olaylardan biri, o günlerde Hür İşçi Sendikaları temsilcisinin bize gelip "size bir hediye almak istiyoruz" demesidir. Ben bu "hediyenin çapı ne olacak" dedim. "Siz söyleyin" dedi. "Vallahi, bizim en çok özlemini duyduğumuz şeyler bir teksir makinesi ile bir daktilo makinesidir" dedim. Adamcağız "olur" dedi ve İstanbul'da bir kırtasiyeciden daktilo ile teksir makinesini aldı. Dünyada kendimde o makineleri alırken duyduğum güveni hiçbir şeye karşı duymadım. Bende bu iki makine olduğu müddetçe yapamayacağım hiçbir şey yok, diyordum. Geldik ve çalışmalara başladık. 1953'te maalesef Genel Sekreter'in aldığı yanlış kararlar nedeniyle, olağanüstü kongreye gitmek zorunda kaldık. Bu kongrede Naci Bey genel başkan oldu. Ben genel sekreter oldum.

— Naci Kurt daha sonra milletvekili seçildi değil mi?

— Evet. Naci Kurt'la çalışmalarımızda önemli bir uyumsuzluk olmadı. Bir sene sonra Naci Kurt ayrılınca hem genel başkanlık, hem genel sekreterlik üstümde kaldı. Ondan sonra 1954 yılında Ankara'da normal kongreyi yaptık.

— Bu çalışmalar hep amatörce mi yapılıyordu?

— Evet, en güzeli, en doğru olanı da bu. O dönemde gerçekten çok sıkıntıdaydık. Kalifiye işçinin ücreti çok düşüktü. İşçiler bu parayla ailesine bakar, işine gider, gece yarılarına kadar sendikacılık çalışmaları yapardı. Ruhlar tamamen amatördü. Gayretler salt sendikacılık içindi.

— Peki sonra siyasal hayat hareketlendi. Birçok sendikacı bilfiil siyasete atıldı. Sendikalarda bir arada olmanıza rağmen, aranızdaki çelişkiler arttı, sizin Türk-İş Genel Başkanı olduğunuz dönemdeki tavrınız neydi?

— 1957'de milletvekili oluncaya kadar hiçbir siyasal partiyle ilişkim olmadı. Bu amatör çalışmalar yapılırken, CHP İstanbul ilinde bir işçi bürosu kurmuştu. Burada Dr. Rebii Barkın ve Sabahattin Selek vardı. Hangi sendikacıya sorarsanız, sorun bunu kuranlara herkesin borcu vardır. Özellikle Sabahattin Selek'e. Ben bu bürodan hiçbir şekilde "partinin hesabına" çalışma yolunda bir işaret almadım. Bir örnek vereyim: Rahmetli Reşat Şemsettin Sirer, "grev tehlikeli bir silahtır, kullananı yaralar" demişti. Ben de buna karşı çıkmış ve "grev tehlikeli bir silah de-

ğil, ancak iyi kullanamayanı yaralar" diye cevap vermiştim. Hattâ **Son Saat** gazetesi de bunu manşet olarak kullandı. Birkaç gün sonra Reşat Şemsettin bana, "İsmail Bey, çok ateşli beyanatlarını okuyorum" dedi ve teşekkür etti. Kısaca o dönemde buna benzer çok ilginç şeyler yaşanmıştır. Türk-İş özellikle devlet kesiminde bir türlü sindirilemiyor ve sürekli karşıya alınıyordu.

— Şu sizin izin verilmeyen konferansınız da bunun bir örneği değil mi?

— Evet bu konferans üniversitenin düzenlediği bir konferanstı. Sosyal siyaset konferanslarındandı. Ancak bu konferansa izin verilmedi. Ben de konferansın mealini basına açıkladım. Sonra Çalışma Bakanı Mümtaz Turhan beni komünistlikle suçladı. Olay büyümüştü. Şükrü Baban gibi hocalar Bakana karşı çıktı. Turan Güneş önerge verdi. Anlayacağınız iş büyüdü. Bunu o zamanki zihniyeti göstermek için anlatıyorum.

— Şimdi İsmail Bey, 60 öncesinde oldukça zor şartlar altında mücadele verdiniz. En masum bir konferansınız bile çeşitli ithamlara maruz kaldı, maddi güçlükler içinde kaldınız. 60'tan sonra ise sendikacılık hareketi yeni bir döneme girdi, grev hakkı elde edildi, sendikaların etkinliği arttı. İşte bu yeni dönemde Türk-İş'in mücadelesini nasıl değerlendiriyorsunuz?

— Şimdi, 1961 Anayasası yalnız işçi hakları bakımından değil, uygar olmak isteyen bir toplum için varolması gereken bir anayasa idi. O anayasanın getirdiği hukuksal yapının bozulmasının nedeni anayasada değil, o anayasanın hükümlerini ciddiyetle üstlenemeyen iktidarlardır. Gerçekten sendikalara bir anda geniş haklar getirildi. Bunlar belli bir noktaya kadar iyi kullanıldı, işçi bunlardan istifade etti. Belli noktadan sonra bu hakların kötüye kullanıldığını ifade etmek istemiyorum, ama en azından o haklara anayasal hukukî statünün korunması için en çok gayreti sarfetmesi gereken kuruluşlar sendikalardı. Ancak bu böyle olmadı. Eksiği, gediği olmasına rağmen bu konuda en tutarlı olan yine Türk-İş idi. 12 Eylül'den önceki olaylara en çok sendikaların karşı çıkmasını isterdim. Çünkü anayasa değişikliklerinde en çok zarar görecek olan kuruluşlar sendikalardı. Nitekim öyle de oldu. Sendikalar birtakım hakları almak için çok ağır mücadeleler vermeye mecburdur. Elde edilen hakları korumak için ise daha fazla mücadele etmek gerekir. Bu ise bilinçli bir mücadeleyi, bilinçli bir mekanizmayı gerektirir. Anayasal yapının tehlikeye düştüğü anlarda, en kötü iktidarın altında dahi soğuk suların durulması beklenebilir. Çünkü bir anayasal hak giderse kolay kolay geri gelmez. Nitekim 1982 Anayasası son derece iyi düzenlenmiş bir ekip düşüncesinin, kadro düşüncesinin ürünlerini getirdi ve sendikaları karton kaplanlara çevirdi. Bugün Türkiye'de sendika hürriyeti var diye milleti aldatmak doğru değildir. Bugün 82 Anayasası ile kısıtlanan işçi hak ve özgürlüklerini geriye getirici bir anayasa değişikliği bana göre yıllarca sürecek bir şey. Tarih tekerrürdür. Fakat bu olgunun içinde insanlar vardır. Birtakım tekerrürler vardır ki, bunlar hazırlanır, planlanır ve uygulamaya getirilir. Bugün sendikalara getirilen hukukî yapı böyle bir planın kavramlarını paylaşan bir kadronun, bir ekibin ortaya koydukları çalışmanın sonuçlarıdır.

— Yani şimdi yaşanan dönem, 60'tan önceki dönemin bir tekrarı mı demek istiyorsunuz?

— 60'tan önce işverenler fazla bilinçli değildi. Biz de bunların bu yanlarını biliyorduk. Ama şimdi öyle mi? Öyle güçlendiler ki, eskisiyle mukayese edilmez. Bize gelince; biz çok gerilere düştük. Açıkçası budur. Ve bunun giderilmesi oldukça zordur.

— Sanıyorum önümüzdeki dönem içinde Türk-İş'e bir hayli görev düşmektedir. Kaybolan hakların yeniden elde edilmesi uzun bir mücadeleyi gerektiriyor. Bu arada önemli bir nokta da bugüne kadar mücadele içine fazla sokulamayan Türk-İş'in tabanının bilinçlenmesi sorunu, tabiî burada sendikalara, yöneticilere de görev düşüyor değil mi?

— Biraz evvel değindim; herkes kendisi için benimsediği ortamın güçlü olmasını ister. İşçi ve sendikacı tutumunu yeni şartlara göre gözden geçirmek, hareketlerini dinamize etmek zorundadır. Birtakım ithamlardan korkarak, özellikle 12 Eylül öncesi olaylara sürekli olarak karşı çıkmış birtakım kişi ve kuruluşlar yeni haklar istediğinde, "vay sen 12 Eylül öncesini mi özlüyorsun" şeklindeki bir suçlamadan korkmamak lazım. Sendikaların elinde önemli maddi varlıkları vardır; sendikalar bu varlıklarını kaybolan hakların iade edilmesi ve bu ağır baskıları önlemek için çok daha bilinçli, çok daha güçlü çalışmak zorundadırlar. Hem mücadele edeceğim, hem de başımı tül yastıktan başka bir yastığa koymayacağım derseniz bu iş yürümez. Bugünün imkânları 48'lerin, 50'lerin şartlarıyla ölçülmez. O yıllarda bize güç kazandıran fedakârlıktı, inançtı. Bu bir güç birliği meselesidir. Bu günler de geçecektir. Bunları yapanlar belki bir süre sonra ne yaptıklarını anlayacaklardır. Ben ağlayarak, üzüntü içinde ölen bakan hatırlarım. Toplumsal hakların ağırlığını hiçbir fâni sonuna kadar taşıyamaz. Bunun vebâli büyüktür.

— Çok teşekkür ederim Sayın İnan. □

FAHRİ ARAL

BAHİR ERSOY: Geçmişteki mirası korumak

— Sayın Ersoy, Türk-İş kurulduğundan bu yana 33 yıl geçti. Gerek kuruluşta, gerek konfederasyonun daha sonraki yıllarında yöneticilik yaptınız, birçok görevde bulundunuz. Bize o yıllarda bir avuç sendikacı olarak geliştirmek istediğiniz sendikal anlayışı, amaçladığınız sendikal örgütlenmeyi, biraz da o günlere giderek anlatabilir misiniz?

— O yıllar bizim için çok değişikti. Savaş bitmiş, silahlar susmuş, dünya yeni bir oluşum içinde. Bir yanda demokrasi rüzgârları, öte yanda yıllarca süren tek partili siyasal hayat... Derken çok partili düzene geçiliyor, yeni partiler kuruluyor. Halkta yeni bir yaşama umudu var. Çalışma hayatı da bazı beklentiler içinde. İşçiler dünyadaki sosyal oluşumlardan etkilenmişler. 19. yüzyılın ikinci yarısından beri süregelen bir mücadeleleri var. Ücretlerinin artırılması, çalışma koşullarının düzeltilmesi için direnmişler. Ama hep baskıyla ve sindirme ile karşı karşıya kalmışlar... İşte böyle bir ortamda 20.2.1947 tarihinde 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendikalar Birlikleri Yasası çıktı.

— Bu yasa ne gibi hükümler getiriyordu?

— Bir kez 1937'de kabul edilen 3008 sayılı İş Yasası'ndaki kısıtlayıcı hükümleri hiç hafifleşmemişti, tersine aynı kısıtlamalar sürüyordu. Yani grev yasağı yine vardı. Toplu sözleşme yine yapılamıyordu, yapılsa da işlemiyordu. İşçi mecburi tahkime gidebiliyordu ama, sendikanın böyle bir yetkisi yoktu. Sendikaların işçiler adına konuşabilmesi için 1951 yılını beklemek gerekecekti. Ama bu kanun sendika kurulmasını yasallaştırmıştı. Bir yıl içinde 72 sendika ve bu arada 24.3.1948'de İstanbul İşçi Sendikaları Birliği kuruldu. O yılların tablosu içinde siyasal yaşam da oldukça hareketlenmişti. Parti çalışmaları sürüyor, toplantılar yapılıyor, kahvehanelerde halka bir şeyler anlatılıyordu. İktidar partisi İstanbul ilinde bir büro kurmuş, sendikaların kuruluşunda görev alacak kuruculara yardım ediyor, hattâ kuruluş masraflarını dahi veriyordu. Kongrelerin nasıl yapılacağını, karar defterlerinin nasıl tutulacağını öğretiyordu. Muhalefet ise sendikacılarla toplantılar düzenleyerek, çalışma hayatındaki yasaların eksikliklerini anlatıyordu. Böyle bir ortam içinde hareketlenen bir sendikal hayata girdik. İşverenlerin büyük bir bölümü sendikal konularda oldukça bağnazdı. Özel sektör işverenlerinin sertliğinin yanısıra devlet sektöründe daha olumlu ve ılımlı yaklaşımlar vardı.

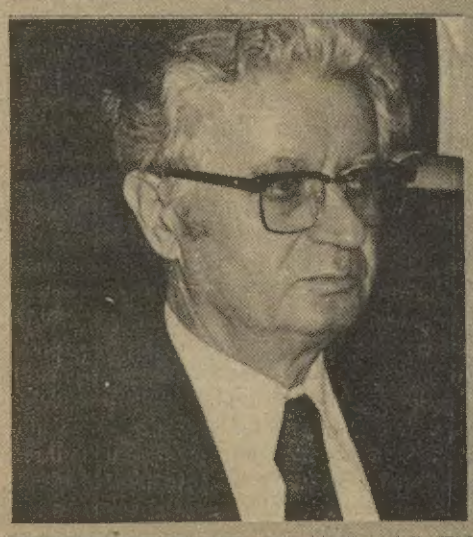

Bahir ERSOY

1920'de Osmaniye'de doğan Bahir Ersoy, bir süre Hukuk Fakültesi'nde okuduktan sonra Defterdar Fabrikası'nda çalışmaya başladı. 1952'de Teksif Genel Başkanı oldu. Aynı yıl Türk-İş tüzüğünün hazırlanması çalışmalarına katıldı. 1960'tan sonra üç dönem CHP'den milletvekili seçilen Bahir Ersoy, Aralık 1977'de kurulan Ecevit Hükümeti'nde Çalışma Bakanlığı yaptı. Bakanlığı sırasında işçilerin dilediği sendikayı özgürce seçme yolu olan "referandum" çalışmalarına bir adım teşkil edecek "irade beyanı" uygulamasını getirdi.

— Peki işçiler bu gelişmelere nasıl bakıyordu?

— O dönemde daha köylülükle bağlarını koparmamış işçiler çoğunluktaydı. İşçilik babadan oğula geçen bir meslek değildi. İşçiler arasında okuma-yazma oranı çok düşüktü. Günde 10-12 saat çalışan bir işçinin sendikayla uğraşması kolay değildi. Üstelik henüz sendika kavramı toplumdaki yerine oturmamıştı. Bu işlerle uğraşanlara kolaylıkla komünist damgası vuruluyordu. Bir de evlâd ü ıyâl korkusu vardı. İşinden olmak vb. gibi etkenler işçileri sendikalara üye olmaktan alıkoyuyordu. Sendikalar bir avuç heyecanlı, inanmış insanla, bunlar etrafında bir çevre oluşturmuş genç işçiler sayesinde ayakta duruyordu.

— Sizler, yani bu harekete öncülük eden kişiler, kendinizi nasıl yetiştirmiştiniz? Görmüş olduğunuz bir eğitim ya da okuduğunuz bir şeyler var mıydı?

— Ben kendi payıma sendika konusunda bir yayın hatırlamıyorum. Biz yönetici olarak sendika eğitimi görmüş değildik. İngiltere'de, Amerika'da sendikacılık nedir, bilmiyorduk. Siyasi rejimler hakkında bilgimiz yoktu, izm'leri bilmiyorduk. Birçoğumuz okumayı sevmezdi. Neyi nerede okuyacağımız, öğreneceğimizi bilmiyorduk... Üniversiteler de işin farkında değildi. O yıllarda iş hukuku bile öğretim içindeki ağırlıklı yerini almamıştı. Neyi, nereden öğreneceğimizi, neyi okuyacağımızı bilmemiz mümkün değildi... Yani bir bilinmeyenler âleminde yolunu bulmaya çalışan ve bulunca da işçiye, ülkeye hizmet edeceğine inanan kişilerdik ve sesimizi duyurmak istiyorduk. İşçilerin sendikalarla bağ kurmasını, gençlerin işçi sorunlarına sahip çıkmalarını istiyorduk. Bunun için planlı çalışmanın gerektiğine karar verdik. Bu arada basınla, üniversite ile, talebe cemiyetleri ile iyi ilişkiler kurduk. Amacımız özgür Türk sendikacılığının sesini daha etkili biçimde duyurmaktı. Bu arada siyasal faaliyet, partilerin çalışmaları halkı adeta eğitmişti. Demokrasi ve kurumları tartışılır hale gelmişti. Sendikalardan, işçi hareketlerinden haberler basında yer alıyor, dünyadaki sendikacılık da izleniyordu. Ben İstanbul Tekstil ve Örme Sanayii İşçileri Sendikası Başkanı idim. Kadın işçileri, erkek işçilerin eşlerini, kızlarını eğitmek için İstanbul'un değişik semtlerinde biçki, dikiş kurslarımız vardı. Buradan aldığımız çok az bir para ile lokal sorunumuzu hallediyorduk. Bu arada Üniversiteli Kadınlar Derneği üyelerimizin eşlerine, üye kadın işçilerimize ev ekonomisi, görgü kuralları gibi konularda ders veriyordu. Doktor hanımlar işçi evlerini ziyaret ederek onlara sağlık konusunda bilgiler veriyorlardı. Üniversiteli

gençlerle de sıkı ilişkilerimiz vardı. Sonradan Teksif'i kurduğumuzda bu ilişkimiz daha da pekişti. Böylece gençlere işçi sorunlarının önemini anlatmaya çalıştık. Nerede bir toplantı varsa oraya koştuk, söz aldık fikirlerimizi söyledik. İşçilerin bu konularla da uğraştığını duyurmak istiyorduk.

— Kuruluş nasıl gerçekleşti, yani Türk-İş'in kuruluşu...

— Oraya geliyorum. Teksif'in kurulmasından sonra bir komisyon oluşturuldu. Bu komisyon bir konfederasyon kurulması için karar aldı. Komisyonda Tekstil ve Örme Sanayii İşçileri Sendikası Genel Sekreteri Şaban Yıldız raportördü. Konfederasyonun anatüzüğünün hazırlanması görevi İstanbul Tekstil ve Örme Sanayii İşçileri Sendikası'na, yani bizim sendikaya verildi. Hazırlanan tüzüğe son şeklini vermek için 6 Nisan 1952'de Bursa'da bir toplantı yapıldı. Bu toplantıya sendika adına ben, Şaban Yıldız ve Ali Aygen katılmıştı. Tartışmalardan sonra tüzük kabul edildi ve geçici icra komitesi oluşturuldu. Bu komitede Şaban Yıldız, Ömer Akçakanat, Mehmet İnhanlı, Adil Boğakaptan ve Seyfi Demirsoy vardı. Komite, kuruluşu sağlamak görevini üstlendi. Sonunda 31 Temmuz 1952'de Konfederasyon kuruldu.

— Sayın Ersoy, uzun yıllar Türk-İş'te bulundunuz. Milletvekilliği, bakanlık yaptınız. Türk-İş'in sendikal politikasının biçimlenmesini yakından izlediniz. Şu anda "partiler üstü politika" diye adlandırılan bu çizginin nasıl geliştiğini açıklayabilir misiniz?

— "Partiler üstü politika" kavramının ortaya çıkışı herkesin sandığı gibi değildir. Tekrar 1946-47 yıllarına dönelim. Partilerin çatışması halkı bir yere götürüyordu. Bunun tartışmasını az önce yaptık. Particilik halkın arasına öyle bir girmişti ki, tanımlanması mümkün değildi. Bir yanda DP'liler, bir yanda CHP'liler... Biz konularımızı savunurken ya iktidar partisi rahatsız oluyor ya da muhalefettekiler. Ne yapalım dedim ve düşündüm ki konu ekmek konusudur. Ekmekte birleşelim. Partilerinizi bu yönde etki altına alın, partinin sorununu sendikaya değil, sendikanın sorununu partiye götürerek Türk işçi hareketinin gerek duyduğu yasaların çıkmasına yardımcı olun, dedim. Bunu birçok arkadaşla her yerde savundum. İşte "partiler üstü politika" kavramı buradan çıktı. Yoksa bu deyim ne dönemin Çalışma Bakanı'nın Meclis'teki konuşmasından mülhem olarak, ne de Amerikalıların etkisiyle çıkarılmış değildir. Ama sonradan bu konuda çok laf edildi. Bana göre, deyim sendikaların kuruluş dönemlerinde siyasi partilerin müdahaleleri ile örgütlerin dejenere edilmelerini önleme çabalarının ürünüdür. Ama yine de herkes buna bir şey yakıştırmaya devam edecektir.

— 1982 Anayasası ve buna bağlı olarak çıkarılan sendikal yasalar sonucunda geçmişte varolan sendikal hak ve özgürlükler kısıtlanmış durumda. Buna karşı Türk-İş'in tavrını nasıl değerlendiriyorsunuz? 33 yıl önce geliştirmek istediğiniz mücadele anlayışı ile şimdikini birlikte ele aldığınızda nasıl bir sonuca varabiliriz?

— Bugün Türk-İş gerçek anlamda, çağdaş bir sendikal mücadelenin gerektirdiği her türlü imkâna sahip bir örgüttür. Her şeyden önce güçlü ve toplu bir yapısı vardır. Bunun yanısıra etkili bir çevresi ve etki araçları da mevcuttur. Eğer geçmişteki miras lâyıkıyla korunursa varlığını sürdürür.

— Bu işe yıllarını vermiş bir sendikacı olarak bugünkü Türk-İş yöneticilerine ve genel olarak genç sendikacı arkadaşlara ileteceğiniz bir şey var mı?

— Olumsuz koşullar, her zaman olumlu hale getirilebilir. Yeter ki bu yolda çalışılsın. Başarı doğru strateji uygulayanındır.□

FAHRİ ARAL

Kurultay sonrasında

HP'de olan, HP ile olan...

SERPİL BİLDİRİCİ

Siyasete ara verilen üç yıl boyunca gerek eski politikacı, gerek politikanın kendisi karalanmıştı. Yeni düzende, politikacının değişmesi, düzene uygun yeni tip politikacılar olması istendi. Siyasi yapı yeniden oluşturulurken gerçekten de yeni bir politikacı tipi çıktı ortaya. Şimdiye kadar görülenlere oranla, politik düşünceden, politik deney ve sezgiden, politik inisiyatiften uzak bir "yeni" politikacı tipi.

Ancak, seçimlerin yapılması, parlamentonun oluşması ve çalışmaya başlamasıyla birlikte "yeni" tip politikacının yetersizliği kendini kısa bir sürede gösterdi. Ve "yeni" düzene uygun olarak özenle oluşturulan siyasi partilerde, gerçek parti olma yönünde sancılar başladı. Nitekim, Calp ve Sunalp'in hızla yıpranması ve partilerinin gerisinde kalmaları bunun açık bir ifadesi idi. Özal, bu noktada iktidar olma şansını ustalıkla kullanmış ve sarsıntının üstesinden gelmeyi başarmıştı.

Şimdi gelelim Halkçı Parti'ye. Ana muhalefet partisinde, Gürkan ve ekibinin başarısı önceden tanımlanmış yapılarla ve tayin edilmiş yöneticilerle sivil politika yapılamayacağının göstergesi oldu. Hele "sol" etiket taşıyan bir partide bunun hiç olamayacağı açıkça görüldü. Kongrede delegeler, adeta alınlarına sürülmüş "muvazaa" kara lekesini silme gayretiyle hareket ettiler.

HP'deki gelişme örnek oluşturacak mı?

Ana muhalefet partisinin yeni Genel Başkanı Aydın Güven Gürkan'ın parti içi muhalefetine yöneltilen eleştirilere bir cevabı vardı:

"HP de Calp etrafında birlik, bütünlük içinde gösterilebilirdi. Ama sosyal demokrat bir partide Calp ve zihniyetinin dışlanmasının gerekliliğine inandık. Tabanımız da buna inanıyor. Biz, diğer sosyal demokrat partinin de böyle bir özeleştiri yapmasının gerektiğine inanıyoruz. Sosyal demokrasinin geleceği açısından bu, hayati bir değer taşımaktadır."

Aydın Güven Gürkan'ın, SODEP'in HP muhalefetine ve DSP'ye karşı yönelttiği bölücülük suçlamasına cevap içeren bu sözlerine, Halkçı Parti Birinci Büyük Kongresi ilk etapta haklılık kazandırdı. Bundan sonrası ise, büyük ölçüde SODEP'te yaşanacak gelişmelerle belirlenecek. Kaldı ki, SODEP içinde de benzer sancılar yoğun olarak yaşandı ve bugün soğumuş görünse de, parti içi sorunlar hâlâ geçerliliğini koruyor. HP'deki iktidar değişikliğinin SODEP'te yarattığı heyecan da gözlerden kaçmıyor.

Halkçı Parti'deki iktidar değişikliğinin yukarıda sözünü ettiğimiz noktalara bağlı olarak gündeme getirdiği bir diğer nokta ise, SODEP-HP birleşmesi. Gürkan'ın genel başkan olması öncesinde, SODEP içinde yaygın olan kanı; "Gürkan'ın genel başkan olması halinde SODEP-HP birleşmesinin aşkıya alınacağı" idi. Ancak, şu anda görünen o ki, böyle bir birleşme "askıya alınmayacağı" gibi, Gürkan başkanlığındaki HP'nin dayatmasıyla yeniden aciliyet kazanacak.. Kuşkusuz, SODEP'te böyle bir kanının uyanmasının nedeni olarak görünen, DSP-Gürkan ilişkisi de yeni bir çerçeveye oturacak. Çünkü, Gürkan'ın genel başkan olmasından hemen sonra başlattığı sosyal demokratların birlik ve beraberliği yolundaki tartışma, bugüne kadar yapılan "yakıştırmaları" geçersiz kılıyor. Gürkan-Ecevit görüşmelerinden çıkarılan "Gürkan, HP'yi DSP'ye teslim edecek" biçimindeki görüş büyük ölçüde haklılığını yitiriyor.

Gürkan'ın henüz muhalefette iken sık sık yinelediği ve parlamento grubu olan bir sosyal demokrat parti olarak HP'nin "tarihî görevi" diye nitelediği sosyal demokratları bütünleştirme planı da böylece yeni bir önem kazanmış oluyor. Gürkan'a göre, sosyal demokratların bütünleşmesi ve iktidara ciddi bir alternatif oluşturması için, öncelikle SODEP içinde de Halkçı Parti'de olduğu gibi bir özeleştiri başlatılması gerek. Başından beri DSP ile ilgili olarak özellikle SODEP'te kabul gören "bölücülük" suçlamasının uzağında kaldıklarını belirten Gürkan, DSP'nin bugün varolan sosyal demokrat partilerin tabanı doyuramaması sonucu gündeme geldiğine ve dolayısıyla "bölücülükle" suçlanıp, bir tarafa bırakılamayacağına inanıyor. Ancak, HP'de Gürkan ve ekibinin düşlediği olumlu gelişmeler gerçekleştirildiğinde yani "HP gerçek bir sosyal demokrat parti olmaya doğru ilerlediğinde", DSP'den de sıcak bir tavır bekliyor. Aydın Güven Gürkan'ın hayalindeki bu ortam oluştuğunda ise, sosyal demokratların "ilkeli beraberliğinin" gerçekleşmemesi için hiçbir neden yok. Aksi halde, yapılabilecek tüm birleşmeler "içi boş bir bütün" oluşturmaktan öte gidemez.

Evet, HP kongresinde Gürkan'ın ideali için ilk olumlu adım atıldı. Bundan sonrası ise, HP'nin çabasına ve diğerlerinin "iyiniyetine" bağlı sanırız.

Halkçı Parti'nin yeni genel başkanını bekleyen ve sosyal demokratların bütünleştirilmesi kadar önemli bir diğer sorun da kuşkusuz partisinin derlenip toparlanması. Calp başkanlığında ve özellikle de yerel seçimlerden sonra oldukça "dağılan" HP teşkilatının yeniden düzenlenmesi konusunda ana muhalefet partisinin yeni yönetimini ciddi görevler bekliyor. Her ne kadar Gürkan, bunu bir sorun olarak görmüyor ve "nasılsa hallolur" düşüncesi taşıyorsa da, Halkçı Parti'nin yeniden güven kazanması için bir hayli terlemesi gerekiyor.

Yeni yasama döneminde yeni genel başkanlar

HP kongresinin sonuçları, sosyal demokrat kesim kadar, iktidar partisini de etkiledi şüphesiz. Kongre öncesinde, Calp'in "iyi bir lider" olduğunu ve "değiştirilemeyeceği"ni ısrarla savunan ANAP Genel Başkanı, kongre sonrasında parlamentoda yeni taktikler geliştirmek üzere toplantılar düzenleniyor. Ve şimdi de MDP Genel Başkanı Sunalp'in "ne kadar iyi bir lider olduğunu" anlatmaya çalışıyor. Eğer, MDP kongresi ile parlamento yeni bir muhalefet lideri daha kazanırsa, yeni yasama yılı oldukça "heyecanlı" geçeceğe benziyor. □

SODEP KARADENİZ'DE
Siyasî dedikoduyu köylere götürmek

TANIL BORA

Doğu Karadeniz bölge toplantısından bir gece önce, SODEP'in bazı MKYK üyeleri ile Trabzon İl Örgütü mensupları "vurgu"nun halkta mı, örgütte mi olması gerektiğini tartışıyorlardı. Trabzon İl Örgütü, daha önce bu toplantıların halka açık bir bölümünün de olması gerektiğini önermiş ve kabul görmüştü. Ama genel başkan yardımcısı Atilla Sav'a göre "bu toplantılar esasen teşkilata dönük"tü; MKYK üyesi Mustafa Timisi ise "siyasette görünümün de büyük önemi olduğunu" anlatmaya çalışıyordu.

"Artık palavra yok"

Trabzon il örgütünün, bölge toplantılarının halka açık yönünü vurgulamasının somut gerekçeleri vardı. Birçok "hemşeri", hattâ sırasında devlet daireleriyle olan işlerini halletmek için bile partiye gelip gitmeye başlamıştı. Ama genel depolitizasyon geçerliliğini koruyordu ve bunu aşmak da öncelikle partilere düşüyordu. İl Başkanı Durukal Çulha'ya göre "kentteki vatandaş meseleyi anladı, ama siyasi dedikoduyu, köylere götürebilmek gerekiyor". Üstelik yıllarca yerel düzeyde politika yapmış SODEP'li kadroların ortaya koyduğu gibi, artık vatandaşlar, özellikle de köylüler "ne yapacaksınız?" diye soruyorlar. Durukal Çulha şöyle anlatıyor: "Halk artık dürüst politika istiyor. Soru soruyor. Artık öyle palavra yok. Çıkar grupları kendi menafaatlerini izliyorlar". HP'nin eski il başkanı, Gürkan Hüseyin Çelik "biz hâlâ 6 sene önce mitinglerden, seçim mücadelelerinden aklımızda kalan sözlerle politika yapıyoruz. 5 senedir herhangi bir yeni söz duymadık hiçbir liderden" diye yakınıyor. Üstelik Karadeniz'de "siz ne yapacaksınız?" diye soran köylülerin hafızasında olumsuz bir geçmiş var: "1977 seçimlerinden sonraki gibi mi olacak?" diye soruluyor. Köylüler için, esnaf için "yağ, benzin bulamamak" anlamına gelen bu başarısız geçmiş, az çok siyasetle ilgilenmiş olanlar için "iktidar olamamak", "sahtekârlığa prim vermek", "Mataracı" gibi daha ciddi sorunları içeriyor.

Buna karşın, başarısız geçmişin efsane lideri Ecevit'in adı hâlâ halkın zihninde yaşıyor. Of pazarındaki bir esnaf "bu memlekete gelmiş tek dürüst politikacı" olarak ondan söz ediyor. Sosyal Demokrat kadrolar bu noktada aynı fikirde değiller. Trabzon'da "bizim omuzumuza basarak yukarı çıkan, şimdi kimseyi tanımayan Ecevit" imajı "etrafı tarafından aldatılan Ecevit" imajından birkaç misli daha yaygın. Hele, solcuların sokulmadığı yerlere hayatlarını tehlikeye atarak Ecevit'i götürdüklerini anlatan Karadenizliler, "onun 'bütün güçlükleri karımla aştım' demesini" anlatırken duygularını gizlemekte güçlük çekiyorlar. Herkeste anlatacak çok anı var; ama köprüleri atmamak için susuluyor, içe atılıyor.

Sonuç olarak Trabzon'da yerel politikayı bilen, tecrübeli Sosyal Demokratların büyük çoğunluğu SODEP'te toplanmış durumda. Şimdi sorun, başarısız geçmişi unutturacak bir iktidar perspektifi sunabilmek. Bu amacı gerçekleştirmek, "doğal lider" mitiyle hesaplaşmayı gerektirmiyor; çünkü bu, belli bir içerikle, birtakım ilkelerle değil, anılarla ve güçlü duygusal bağlanışın izleriyle yaşayan bir mit.

Sosyal Demokrat kanatta birleşme konusunun da bu bağlamda yaşandığı söylenebilir. Trabzon ve çevresinde bu konuyu konuşan herkes, partilerin birleşmesinden değil, solda birleşmeden söz ediyor. Yerel seçimlerde HP'nin birinci, SODEP'in ikinci olduğu ve iki partinin toplam oylarının yüzde 60'a yükseldiği Fındıklı'nın HP'li belediye başkanının SODEP'e katılması büyük simgesel önem taşıyor. Belediye Başkanı Sarı'nın "tabandaki birleşmenin belirleyici olacağından"

DYP KARADENİZ'DE
Eski tas, eski model

MEHMET ŞENOL

Süvari'nin önü 5 Temmuz sabahı 5.30'da yavaş yavaş dolmaya başladığında DYP yöneticilerinin heyecanı gözlenebiliyordu; öyle ki Baki Tuğ, yanlışlıkla gazeteci sandığı bir sarhoşu yanaklarından öperek iyi yolculuklar dilemişti. Yola çıktığımızda, bütün il ve ilçe teşkilatlarına haber verilmiş, ellerinden gelen bütün çabayı göstermeleri istenmişti. Çünkü Doğru Yol Partisi "iktidar yolunda" atağa geçtiğinin ilk işaretini Karadeniz gezisinde verecekti. Ancak Cindoruk, bu işareti vermek için Çorum'a kadar beklemek zorunda kaldı. Ondan önce Elmadağ'da, Kırıkkale ve Sungurlu'da beklenen kalabalık oluşmamıştı. Hatıra fotoğrafı çektirmekle yetinildi, hazırlanan yiyecekler yenildi. Çorum'a vardığımızda ise Cindoruk konvoydaki araç ve toplanan insan sayısını yeterli görmüştü, hemen işareti verdi: "Modelimiz 'Demirel/Menderes' modeli hürriyet içinde kalkınmadır!"

"Demokrasi"nin taraftarı az!

Demirel/Menderes ekonomik modeliyle artık DYP'nin de iktidarın ekonomik modeline karşı alternatifi oluşturulmuş oluyordu! Ancak Cindoruk DYP'nin şimdiye kadar geçirdiği "tehlikelerin" nelerden kaynaklandığını, bir daha bu tür tehlikelerle karşılaşmamak için neler yapılması gerektiğini de anlatmak istiyordu. Bütün konuşmalarına bununla başladı Cindoruk, ama fazla devam etmeden kesmek, başka bir konuya geçmek zorunda kaldı. Gerçi Çorum'dan sonra arabaların sayısı 200'lere ulaşıyordu ama, beklenen "coşku" demokrasi ya da rejimin çarpıklığına değinildiği zaman değil, Menderes ya da Demirel adı geçtiği zaman gösteriliyordu. Cindoruk demokrasinin faziletlerini anlatmaktan çok DYP'nin "manevi geçmişini" sıralıyordu bu durumda.

Aynı konu, genel merkez yöneticileri arasında da tartışma konusu oluyordu. Arasıra Cindoruk'un otobüsteki masasına gelen yöneticiler, bir önceki konuşmanın değerlendirmesini yaptıktan sonra "Özal'ı biraz daha sıkıştırsanız, geçmişi biraz daha vurgulasanız" türü önerilerle bir sonraki konuşmayı garantiye bağlamaya çalışıyorlardı. Öyle ki, bazı yöneticilerin çok önem verdikleri bir konu olan "Demirel/Menderes modeli" bazı konuşmalarda alkış almadığı zaman, etrafa yayılmış olan MY ve MK üyelerinin başlattığı alkışlar ve bravo sesleriyle istenen tepkiyi alabiliyordu. Hattâ bazen Cindoruk "demokrasi" konusunu "fazla uzatınca" kalabalıklarda meydana gelen dalgalanmalar yöneticilerin huzurunu bozuyor, Cindoruk konuyu değiştirdiği zaman Genel Başkan Yardımcısı Mustafa Derin fısıltı halinde "Hah şöyle yahu!.." diyordu. Başkanlık Divanı üyeleri arasında görülen bu fark, görüldüğü kadarıyla bir "vurgulama farkı"nı çok aşıyordu.

Aslında DYP'nin üst kademelerinde, partinin bir fikre ve ideolojiye dayanması gerektiğini söyleyen, günlük politika yaparken bu ilkeden ayrılmamanın hem mümkün, hem de istenir olduğunu düşünen yöneticiler de var. Ancak orta kademenin ağırlıkla klasik sağ, "oy avcısı" politikacılardan oluşması bu liberal sağ görüşe sahip insanları yalnız bırakıyor.

Cindoruk, yine de bütün konuşmalarında bu "beğenilmeyen" konulara yer verdi. Ancak ilk başlarda görülen konuyu "uzun tutma yanılgısı"nı sonra "düzeltti" ve Özal'a çatarken veya Demirel modelini anlatırken aralara sıkıştırıp, tepki almayı becerdi. Ancak "demokrasi konusunda her olumlu tepkinin bir bedeli var" olmalı ki, Cindoruk konuşmalarını genellikle şöyle bitirdi: "Biz kimseye kırgın değiliz. Biz başından sonuna kadar Anayasa'ya, kanunlara saygılı olduk. Sayın Cumhurbaşkanı beni davet etti. Fikirlerimizi dinledi. Partimiz Anayasa Mahkemesi'nin, Sayın Cumhurbaşkanımız'ın teminatı altındadır."

DYP marşı yerine mehter marşı

"Geçmişe" çağrışımlar yaparak geziyi devam ettirmek, sadece konuşmalarla olmadı. Yollarda Süvari'yi karşılayan kır atlardan AP bayraklarına kadar, geçmiş sürekli canlı tutuldu. Hattâ ilk gün öğle yemeği, Demirel'in 1979'da öğle yemeği yediği Bayramköy'ün aynı evinde yenildi. Bazı basın mensupları, yemeğin bile aynı olduğunu (Tandır kebap) söylüyorlardı. Din motifinin kullanımı bir başka göze çarpan noktaydı. Tekkeköy'de Cindoruk'a Türk bayrağı ve Kuran armağan edilmesi Vecdi Aksakal, Ömer Lütfi Hocaoğlu gibi eski tip politikacılar tarafından takdirle karşılanırken, "Aferin, ha şöyle" dedirttiriyordu. Cindoruk, Merzifon'daki konuşmasında demokrasiyi din motifinin yardımıyla anlattı. "Ben Müslüman'ım diyebilme hakkını bize demokrasi verdi" diyordu Cindoruk ve devam

söz ederek "bütün Sosyal Demokratları aile toplantılarında, çay bahçelerinde, her yerde bu birleşmeyi konuşmaya" çağırması; Erdal İnönü'nün "en büyük hakem olarak milleti tanıyoruz. Bu birleşme konusunda kararı halk verecektir" biçimindeki sözleri de SODEP içinde "bu işin sağlıklı olması için icabında bir seçim dönemi beklenir" diyen bir kesimin varlığına işaret ediyor. Bunu diyenler, AP içinden transferlerle kurulan kabinenin Sosyal Demokrasiye getirdiği zararı hatırlatıyorlar. Ama bir seçim dönemi daha muhalefette kalmaya tahammülü olmayanlar çoğunlukla görünüyor.

"Ne diyeceğiz?"

Bu sorunlar yumağını çözmek için SODEP genel merkezinin kendi siyasal perspektifini giderek netleştirmesi, enerjisini burada yoğunlaştırması gerekiyor. Eski Danışma Meclisi ve SODEP MKYK üyesi Kamer Genç sohbet ettiği Trabzonlulara "Halk zaten SODEP'in güçlendiğini görüyor. Sizin tek yapacağınız şey partiye üye kaydetmek" diye öğüt verirken sözü kesiliyor, "ne diyeceğiz?" diye soruluyor. Öteden beri tartışılan sorun hâlâ gündemde: Genel Merkez'in politika üretmekteki yetersizliği. İl Başkanı Durukal Çulha "zaman zaman genel merkezin yapması gereken şeyleri buradan yapmaya çalışıyoruz" diyerek hedefi şöyle tanımlıyor: "Yerel birimleri etkin politika yapan yerler haline getirmeliyiz. Ankara'da genel bir çerçeve biçimlendirilir. Ama çıkar gruplarının kendi menfaatlerini izlemesiyle ve halkın soru sormaya başlamasıyla birlikte yerel ilişkiler önem kazanıyor. Bunu göze almak ve yeni bir dil geliştirmek gerekir".

Osman Satılmış Of pazarında seyyar esnaf. "Bu memlekete gelen tek dürüst politikacı Ecevit" diyor. Ama 1977/1978'de oduna bile çay diye para ödenen Mataracı'yı, yoklukları da hatırından çıkarmıyor. Osman Satılmış için Ecevit sırf bir dürüstlük simgesi olarak var. 1980'den sonra ise parasızlığı, borçları ve artık göçetmeyi düşünmeye başlamasıyla zihninden çıkmıyor. Bir de İzmir Belediye Başkanı Burhan Özfatura'yı "iyi iş yapıyor" diye bir yerden duymuş, seviyor. Ama onun ötesinde "12 Eylül oldu, politika bitti" diyor

Osman Satılmış politikayla eskilerdeki gibi ilgileneceğe benzemiyor. □

Trabzon'da, SODEP'in siyasal kimliğiyle de ilgili önemli veriler bulmak mümkündü. Genel Sekreter Hicri Fişek'in "Biz anarşi, terör korkusundan olduğu kadar polis korkusundan, jandarma korkusundan, sıkıyönetim korkusundan da uzak bir hayat istiyoruz" sözleri çapdan bir ilgi gördü; mahkûm aileleri salondaki tek çelengi göndermişlerdi. Doğu Karadeniz'de aynı günlerde bulunan Hüsamettin Cindoruk'un "demokrasi, insan hakları" sözlerinin bulamadığı yankı, SODEP'in toplantısında fazlasıyla vardı. Durukal Çulha'nın "açlık ve sıkıntıdan isyan etmiş olan halkı isyana teşvik etme gerekçesiyle gözaltında tutulduktan sonra tekrar aramızda olan Genel Sekreter Yardımcımız" diyerek sunduğu Nail Gürman'ın Emniyet'teki ve Sıkıyönetim'deki beş günlük yaşantısı, Karadeniz'de "solcu" olan her insan, her aile için gayet somut olarak bilinen şeyleri ifade ediyordu. Birinci şube tarafından SODEP'in toplantısına katılma konusunda uyarılan sendikacı ve işçiler, çeşitli baskılarla sürekli yüzyüze olan ilçe başkanları, Trabzon'da hareketli bir siyasal geçmişleri olan öğretmen kesimi, siyasal özgürlükler konusunda fazlasıyla duyarlıydılar. Sırf çile çekmenin, siyasal kimliğini rahatça ifade ederek yaşamakta güçlük çekmenin ötesinde, "sol" bir "kitle partisi" olmanın ne anlama geldiği de Trabzon'da tartışılıyor.

SODEP'in Trabzon'da başlayan bölge toplantılarının hedefi "partiyi büyütmek". Partinin büyümesi, kitle partisi olmakla siyasal kimlik oluşturmanın çelişen "misyonlar" olmadığının anlaşılmasına ve anlatılabilmesine bağlı gibi görünüyor.□

ediyordu: "Arapça ezan, İslam enstitüleri, imam hatip okulları hep demokrasi döneminde gerçekleşti..."

Süvari, belki de bu "kimliği" oluşturmak için, girdiği her ilçeyi mehter marşıyla "silkelemeye" çalıştı. 3000 wattlık hoparlörlerden gelen mehter müziği karşılamaya gelenleri gerçekten etkiliyordu.. Gözyaşlarını tutamayan insanlar olduğu gibi, "bizi kurtarın!" diyen kadınlar da vardı. Mehter müziğinin çalınıp çalınmaması da yöneticiler arasında tartışmalara neden oldu. Bir kısım yöneticilerin "Doğru Yol Marşı"nı çalmak istemeleri, İsmail Heral, Erman Yerdelen gibi yöneticilerin "kim takar Doğru Yol'u, mehter koyun mehter!.." sözleriyle karşılaşıyordu.

Dürüst insanlar nerede?

Uğradığımız ilçelerdeki SODEP ve HP ilçe başkanları Süvari'ye bindiler, çiçek yolladılar, konuşmaları dinlediler. İlçe düzeyinde zaten ANAP'a karşı işbirliği yaptıklarını söyleyen bu partilerin başkanlarına göre, mahalli düzeyde SODEP ve HP ile DYP'nin belli konularda işbirliği yapabilmesi her zaman mümkündü. Gezdiğimiz bütün ilçelerde iki partinin başkanları da aynı iddiayı öne sürüyordu: "Buranın bütün dürüst insanları ya DYP'de ya da SODEP'de... Bütün üçkâğıtçılar ANAP'da". Çünkü DYP ilçe başkanları, kalabalığın kendilerine göre az olmasının nedenini ANAP'ın köylere saldığı korkuya ve ekonomik durumlarına bağlıyorlardı. Ünye İlçe Başkanı Abdullah Yıldırım "benzin parası vermekten çekindikleri için" istedikleri gibi bir konvoy yapamadıklarından dert yanıyordu. Her ilçeye girmeden 10 kilometre önce Süvari'yi karşılayan ilçe başkanlarını Cindoruk, ilçeye girene kadar yanına alıyordu. Böylece ilçe başkanları hem ilçe halkına kendini "göstermiş" oluyor, hem de "kalabalığın neden az olduğunu" anlatabilme fırsatı buluyordu.

Fatsa'da yapılan konuşma her yönüyle ilginçti. Fatsa halkındaki sessizlik ve suskunluk Cindoruk'un konuşmasında da kendini belli ediyordu. Cindoruk Fatsa'da demokrasi ile birlikte insan haklarından da söz etti. Bu uzun konuşma, partili-partisiz Fatsalılar tarafından ilgiyle izlenirken, konu tekrar Menderes/Demirel modeline geldiğinde Doğru Yol'cular "başbakan" diye bağırırken, bir kısım Fatsalılar da "tebessüm" ettiler. Cindoruk Fatsalılara şöyle diyordu: "Ben hepinizi çok seviyorum. Talihsiz bir geçmişiniz olduğunu biliyorum. Gelin bunların üzerine kalın bir sünger çekelim ve her şeye yeniden başlayalım."

Üvey evlat Trabzon

Cindoruk, konuşmalarının büyük bir bölümünü Özal Hükümeti'ne ayırdı. "Ehliyetsiz muavine verilen otobüs elbette uçuruma düşer" diyen Cindoruk, Doğru Yol'un "artık iktidar olmaya mecbur olduğunu" söylüyordu. Bu sözler, partinin genel kongresinde Yazar-Cindoruk çekişmesi sırasında ortaya çıkan "iktidar mı, misyon mu?" ikileminin "aşıldığı" izlenimini veriyordu. Ancak Doğru Yol'un artık sahip çıkacağını söylediği iktidar mücadelesi, parti içinde Yazar'cılara karşı mücadelenin bittiğini göstermiyor. Nitekim, kongre sırasında Yazar'ı destekleyen Trabzon örgütüne Genel Merkez ağır bir ders verdi. Trabzonluların akşam yemeği için yaptıkları bütün hazırlıklara rağmen yemek küçük bir ilçe olan Vakfıkebir'de yenildi. Bunda Baki Tuğ'un payı oldukça fazlaydı. Süvari Trabzon'a yaklaşırken Cindoruk'un yanına gelerek "bir ders verilmesi gerektiğini" söyleyen Tuğ, Cindoruk'u ikna etmeyi başardı. Ancak Trabzon örgütü de konuşma sırasında "kazan kaldırdı". Bağırarak bunun "Trabzon'a yapılmış bir hakaret olduğunu" söyleyen üyeleri susturmaya çalışan İl Başkanı Mustafa Kamburoğlu, kendi yaptığı konuşmada Genel Başkan'a "bizim hakkımızda çıkarılan karalamalara inanmayın" diyordu.

Cevapsız soru

Kongre Çalışma Raporu'nda "Türk Siyasi Hayatında Pragmatizmin Sonu" başlıklı bir paragraf yazılı olan, "iktidar için mücadele eden partiler bir fikre, bir misyona dayanmalıdır" diyen Doğru Yol Partisi, Karadeniz gezisinde oldukça pragmatik bir yaklaşımla, "bir ekonomik model" çıkarıp, "kendisinin suç işleyen partilerle aynı kefeye konulduğunu" söylerken, çalışma raporunu aklına getirmek istemiyor gibiydi. Mazeret olarak "halk anlamıyor", "söylüyoruz, çıt çıkmıyor" gibi gerekçeler gösteren Doğru Yol Partisi, "siyasetin içine sokmaya çalıştığı" yığınlara eski kalıpları, eski modelleri tekrar ederek ne kadar Batılı anlamda liberal parti statüsüne erişebilir? Gezinin ortaya çıkardığı en büyük soru işaretlerinden biri buydu... □

Mutlu geçmişten arayışlar

SEYFETTİN GÜRSEL

Biliyorsunuz Özal ekonominin dümenine geçtiğinden beri bir alternatif tartışmasıdır gidiyor. Bir yandan ANAP "bizim alternatifimiz yoktur" diye dirette dursun, öte yandan sol cenahta birkaç alternatif kamuoyuna yazılı olarak sunuldu bile. Bu tartışmaya DYP'nin katılmaması düşünülemezdi. Gerçi Mehmet Yazar'ın başkanlık yarışında çok şey beklediği bir alternatif programı vardı, ama kongre ertesinde Yazar ile birlikte bu program da unutuldu. Sağ cenahta yer alan DYP'nin ANAP'ı ekonomik alanda da şiddetle eleştirdiğine göre hayli farklı bir ekonomik program derleyip toparlayıp kamuoyuna sunması beklenirdi. Aslında 24 Ocak Kararları'nı son Demirel Hükümeti'nin aldığı hatırlanırsa, DYP'nin ANAP'tan nasıl çok farklı olabileceği bilmece konusu olarak pekâlâ düşünülebilir. Ama 24 Ocak için Demirel'in, "kısa dönemli bir istikrar programıydı, yıllarca sürdürülmesi hiç düşünülmemişti" dediğini bildiğimizden şimdilik bilmecenin çözülmüş olduğunu kabul edelim. Peki DYP nasıl bir ekonomik program savunacaktı? Günün koşulları icabı kapsamlı ve ayrıntılı çalışmaların ürünü bir program beklenirken bir de ne görelim, sorun kestirmeden çözümlenivermiş. Menderes-Demirel'in programı DYP nin de programı olacakmış!

Boyle bir programın alternatif olup olamayacağını soruşturmayı bir yana bırakıp, böyle bir programın var olup olmadığını araştırmak için şu soruyla başlayalım: 16 yıl boyunca gerçekleşen dış ticaret fazlası sayesinde Merkez Bankası'nın kasalarında birikmiş ve iki-üç yıllık ihracatı karşılayacak miktardaki döviz rezervlerini 1950'de kullanmaya başlayıp, hem liberalizasyonu hem de genişleyici bir politikayı tarımdaki büyük atıl kapasite ve fevkalâde olumlu dış konjonktür koşullarında başarılı olarak uygulayan Menderes'in programı mı esin kaynağı olacak, yoksa 1954'ten itibaren dövizlerin erimesi ve dış konjonktürün değişmesi sonucu ithalat darboğazı ile karşı karşıya kalıp bir nal çivisi bile ithal edemez hale gelen, bunun üzerine en sert koruma tedbirlerini alan, genişlemeci politikayı da hemen durduramadığından enflasyona başvuran ve gelir bölüşümünü giderek bozan program mı örnek alınacak? Yoksa bu gidişatın sonunda, yani 1958'de, klasik istikrar tedbirlerine (devalüasyon, daraltıcı politikalar vb.) başvurmak zorunda kalan Menderes mi DYP'ye öncülük edecek?

Belki de DYP, istikrara kavuşmuş bir ekonomiyi 1965'te devralan, o sırada Türkiye'nin borç yükü de bir hayli hafif olduğundan bir yandan borçlanmayı artırırken öte yandan ucuz enerji dünyasında ve çok düşük bir uluslararası enflasyon ile düzenli ve hızlı büyüyen dünya ticareti ortamında nispeten başarılı bir politika güden Demirel'i esin kaynağı yapmak istiyordur. Ama 1973'ten sonra petrol şokunu görmezlikten gelip, genişleyici politikalara fütursuz borçlanma ve enflasyon aracılığıyla devam eden, nihayet 1977 sonunda iflas eden programın Demirel'i çağrıştırmadığını kim iddia edebilir?

DYP elbette 1950-54 döneminin Menderes'i ile 1965-1970 döneminin Demirel'i bize ışık tutacaktır diyecektir. O zaman da şu sorulara cevap vermeleri gerekecektir:

1- Halen ancak 3-4 aylık ithalatı karşılayacak miktarda olan döviz rezervlerini 5-6 katına nasıl çıkaracaklar?

2- Petrolü 5 kat daha ucuza hangi tezgâhla satın alacaklar?

3- Yıllık borç servisimizi en azından yarı yarıya indirmek için nasıl bir politika güdecekler?

Soruları uzatmanın gereği yok. Açıktır ki, ekonominin kilometre saatini sıfırlamak mümkün değildir. Türkiye bulunduğu noktada çok ciddi ekonomik sorunlarla karşı karşıyadır ve alternatif çıkış yolunu geçmişin "mutlu günleri"nde aramak nereden bakarsanız bakın zaman kaybından başka bir şey değildir. □

VURAL ARIKAN:

"Hukukî meseleler önem kazanacak"

— ANAP'ın programı Türkiye için oldukça radikal bir programdı. Böyle bir program Türkiye'de sağ tarafından ilk defa gündeme getiriliyordu. Siz de bu partinin bir kurucu üyesi olarak bu programı savunuyordunuz. Bugün uygulama ile program arasında önemli bir mesafe oluştuğu kanısındayım. Piyasa ekonomisinin Türkiye'de yerleşmesinin daha bir hayli zaman alacağı, hattâ pek de mümkün olmayacağı söylenebilir, ne dersiniz?

— Bir hayli zaman alacağı muhakkak. Bunun iki nedeni var. Birinci neden Türkiye'de KİT'lerin ağırlıklı yeri ve bunların rasyonel bir biçimde çalışmaması. Güncel sıkıntı da buradan kaynaklanıyor. Biz bu engeli ortadan kaldırabilmek için 84 Mart'ında bir kanun çıkardık: "Yatırımların ve tasarrufların teşvikine dair kanun", bir yandan alt-yapı tesislerinin gelirlerine ortak olma imkanı verdi, bir yandan iktisadi teşebbüslerin hisse senetlerinin satışı mümkün oldu. Türk ekonomisinde bunların ağırlıklı yeri azaldıkça ister bu metodla olsun, ister rasyonel çalışma şekliyle olsun, serbest piyasa ekonomisine geçiş hızlanır. İkinci konu Türk ekonomisinde bazı tekellerin ve oligopollerin hâkimiyeti. Bunlar maliyet artı kâr üzerinden çalışırlar. O yüzden bunlar TL'nin sürekli değer kaybetmesinden hiç rahatsız olmazlar, maliyetlerinin üzerine kârlarını ilave ederler. Devletin bu konuda birtakım tedbirler alması lazım. Bunlara ilişkin alınan tedbirlerinden biri belki de önemlisi ithalat serbestliği. Fakat TL'nin dolar karşısında sürekli değer kaybetmesinden ötürü bu etkin tedbir işlemiyor. Biliyorsunuz bankaların döviz alımsatımları serbest bırakıldı. Bu bir süre sonra konvertibiliteye geçişi ifade ediyor. TL dolar karşısında istikrar kazandığında ve gerekli düzenlemelerde yapıldığı vakit serbest piyasa ekonomisine geçiş sağlanacak. Tabiî takdir edersiniz ki, Cumhuriyet 1923'te kurulmuş, altmış yıllık bir alışkanlığı, kendine has bir düzeni var. Düzenden birdenbire değişik mekanizmaya geçmek çok kolay sağlanacak bir husus değil. Türk Parasını Koruma Kanunu'nda yapılan değişiklikler, ekonomik suçlar hakkında yapılan değişiklikler hep bunlar serbest piyasa ekonomisine geçişin ögeleridir. Piyasa ekonomisine geçişin uzun zaman alacağı görüşüne katılırım, ama başarısız olacağına inanmıyorum.

— Yukarıda değindiğiniz iki konuya ilişkin birtakım kanunlar çıkarıldı, bazı uygulamalar yapıldı, ama bunların sonuç almaktan çok uzak olduğunu düşünüyorum. İsterseniz tek tek bunları ele alalım. Örneğin KİT'ler bu kanun çıkalı bir yılı aştı. THY'nin hisse senetleri Ocak'ta satışa çıkacaktı, sonra Mart'a kaydı. Temmuz'dayız, hâlâ bir ses seda yok. KİT'leri gerçekten satabilecekler mi?

— Tabiî, tabiî. Şimdi size bir örnek vereyim. Elbette ki kanunun hemen arkasından uygulanması düşünülemez. THY dünyanın en eski havayollarından biri, mülkiyetini bir anda değiştirmek mümkün değil. Meselâ Tekel'in idaresini bir anda değiştirmek mümkün değil. Meselâ Çay Tekeli bugün bitmiş sayılabilir. Bunlar zaman içinde çoğalır. Size şöyle söyleyeyim. Ben görevdeyken Tekel idaresinin yaptırdığı iki sigara fabrikası için ön fikir olarak bazı firmalar geldiler, "işletme hakkı bize verilsin, sonra size devredelim" dediler.

— Şimdi Vural Bey, tabiî bunlar zaman içinde olacaktır diyebiliriz. Ama olması için iki tane koşulun gerçekleşmesi gerek. Bunlardan bir tanesi Batı standartlarında sermaye piyasası, ikincisi KİT'lerin kârlı olabileceklerine dair bir güvenin oluşması...

Sabretmeye mecburuz

— Ben bunu Türkiye'de de birçok resmî tebliğde de söyledim. Bir de sermaye piyasasının işler olabilmesi zor, çünkü Türkiye'de özel sektöre ait kırk bin sermaye şirketi var. Bunların sekiz yüzü, dokuz yüzü sermaye piyasası kurumlarına bağlı, öbürleri sermaye piyasasının dışında, çoğu aile şirketi hüviyetinde. O yüzden özel sektörde kendiliğinden sermaye piyasasının oluşabileceğini sanmıyorum. Onun için bu kanun ve hisse senetlerinin satışı, gelir ortaklığı senetlerinin satışı bence sermaye piyasasının kuruluşunu hızlandırır. Çünkü sermaye piyasası kanunu çıkarmak, borsa kanunu çıkarmak, heyetler teşkil etmek, onlara düzenlemeler getirmek, sermaye piyasasının işlerliğini sağlamak için yeterli değildir. Bunlar biçimsel uygulamalar. Sermaye piyasasının gelişebilmesi için ortada alıp-satılacak meta olmalı. Siz pirinç ticareti yapmaya karar vermişseniz, ama ortada pirinç yoksa...

— Tasarruf sahibinin bu senetleri alması için yeterli neden var mı?

— Bakın satılıyor işte.

— Gelir ortaklığı senetlerinin satışı ile KİT'lerin hisse senetlerinin satışı farklı.

— THY kârlıdır, demir-çelik kârlıdır.

— Bu kârlılık son senelerde yapılan zamlarla sağlanmadı mı? Bu zamlar bütçe açıklarının kapanması için kullanılmıyor mu?

— Siz özel sektörde zor duruma gelmiş işletmelerin yönetici değiştirdikten sonra iyi duruma geldiklerini hiç görmediniz mi? Ben geçen günkü haberden bir örnek vereyim: İki yıl önce batma noktasına gelen Güney Sanayi bu yıl altın yılını yaşamış.

— Peki, KİT'lerde çıkan son yasa ile yüksek ücretli personel politikası gerçekleşebilir mi?

— Gerçekleşebilir. Zaten yüksek ücretle personel almadan başarılı olmak zor. Bakınız satışlar geçikti diyorsunuz, ama kamu ortaklığı fonuna ait yönetmelik çıkalı altı-yedi ay oldu. Bugün ufacık bir işletmeyi tasfiye etmek iki yılı alıyor.

— Ne kadar beklenecek?

— Sabretmeye mecburuz.

— KİT'ler vergilerle kurulmuş işletmeler. Bunları satarken bu hisse senetlerinin değeri borsa olmadığı için keyfî olarak belirlenecek. Kolay satılsın diye değerinden ucuz bir fiyat belirlenirse, bu hisse senetlerini alamayacak vatandaşa, yani ödediği vergilerle işletmenin kuruluşuna katkıda bulunan vatandaşa bir haksızlık olmayacak mı?

— Oradan öbür tarafa bir kamu transferi olmayacak mı diyorsunuz. Biliyorsunuz bizde sermaye piyasası olmadığı için hisse senetlerinin ilk hesaplanmasına Sanayi Kalkınma Bankası'nda başlanmıştı. Sanayi Kalkınma Bankası hisse senetlerinin bedelinin gerçek değerini yedi-sekiz faktörle tayin etmiştir.

— Bu hesapları kamuoyu öğrenecek mi?

— Tabiî, niçin öğrenmesin? Hattâ bizim Türkiye'de holdingler kurulurken, holdinglere bağlı şirketlerin hisse senetlerini değerlendirmişlerdi. O zaman dahi mahkemeler bunları sıhhatli bir şekilde değerlendirmeye çalışmışlardı.

— Kanunda bir üçüncü yol daha var. İşletme hakkının devredilmesi mümkün. O da on beş yıl süreyle işletme hakkının verilmesi. Bu konuda bir girişim yok galiba...

— Şimdilik yok; zamanla talepler başlar. Sistem engel değil. Bugün tabiî servetlerin dahi, devletin ortaklığı ile gerçek veya tüzel kişilere işletme hakkını devredebiliyorsunuz.

— Geçenlerde Businnes Week**'in bir araştırmasında kapitalizmin bir numaralı temsilcisi Amerika'da ESOP diye bir olaydan söz ediliyor. Bu araştırmada Amerika'da işçilerin çalıştıkları şirketlere ortak olmalarının hızla geliştiği belirtiliyor. Ayrıca böyle şirketlerde verimlilik artışı ortalamanın bir hayli üstünde. İşletme hakkı kanunda öngörüldüğüne göre ANAP Hükümeti böyle bir yolu düşünür mü?**

— Tabiî, bu görüşülmüştür bile. Şimdi tam olarak hatırlayamıyorum, ama yönetmelikte buna ilişkin bir hüküm olmalı. Ayrıca işletme hakkı mukavele ile devredilebilir. Bu durum yalnızca Amerika'da değil, Japonya'da da böyle. Japonya'da işletmelerde teknik elemanların dedesi işletmede tekniker, oğlu orada tekniker, torunu orada tekniker. Belirli bir zümrenin belirli bir işletmeyle hayat ortaklığını kurması meselesi. Onun için düşünülmüştür, yapılır.

— ANAP Hükümeti, Batı ile entegrasyonu savunuyor. İthalatın libere edilmesi ile, hem içte rekabeti artırmak, hem de ekonomiyi dışa açmayı düşünüyordu. Tabiî burda çeşitli zorluklarla karşılaşıldı, çünkü ekonomide yerleşmiş bir çıkar yapısı var. Bizim özel şirketlerimiz ve KİT'lerimiz rekabetten çekiniyorlar, korunarak geliştikleri için bunun devam etmesini istiyorlar. Kısmen haklı olabilirler, kısmen haksız olabilirler. Ama yirmi-yirmi beş yıldır kurulmuş şirketler var. Bunları bebek sanayi, korunmaya muhtaç sanayi diye düşünmek mümkün mü?

— Onlara geri zekalı sanayi demek lazım.

— Bir orta-vadeli dışa açılma programı var mı?

— Böyle bir planlamanın yapıldığını söyleyemem. Yalnız bu serbest piyasa ekonomisine geçiş belli bir zamanı gerektirdiği için işler zamanla olacaktır. Meselâ dün akşam TV'de kasabın ilginç bir beyanatı vardı: "İthal et olmasaydı, şimdi etin fiyatı daha fazla olurdu" diyordu.

— Bence tarım ürünleri ile ilgili olarak piyasanın arz-talep koşullarına göre geçici ithalat yapılması farklı bir olay...

— Meselâ 82'lerde de oldu. Pilde oldu. Tekel bayağı kırıldı. Şimdilerde kırılamıyorsa, demin de belirttim, TL'nin dolar karşısında sürekli olarak değer kaybetmesinin ithal malının fiyatını yüksek tutmasıdır.

Vergi sorunu

— Enflasyon önemli bir sorun diyorsunuz, düşük tutulması lazım diyorsunuz. Son altı aylık verilere bakarsanız bütçe dengesi bu alanda önemli bir sorun olarak ortaya çıktı. Bu konuda ne diyeceksiniz?

— GSMH'da vergi payı % 19'lardan % 14'lere indi. Bu yüzden vergi sistemi üstünde çalışmalar yapıldı. Türkiye'nin öteden beri sorunu bütün ekonomik faaliyetin belgelenmiş olmasıdır. Bu nasıl yapılabilir? Burada ilk adım olarak vergi iadesi çıktı. Emeklilere ve ücretlilere. İkinci olarak Katma Değer Vergisi (KDV) getirildi. KDV biliyorsunuz gelir vergisi sisteminden, kurumlar vergisini de katıyorum, önemli ölçüde ayrılıyor. Gelir vergisinin başarılı olabilmesi için mükelleflerin ahlakî değerlerle yakından ilgili olmaları lazım, çünkü gerçek kazancını beyan edecek, beyandan sonra da denetime tabi olacak. Dünyanın hiçbir yerinde etkin bir denetim yapılamaz. O yüzden Türk vergi sisteminde gelir vergisinin hasılatının % 75'i ücretlilerden alınıyor, çünkü onların kaçırma imkânı yok. Cezaları artırıyorsunuz o başlangıçta sis etkisi yapıyor, sonra sis dağılıp gidiyor. KDV ise böyle ahlakî bir değerin üstüne oturmuş değil. KDV'nin başarısı bütün alımsatımların belgelenmesindedir. Ne kadar çok belgelendirirseniz o kadar başarılı olursunuz. Yoksa elli milyonluk Türkiye'nin vergi, bütçe meselelerini maktu vergilerle, harçlarla, damga resmiyle gidermeniz mümkün değil. Göreve ilk başladığımda IMF heyeti, bana ne yapacaksınız dedi. Uzun vadeli tedbirler falan dedim. Niye uzun vadeli tedbirler alıyorsunuz dediler. Dedim ki Türkiye'nin meselesi uzun vadeli. Doğrusunu isterseniz biz bu konuyu halledersek size sık sık hesap vermekten kurtuluruz dedim. O yüzden vergi sistemimizin gelişmesi hakkında olumlu bir fikrim var. KDV bu işin üstesinden gelir. KDV'nin başarılı olması için istisnaların gayet az olması lazım. Bir örnek telafi edici vergi. Telafi edici vergiye seksen milyonluk hudut koydular. Bu çok yüksek, halbuki telafi edici vergi on beş-

yirmi milyonluk hasılatı olan küçük işletmelere uygulanan bir vergi. ANAP Hükümeti tuttu, seksen milyon dedi, o zaman bağırdık, çağırdık. Şimdi bakıyorsunuz normale iniyor. O yüzden ekonomik meselelerde zaman çok önemli. Bu vergi meselesini Türkiye'nin halletmesi lazım.

Siyasi liberalizm

— ANAP'la ilgili olarak siyasi yöne geçmek istiyorum. ANAP'ın getirdiği liberal program konusunda hâlâ iyimsersiniz, bunu öğrenmiş olduk. Batı'da bu liberalizm olayına baktığımızda bunun bir düşünce sistemi olduğunu, bir felsefi sistemi olduğunu, politik yansımaları...

— Siyasi liberalizmin gelmiş olması lazım değil mi?

— Evet Keynes, Hayek ve Friedmann bizim Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanunu'nu okumuş olsalardı, herhalde dudakları uçuklardı.

— Polis Kanunu hakkında ben de aynı şekilde düşünüyorum. Yalnız şu kadarını söyleyeyim. 12 Eylül 1980'den sonra 83 seçimlerine girilirken, belirli bir hukukî düzen içersinde girildi. Yani o düzen içersinde girilirken, ekonomik liberalizmi benimsemiş olsa bile, programda siyasi liberalizme yer verilmesi düşünülemezdi, o düzen içersinde. Doğrusunu isterseniz Polis Kanunu bence siyasi liberalizme karşı olacak. Demokratik hayatın işlemesine engel olacak nitelikte. 1934'te çıkan kanunun anlayışı bugünkünden çok daha ileridedir. Size ayrıca şunu söyleyeyim. Şimdiye kadar ekonomik meseleler ağırlıktaydı, yakında hukukî meseleler önem kazanacaktır.

— Anayasadaki kısıtlamaları mı kasdediyorsunuz?

— Evet, hukukun üstünlüğüne inanmadığımız sürece, sorunları çözümleyemeyiz. Çözümlesek bile insanları mutlu *etmemiz* mümkün değildir. Hukukun ana malzemesi insandır.

— Sağda ANAP'ın alternatifi olan DYP, siyasi liberalizm konusunda çok daha tutarlı görülüyor.

— Haklısınız.

— Ekonomi konusunda?

— Onlar zannediyorum altmışlardan sonra izlenen politikayı uyarlamak istiyorlar. Bu yüzden taban tabana zıt sayılırız.

— Türkiye'de demokrasi birçok badireler atlattı. Zaman zaman kesildi. Bunun tekrarlanmaması için asgarî olarak sağ ile sol arasında bir konsensusun sağlanması gerekiyor. Bu konsensusun kişisel hayatınızda sağladığınız izlenimi var, örneğin Yaşar Kemal'le dostmuşsunuz. Siz nasıl bakıyorsunuz bu meseleye?

— Aynı şeyi parlamentoda yaptık. Şimdiki HP Genel Başkanı Sayın Gürkan'la çok çatışırdık, sonra belirli noktalarda mutabık kalırdık.

— Hangi konularda?

— Meselâ ihracat şirketleri hakkında, bütçe konusunda.

— Elli milyonluk tekelleri mi söylüyorsunuz?

— 1974 yılında Sayın Gürkan çıkardığı kitapta bu tezi savunmuş!

— Yani?

— Yani ihracatın büyük şirketler tarafından yapılmasında yarar olduğunu savunmuş. Meclis'de ben bunu okudum.

— Son olarak...

— Türkiye'de ümitsiz olmamak lazım. Ülkenin potansiyeli var. Sabırlı olmak lazım. ANAP da sabırsızlık gösterdi. Şöyle bıçağı atıp karpuzu keser gibi enflasyonu keseceğimizi sandık. Enflasyon 1978-1979'da % 100'lere çıkıp % 30'lara indi, sonra tekrar çıktı. Eşik noktasının aşılabilmesi için belirli bir zaman, istikrarlı bir politika gerekiyor. Son olarak şunu söyleyeyim: Türkiye'nin özgül ağırlığı birin altındadır, bu nedenle hiçbir zaman batmaz. □

* Employees Stock Ownership Planes (Çalışanları hissedar yapma planları)

SEYFETTİN GÜRSEL

Politikanın Müslüman kanadı
REFAH PARTİSİ

TANIL BORA

Genel Başkan Ahmet Tekdal, Refah Partisi'nin il kongrelerinde hep "inananlar için siyasetin gerekliliği" konusunu işlemişti: "Bu iş siyasetle olmaz düşüncesinde olan kardeşlerimiz, memleketin siyasi meseleleriyle, iktidarıyla yönetimleriyle ilgilenmezlerse, acaba kimin siyasetine, kimin iktidarına tabi olduklarını düşünüyorlar mı?" (11 Mayıs, Erzincan); "Yaşadığımız hayat, sistemimizin hâkimiyeti ancak siyasi mücadeleyle, iktidara gelmekle mümkündür. Siyaseti karşısına alanlar ve ilgisiz kalanlar kendilerini, ne yegâne meşgale edinecekleri mücerret ilim, ne de derme çatma hayatlarıyla kurtarabilirler. Mevcut şartlar içerisinde hür ve şerefle inanıldığı gibi yaşamak ancak Refah kadrolarının işbaşına gelmesiyle olacaktır" (12 Mayıs, Erzurum).

İnananların siyasetin gerekliliğine ikna edilmesi için gösterilen bu çaba ne gibi bir kaygıdan kaynaklanıyordu? İstanbul İl Başkanı Tayyip Erdoğan'a göre dünya siyonizminin müslümanları siyasetten uzak tutmak için gösterdiği gayretin bunda payı büyüktü: "Siyonistler 'Hac'ca git, teraziyi bırak' diyerek Müslümanları ticaretten uzak tuttukları gibi, siyasete de karışmamalarını sağlamaya çalışıyorlar. İhtilâl döneminden sonra da Türkiye siyasetine böyle yön vermeye çalıştılar".

İşte, RP'nin 30 Haziran'daki Genel Kurulu "inançlı kadrolar" açısından bu kaygının bertaraf edilmesini sağladı. Bunun yarısıra, bu kongreyle RP siyasal kamuoyunun karşısına ilk kez "şov" yaparak çıktı. Tabiî bu, izleyenler açısından bir "şov"du; düzenleyenler ve katılanlar açısından değil. Bir kez, 6 Kasım etrafında biçimlenen Türk siyasal sahnesinin vazgeçilmez ismi Erkal Zenger ve onun tesisatı RP Kongresi'nde yoktu. Her şey nev-i şahsına münhasırdı. Çünkü kongredeki birliktelik salt siyasal değil, toplumsal hayatın her alanını kapsayan ideolojik bir birliktelikti. Bu birlikteliğin siyasallaşma yolundaki son 20 yıllık tarihî gelişimini hatırlayanlar "burada olmaz" denmesine karşın tek tük yükselen tekbir sesleri, çember sakal gibi bildik simgesel davranışlarla da karşılaştılar. Salona hâkim olan güleryüz ve "disiplinli coşku" yalnızca simgesel olmakla kalmayan bu birlikteliği, yıllar sonra tekrar açıkça ve güvenle ifade edebilmenin huzurundan kaynaklanıyordu. İl Başkanı Tayyip Erdoğan'ın "Bu toplum senin toplumun değil! Bu toplum inananların toplumu değil! Bu toplum ancak dünyayı paradan ibaret zannedenlerin toplumu olabilir!" diye haykıran sesi salondakiler için çok şey ifade ediyordu. Evet, "muhafazakâr" ve "Türk-İslam" sentezine ağırlık verdiğini söyleyen bir çizgi iktidarda idi. Ama, bu iktidarın kimi simgesel uygulamaları (Darwin'e saldırılması gibi), Müslüman dünya görüşünün "bütüncüllüğünü" ikame etmiyordu. Tersine, inananlar kendilerini "zulüm" altında hissediyorlardı.

RP'nin önemli isimlerinden Cevat Ayhan "Müslüman'ın 1980'den sonra oturup düşünmek zorunda kaldığını" söylüyor: "Demek ki ben şimdiye kadar bu topluma kendimi anlatamamışım". O zaman, "yeniden tebliğ" ihtiyacı ortaya çıkıyor. Yeniden tebliğ misyonu, RP'nin politikasında da eskiye göre bazı yenilikleri ve farklılıkları doğuruyor. Herkesin dilinde, "eski hataları tekrarlamamak" var. Bunun için, önce toplumda dışlanmaya yol açan bazı simgesel kalıplara tabi olmaktan kaçınma eğilimi ortaya çıkıyor. Bunun siyasetteki ifadesi, eski milletvekili, şimdi yazar Yasin Hatipoğlu'nun deyişiyle "nefs-i müdafaa değil, dîger-kâm'lık" (yani başkasını düşünme). Belki özenli bir bakışı gerektirse de, RP'de "eskisine göre" daha geniş kapsamlı bir entegrasyona yönelme güdüsü güçlü. Bu, daha çok parti dışındaki dinamiklerden kaynaklanıyor. Sanat-kültür dergisi **Mavera**'nın yöneticisi Bahri Zengin gibi birisinin RP MKYK'sında olması rastlantı değil. 1980'den sonra Müslüman dünya görüşü çerçevesinde çıkan birçok sanat-kültür dergisi, gerek dilleriyle gerekse gördükleri ilgiyle "kabuğu kırma" yönünde epey adım attılar ve ciddi bir düşünsel birikim oluşturdular. RP'de gençlerin eski MSP kadrolarının bile bir kısmını şaşırtacak şekilde ağırlıklı olması, bu ortamın sonucu. Fakat bu kültürel zenginlik ve "gençlik aşısı" siyasete nasıl tahvil olacak? Partinin en ajitatif konuşmacısı Bülent Arınç, "Daha 16 yaşında slogan söylerken kendinden geçen şu gençlere bakarak yarından umutluyuz" diyordu. Gençlerin sırf slogan mı söyleyeceğini, yoksa siyasal, ideolojik katkılar mı getireceğini; en önemlisi radikalizmlerinin "kendilerinden geçmekle" sınırlı kalıp kalmayacağını zaman gösterecek.

Araştırmacı A. Yaşar Sarıbay MSP'nin oluşumunu Anadolulu esnaf ve küçük sanayici ile tüccarın siyasal-ekonomik gelişmelere tepkisiyle bağlantılandırıyor. Gerek siyasal söylem ve ajitasyon motiflerine, gerekse kuruculara ve izleyenlere bakınca bu profilin değişmekte olduğunu düşünebiliriz. Sürekli vurguladıkları "fakirleşme felaketine" bağlı olarak belki de, RP'nin memurlara ve işçilere ağırlık verme eğiliminde olduğu gözleniyor. En azından, küçük tüccar ve sanayici tepkisinin belirleyici olmaktan çıktığı söylenebilir. Konuşmalarda kötü gidişe örnekler hep maaşlardan, ücretlerden veriliyor; faizin getirdiği zulüm esnafla memuru, işçiyi ortak bir paydada birleştiriyor.

Bunun ötesinde, RP'nin siyasal programında ağır sanayi, maddi değil, manevi kalkınma gibi geleneksel tezler dışında fazla ayrıntı ve somutluk yok. **Milli Gazete**'yle yaptığı görüşmede "ekonomik problemler esasında halli basit problemlerdir" diyen Bahri Zengin, kendisiyle yaptığımız kısa konuşmada "programımızda boşluklar olabilir" dedi: İnanç ve fikirlerimizi ifade ederken bugün bazı süzgeçlerden geçirmek zorundayız. Gerçek manâda fikir ve inanç hürriyeti yoktur. Oysa en küllenmiş yürekte bile iyiyi arayış vardır. Yeter ki siz onu baskı altına almayın".

Eski, yeni birçok dinamiğin henüz siyasal olarak tam anlamıyla bütünleşmeksizin varolduğu Refah Partisi'nin kazanacağı kimlik gelecekte kuşkusuz önemli olacak. Burada da en önemli tartışma ekseni herhalde "dîger-kâmlığın", "parçaya değil, bütüne talip olma"nın (B.Arınç), farklı toplumsal varoluş tarzlarını da "özünde iyi arayış" sayarak kabul edip etmeyeceği. □

HASAN AKSAY:

Türkiye'de fikirler serbestçe söylensin

— Refah Partisi'nin kongresinde herkes bir "yenilik" ve "farklılık" gözledi. Siz bunu nasıl yorumluyorsunuz?

— Dünkü toplumla bugünkü toplum arasında elbette bir fark olacaktır. Dünya teknolojik bakımdan çok yeni bir devreye girmiştir. Alvin Toffler, uzay çağı veya kompüter çağı diyebileceğimiz bu çağın sosyal yapıda da çok daha büyük değişiklikler getireceğini söylemektedir. Dün bilgiyle yüklemek gerekiyordu talebeleri. Bugün, artık zihin için büyük yük olan birçok bilgiyi kompüterlerle halletmek mümkün. Öyleyse, bugünkü partiler de dünkü partilerden daha değişik olmalı. Çünkü parti, sosyal ihtiyaçların hepsine cevap vermeye söz veren insanların meydana getirdiği bir topluluktur. RP'nin dünkü partilerin aynısı olması mümkün değildir. Aynı ırmakta iki kere yıkanamayız. Ama dünden de tamamen soyutlanamayız, çünkü su aktığı yerden akar.

— Fikir ve siyasal görünüm açısından yenileşmeyi nasıl yorumluyorsunuz?

— Fikir ve siyaset açısından bu kadro çok daha netleşmiş bir vaziyettedir. Ben bir aya yakın süren Avrupa gezisinden döndüm. Orada gördüğümüz şu ki, sanayi devrimi insanlar için 200 seneden beri büyük umut olmuştu. Ama, şimdi öyle bir noktaya gelinmiştir ki, Almanya'da 20 bin köpeği sigortalamışlar. Anasına babasına hürmet etmeyen sosyete kadınları köpeklerinin pisliğini temizliyor. İnsanlığın gayesi elbette köpeğe hizmet etmek değil. İnsanlık hedefini şaşırmıştır. Hâlâ fakir ülkeleri biraz daha sömürebilmek için, silah ticareti için, fakirleri birbirine öldürtüyorlar. Afrika'da bir deri bir kemik kalmış insanların sırtından biraz daha para kazanmak için askere, silaha harcanan para 622 milyon dolar, yani 350 trilyon TL'dir.

— Refah Partisi'nin fikir ve programının netleştiğini söylemiştiniz. Yani bu netleşme dünyadaki çelişkilerin netleşmesinden mi kaynaklanıyor?

— Evet, çelişkiler çok netleşiyor. Viktoria garında, Münih'te katedralin önünde gayet bariz olarak gördük bunu: Punklar. Bunlar genç. Elbiselerinin pahalı kumaşlardan yapıldığı belli. Yerde oturup acaip sigaralar içen, saçlarının yarısı usturaya vurulmuş, yarısı rengârenk boyalı korkunç insanlar. Bir nesil mahvolmuş. Biz oradayken, ikisi Türk olmak üzere dört intihar olayı oldu; hayatın manâsı kalmadı diye. Hakikaten, manevi değerler kalmayınca, sadece maddi ilerlemelerle çözüm bulmaya çalışılınca, bunalım kaçınılmaz bir zaruret haline geliyor. Mesela Roger Garaudy İslam'a dönüşünü bu bunalımla açıklıyor. Jean-Paul Sartre **Yokluk** kitabında "hayat manasız bir ihtirastır" deme noktasına geliyor. İnsan ne olacak? İnsan maymundan geldi deniyor. Tekâmül başlamışsa onu bir yerde durdurmak kimsenin elinde değil. O zaman, insan bundan sonra hangi hayvan olacak, tekâmül ne yönde olacak? Bunu kimse cevaplandırmıyor. Binaenaleyh, asıl mühim mesele insanın manâsını bulabilmesi.

— Peki bu bunalım Türkiye'de insanların bilinçlenmesine yol açıyor mu?

— Türkiye'de insanların bilinçlenmesine fırsat vermemek için gazetelerin fiyatlarını artırıyorlar. Şuurlanma mutlaka siyaset yoluyla olacaktır. Ve bu olurken de, paralı siyasetin Türkiye'ye girmemesi lazımdır. Bu, Türkiye'nin felaketi olur. Amerika'da yalnız CIA'nın basına vs. kuruluşlara vermek için 1982'de ayırdığı para 20 milyar dolardı zannediyorum. Çad toplumu Çad'daki politikayı parayla yapmaya kalksa, diyelim. Çad'ın ihracatı ne kadar? 37 milyar dolar. Bu bizim ENKA'nın ihracatının onda biri kadar! Çad'da devletin on misli para harcama imkânına sahip bir ENKA var demektir! Türkiye toplumu kendisini hızla şuurlanmaya iten bir yapı içerisinde. Bu işi en iyi değerlendiren iki grup varsa Türkiye'de; birini söylemeyeyim, diğeri RP'dir. Bu gidişin üstsüzlerle, yüzsüzlerle, sütsüzlerle halledilemeyeceğine inanan bir kitledir Türkiye halkı. Özellikle Amerikanvari propagandaya Türkiye'de büyük ağırlık verilmeye başlandı. Zannediliyor ki, televizyonda, radyoda, holdingler kanalıyla birtakım gazetelerde propaganda yapmakla her şey çözümlenebilecek. Tabiî şu gerçek: Ortaya çıkmamış hakikat yok demektir. Ama böyle metodlarla hakikatleri tersine çevirebilmek de mümkün değil. Bir dönemde mümkün olmuş; 1. Dünya Savaşı'ndan sonra diktatörler çıkmış: Rusya'da Stalin, İtalya'da Mussolini, Almanya'da Hitler. Bunlar bütün meseleyi propagandaya dayamışlar. Propagandayla milletin kafasını yıkamışlar. Hani Nasreddin Hoca damdan düşmüş; "doktor getirelim" demişler. O "doktor istemem, bana bir damdan düşen getirin, o benim halimi bilir" demiş. Toplumlar bu propagandayla, beyin yıkama neticesinde damdan düştükleri için bugün bir daha düşme niyetinde olduklarını zannetmiyorum. Propaganda tesir etse de, asıl şuurlu kitleleri etkilemiyor. Ve mühim olan, asıl yönlendirmeyi yapan da bu şuurlu kitledir. Bu millet şuurlu. Özellikle inancı olan, yolunu gören, birtakım prensipleri olan bir milletimiz var.

— Demokrasi ve rejim açısından RP'nin kongresi ne gibi bir gelişmeyi beraberinde getirecek?

— RP bu gücünü ilk kuruluşunda da göstermişti. RP 19 Temmuz'da kuruldu. Hergün bir vilâyette teşkilat kurması gerekiyordu. Bir vilâyetten daha fazlasını kurarak 44 teşkilatı bulmuş, ama idari olarak seçimlere sokulmamıştır. Oradaki canlılık bu kongrede de gözüktü. RP olmasa da fikrinin kuvveti artıyor. Önemli olan isim de değil. Zaten bu ismi kapatıyorsun, öbür isim çıkıyor! Mühim olan, Türkiye'de fikirlerin kapatılması. Tercümen gazetesi 6 partinin İstanbul belediye başkan adayları ile bir açık oturum yapmıştı. Kemal Ilıcak bizi odasında çay içmeye davet etti. "Siz bakanlık yaptınız önce size sorayım. Kim kazanır seçimi?" dedi. "Ben müneccim değilim, bilemem" dedim. "Ama gelecek sefere burada kim olur derseniz onu söyleyeyim. Buradaki altı kişiden üçümüz olmayacağız. Ben, yani benim fikrim olacak. Niye? Üç tane fikir var. Solcu fikir, kapitalist fikir, bir de bizim milli görüş dediğimiz, kendi ülkemize mahsus görüş. Solcu ve liberal fikirlerin dünyada ağırlıkları vardır. Onlar da olacak, ama diğer üç parti olmayacak. Hatta belki Hüsamettin Bey de bize gelir demiştim o gün! Korel Bey de gelecektir belki. Yeter ki biz fikrimizi çok iyi oluşturalım.

Kitap topluyorsun sen hâlâ. Kompüterle dünyanın en yasak kitaplarını Türkiye'ye aktarabilirsin.

— RP'nin kongrede en sık atılan sloganlarından biri "illâ iktidar' idi...

— Kötülüklere, vurgunculuğa, soygunculuğa dur diyebilmek için RP'nin iktidara gelmesi mutlaka lazım. Bugün fakir zümre son derece eziliyor. Hele memur ve işçinin aldığı maaşla ev kirasını ödemesi mümkün değil. Hani adam hikâyede "Bu ne biçim köy? Taşları bağlamışlar, köpekleri bırakmışlar" demiş! Türkiye'de de ücretleri bağlayıp zamları bırakmışlar. "İstanbul'a gittik, bütün eğlence yerleri dolu, demek ki millette para var" diyorlar. Bu millette para olduğunu değil, zümresel ve bölgesel dengesizliğin korkunç boyutlara ulaştığını gösterir.

— MKYK üyesi Bahri Zengin, "partinin programında boşluklar olabileceğini, bunun inanç ve fikir hürriyetinin önünde serbestçe konuşmayı engelleyen bazı süzgeçlerin bulunmasından kaynaklandığını" söylemişti...

— Süzgeçlerin hepsinin kalkması lazım. Birtakım hudutlar var. O hudutlar sadece memlekete zaman kaybettirir. Türkiye'de mutlaka solcu fikir de varsa söylensin, sağcı fikir de, liberal fikir de varsa söylensin. Ben şimdi bir yayınevi kurdum. Yayıncılık üzerine ayda bir konferanslar dizisi hazırladım. Kaymakamlığa gönderdim izin almak için. O cemiyete devretti, oradan başka yere devrettiler. Vazgeçtim tabiî, yüz yerden izin almak lazım. Türkiye'de elli milyon insan var. Elli milyon insanın düşüncesinden yararlanmak dururken üç kişinin emriyle düşünecek olursak bu memleketin kalkınmasına imkân yok. Dünya o kadar daralmış ki artık! Brüksel'den Roma'ya dolmuş kalkıyor. İspanya'daki kiralık evin ilanı New York'daki gazetede çıkıyor. İngiltere'den 300 sayfalık bir kitabı anında kompüterle Türkiye'ye aktarmak mümkün. Kitap topluyorsun sen hâlâ! Niye? Kompütere şifreyi vermek suretiyle İngiltere'den buraya Türkiye'nin, dünyanın en yasak kitabını aktarabilirsin. Bu teknolojiyi durdurabilecek misin? Dünya koşarken sen geriye mi gidecektin? Kompüteri olanlar okuyacak da, olmayanlar mı okumayacak?

— Yeni çıkan polis yasasıyla bu dediklerinizin bağlantısını kurarsanız...

— Fecaattir. Siyasi iktidar her hafta IMF'ye, Dünya Bankası'na rapor veriyor. Taklitçiliği bu kadar esas hale getirdiler, ondan sonra Avrupa bir yerde doğru laf söyledi, bu polis kanununu yapma dedi, dinlemediler... Nasrettin Hoca'nın hikâyesidir. Hocanın oğlu, ona ne denirse tersini yapıyormuş. Bir gün Nasrettin Hoca bir bakmış, oğlan un çuvalı yüklü bir eşekle suyun yanından geçiyor, çuvallar eğri duruyor. Nasrettin hoca düşünmüş, "çuvalı düzelt" dese oğlan suya devirecek; "çuvalı devir" demiş. Oğlan "Baba hep senin dediğinin tersini yaptım, beni affet, bu sefer sana uyacağım" demiş, çuvalı suya devirmiş! Avrupa bir sorun hakkında doğru tavır takındı, ama onlar Nasrettin Hoca'nın oğlu gibi bu sefer tersini yaptılar.□

TANIL BORA

Sendika içi demokrasinin önemi

KÜRŞAT İSTANBULLU

Sendikal hareketin 1980'ler sonrası hazırlanan Anayasa, Sendikalar, Grev ve Toplu Sözleşme yasalarıyla sınırlandırılmış alanının şimdilik değişeceğini gösteren hiçbir gelişme sözkonusu değil. Yasalarda bir değişmeyi gerektiren böyle bir gelişme en azından liberal ANAP Hükümeti'yle mümkün değil. Anayasa ve yasalarda yapılacak radikal bir değişikliği gerektiren gelişmeler parlamentoda yeni bir aritmetik bileşimi gerektirir.Bugünden yarına "sol" veya sosyal demokrat ağırlıklı bir parlamentonun oluşumuysa mümkün olmadığına göre, sendikal hareket bu yasalarla sınırlandırılmış alanda varlığını sürdürmek zorunda. Fakat sendikal hareketin yasalarla sınırlandırılması, işçi sınıfının bir dizi sendikal haklarını kaybetmesi, sendikal harekette her şeyin bittiği ve sendikaların yasalarda öngörülen bazı prosedürleri yerine getiren yarı-resmi devlet kurumlarına dönüştürüldüğü anlamına gelmez; ama sendikaları işlevsiz ve etkisiz bir örgüte dönüştürmekte sorumluluğu da yasalarda değil, sendikal anlayışlarda aramak gerekir.

Türkiye'de 1980'ler sonrası sendikal hareket, tarihinin hiçbir döneminde yaşamadığı kadar kolay bir sendikacılık dönemi yaşadı; hem de sendikal özgürlüklerin kısıtlandığı, işçi sınıfının bir dizi haklarını kaybettiği bir dönemde. Bu kolay sendikacılığın böylesi bir dönemde yaşanmış ve yaşanıyor olmasının hiçbir şekilde şaşırtıcı tarafı da yok. Yasaların getirdiği kısıtlamalarla sendikacılık yapılamayacağı iddiaları, sendikacılara kolay sendikacılığın kapılarını açarken, aynı yasalar yapılabilecek çalışmaları yapmamanın da önemli bir gerekçesi oldu. Bu yasaların sendikal özgürlükleri kısıtladığı tartışmasız bir gerçek; ama bu yasalara rağmen atılabilecek önemli adımlar olduğu da bir o kadar gerçek.

1980 sonrası yasalar karşısında yapılan eleştirilere rağmen, bu yasalardan doğan -sınırlı da olsa- hakları kullandıklarını söylememiz mümkün değil. Başarısızlığı baştan belli olan bir-iki işyerindeki grev denemesi, aslında işçilere "bakın artık grev yapılmaz, yapılırsa bu yenilgiyle biter" demek için yapılmış ve de başarısızlıkla sonuçlanmış, şike denilebilecek türden, grev denemeleriydi. Bu grevler gerçekte bu yasalarla grev yapılamayacağını değil, yeni yasaların çizdiği çerçevede sendikaların işçilerle 1980 öncesinden daha güçlü bağlar kurmak zorunda olduklarını gösterdi. Böyle bir bağı gerçekleştirmeninse yolu sendikal demokrasiden geçiyor.

Sendikalar bugün yürürlükte bulunan yasalara rağmen sendika içi bir demokrasiyi gerçekleştirme imkânına sahipler ve bunu kısıtlayan hiçbir yasa da mevcut değil. Sendikaların faaliyet gösterdikleri işkollarında işçi sınıfının sendikal çıkarlarını savunan güçlü sendikalar haline gelebilmeleri öncelikle iç örgütlenmelerinde gerçekleştirdikleri demokratik işleyişe bağlıdır. İşçilerin sendikal harekette birliği de bu demokratik işleyişle sağlanabilir. Bütün zamanlar için geçerli olan sendikal demokrasi 1980 sonrası sendikaları etkisizleştirme çabalarına karşı sendikaların varlıklarını etkin olarak devam ettirebilmelerinin tek şartıdır. Ancak sendikaların işçilerle kuracakları güçlü bir bağ öncelikle işçilerin sendikalarda örgütlenmelerinin bugün de çıkarları açısından gerekli olduğu bilincine ulaşmalarıyla mümkündür, ama bu tek başına yeterli değildir. İşçiler sendikalarda bütün düzeylerde karar birimlerine istediklerini ulaştırabildikleri, kararlara doğrudan katılabildikleri, kararları etkileyebildikleri, yönetimlerini doğrudan seçtiklerine inandıkları ve bunların sendika içinde yerleşik bir uygulama olduğunu gördükleri ölçüde sendikayla bütünleşebilirler.

1980 sonrası sendikal harekette dünün yanlış anlayışlarının değişmeksizin devam ettiğini görmek mümkün. Bu anlayışlar dün şu veya bu ölçüde işçi sınıfı hareketine önemli darbeler vurdular.

Bugün sendikal hareketin önemli güçlükleri olduğunu kabul etmek gerekiyor. Ancak bunun da sorumlusu yalnızca yasalar değil. Tarih geleceğe yönelik dersler çıkarılabildiği ölçüde önemlidir. Tanım gereği demokratik kurumlar olan sendikaların kendi içinde demokratik bir işleyişe imkân vermemesi baştan bu örgütlerin etkisizleşmesinde en önemli faktördür. Gerçekte ise bugün sendikal harekette sorunların anahtarı da burada bulunuyor. Artık kendi içlerinde demokratik bir işleyişi gerçekleştiremeyen sendikaların sembolik etkisiz örgütler haline gelmesinde yasaları suçlamanın hiçbir anlamı yok. Sendikal harekette ortaya çıkan sorunlarda yöneticilerin rolü yanında yasalar suçsuz kalır.

1980 sonrası sendikal harekette de dünün yanlış anlayışlarının değişmeksizin devam ettiğini görmek mümkün. Bu anlayışlar dün şu veya bu ölçüde, ama işçi sınıfı hareketine önemli darbeler vurarak geçici de olsa başarı sağladılar. Bu geçici başarıların yarattığı sorunları tartışmanın şu anda zamanı değil. Bu yanlış anlayışlara rağmen artık yıllardır süren sendikal harekette oluşan doğru bir sendikal gelenek de var. Bugün sendikal hareketi ayakta tutan bu geleneğin de öyle kolay kolay yok edilebileceğini söylemek güç. Çünkü bu gelenek başta Türk-İş'in eskiden beri savunduğu sendikal anlayışına ve demokratik sendikacılık adına savunulan yanlış anlayışlara rağmen köklü bir geçmişe sahip. Bu gelenek temelinde işçi sınıfının birliğini ve ortak çıkarlarını savunan ve bu çıkarları dar grup çıkarlarına feda etmeyi düşünmeyen bir anlayıştan hareketle bugüne kadar varlığını sürdürebilmiştir.

1980 sonrasının en ilginç sendikal olayı denilebilecek Türk-İş'e bağlı TOLEYİS'teki gelişmeler yukarda anlattıklarımızın tipik bir laboratuvarı görünümünde. Bu gelişmelerin sendikalarda tekrar tekrar yaşanması hâlâ sendikal harekette geçmişten bir ders alınmadığının açık bir göstergesi. TOLEYİS örneğinin sendikalarda yaygınlaşması 1980 sonrası sendikal harekette yeni handikaplar çıkarmaktan öte bir anlam taşımayacak. □

Kayyumlu sendikacılık

Turizm tesisleri, oteller, eğlence yerleri ve spor tesislerinde örgütlü ve kuruluşunda 5000'e yakın üyesi bulunan Türk-İş'e bağlı TOLEYİS'in bugün 14.000'i aşkın üyesi mevcut. Kısa zamanda sağladığı bu gelişmeye rağmen, sendika yönetimi Yönetim Kurulu Başkanı'nın isteği üzerine kayyuma teslim edilmiş bulunuyor.

Sendikalarda üyelerin yönetimi seçmelerinin önünde hiçbir engel yok. TOLEYİS ilk genel kurulunu 5000'e yakın üyesi arasından seçilen delegelerle yapmış; ama bugün üye sayısı 14.000. Yeni katılan işçilerle genişleyen sendikada, üyelerin büyük bölümünün genel kurul sonrası sendikaya katılmış olması ve bunların doğrudan sendika yönetimi düzeyinde hiçbir etkinlik sağlayamamaları, sendikada önemli sorunlar doğurmuş.

TOLEYİS Genel Sekreteri Hüseyin Ülger'e göre, "sendikalarda demokrasinin işlemesi ve yeni üyelerin hem bölge, hem de genel merkez düzeyinde temsilinin sağlanması, bir erken genel kurulu gerektiriyor." Sendika yönetimi çoğunlukla bu yönde karar almış ve genel kurulları bir takvime de bağlamış. Fakat, erken genel kurulun yönetime gelme şanslarını azalttığını düşünen bazı yönetim ve denetim kurulu üyeleri, ilk genel kurul delegelerinden imza toplayarak olağanüstü genel kurul istemişler. Sendika Genel Başkanı Servet Sofuoğlu meseleyi kestirmeden çözmek istemiş olacak ki, bütün işyerlerinden gelecek temsilcilerin katıldığı bir toplantıda, sendika içi sorunları tartışarak bir çözüme ulaştırma imkânını bile düşünmeden mahkemeden kayyum talebinde bulunmuş. Atatürk Öğrenci Yurdu'ndan sendika üyesi Hamit Aras'ın söylediği gibi "kayyum gelmiş, oturmuş ve her şey allak bullak olmuş".

Hüseyin Ülger'se sendikacılık anlayışını şöyle anlatıyor: "Sendikacılık öncelikle işçilerin hak ve çıkarlarını korumayı amaçlamalıdır. Bunun içinse sendika içi demokrasinin işlemesi gerekir. Bu hem sendikal hareketin güçlenmesi için, hem de işçilerin sendika yönetimlerine daha etkin ve doğrudan katılabilmeleri açısından önemlidir. Bugün sendikalarda yönetimler, dünden daha fazla işçilerin desteğine sahip olmak zorundadır ve onların desteğine ihtiyacı vardır. O halde bu destek ancak bütün sendika üyesi işçilerin temsilcilerinin katıldığı bir genel kurulda sağlanabilir."

Eğer bir sendikada yönetim düzeyinde sorunlar varsa, sendikalar demokratik örgütler olduğuna göre, bu sorunları çözebilecek demokratik mekanizmalara da sahiptir veya bu mekanizmaları oluşturmak zorundadır. Yönetim sorunlarını demokratik mekanizmalar dışında yukardan atanan kayyumla çözmek, öncelikle demokrasiye inançsızlıktır ve aynı zamanda da işçilere güvensizlik. Sendika içi sorunların olağanüstü genel kurulda çözülebileceği ve kayyumun görevinin de sendikayı olağanüstü genel kurula götürmek olduğu söylenebilir; fakat o da sorunu çözmez, ancak yönetim düzeyinde sorun çözülebilir, tabiî buna çözüm denirse.

Beş bin üye arasından seçilen delegelerin ilk genel kurul sonrası sendikaya üye olan diğer 10 bin işçi için karar vermesinin demokrasi açısından mantıki bir yanını bulmak imkânsız. Sendika yönetiminde bazı kişilerin yarattığı engeller sonucu, üyelerin çoğunluğunun yönetimi seçme haklarının bulunmadığı, "onlar da genel kurula davetli olarak gelsin, ama oy kullanmasın" denilen genel kurulda, seçilecek bir yönetim olsa olsa azınlık yönetimi olabilir.

Şu anda olağanüstü genel kurula kayyumla hazırlanan TOLEYİS'de yaratılan sorunlar bu kadarla sınırlı da değil.

Jokey Kulübü'ne bağlı işyerlerinde yaşanan olay, bugüne kadar en geri sendikalarda bile görülmemiş türden. TOLEYİS'in Jokey Klübü'ne bağlı işyerleri için başlayan sözleşme görüşmeleri sonuçlanarak, 25 Mayıs 1985 tarihinde sendika adına Genel Sekreter Hüseyin Ülger'in de katıldığı bir toplantıda taraflarca sözleşme aktedilmiş. Bu sözleşmeye göre, sendika bütün işçilere birinci yıl yüzde 40 artı on bin, ikinci yılda tüm işçiye eşit olarak kırk bin lira ücret zammı almış. Ancak sendikanın kayyuma teslimiyle birlikte, kayyum olarak atanan, sendikanın eski Marmara Şube Başkanı Sedat Ertosun'la Çetin Kaptan'ın ve işveren vekillerinin katıldığı bir toplantıda, "Toplu İş Sözleşmesine Ek Düzenleme" başlığı altında 25 Mayıs tarihinde imzalanan sözleşme değiştirilmiş. İmzalanan bu ek düzenlemeye göre, ilk sözleşmede kapsam ve yararlanma maddeleri içinde yer alan mevsimlik işçiler ve çıraklar, kapsam ve yararlanma dışında bırakılmış ve ayrıca kapsam dışı bırakılan bu işçilerin iki yıllık olmak üzere aylık ücretleri brüt 50 bin lirayla dondurulmuş. Fakat sınırlı bir kadroyla olağanüstü genel kurulda yönetimi almayı düşünen, yönetim adayı kayyum üyesi Sedat Ertosun, bu konunun aleyhlerine kullanılmasını önlemek için, mevsimlik işçilerden bu değişiklikten memnun olduklarını belirten birer imzalı yazı da almış.

Marmara Şube Başkanı Zeki Özgül'ün belirttiği gibi "acaba imzalanan sözleşmeden sonra alınan hakları hangi işçi 'biz düşük ücret istiyoruz, onun için aldığımız ücret artışlarının işverene iadesini istiyoruz' diye düşünür?" Yapılan değişiklikle işverene bırakılan miktarın yılda 360 milyon lira olduğu düşünülünce, işçiler adına işverene yapılan bu "fedakârlık" akla bazı şüpheler de getirmiyor mu?

Sendikalarda dar grup çıkarları adına hareket ederek sendikal harekette eski bir hastalığı ortaya çıkarmanın yaratacağı sorunlar yasaların yarattığı sorunlardan daha fazla. Bugün, sendikaların gücü geniş işçi kesimlerinin sendika yönetimlerinde söz ve karar sahibi olmasına bağlı. Kısa dönemli dar grup çıkarları adına sendika demokrasiyi hiçe sayarak, hem de işçiler aleyhine uygulamalara girişmek, sendikaları etkisiz örgütlere dönüştürür, bunda da yasaların hiçbir suçu olamaz. Çünkü yasalar sendikal hareket açısından ne kadar olumsuzluklar taşırsa taşısın, sendikaları etkisiz örgütler haline dönüştürmekte yukarda açıkladığımız yanlış sendikal anlayışlar kadar etkili olamaz. □

Macaristan'da ekonomik reform

NURİ YILDIRIM

Bütün sosyalist ülkelerde olduğu gibi, Macaristan'da da 1960'ların ortalarına gelinceye kadar, Sovyet Modeli Merkezî Planlama uygulanmaktaydı. Bu modelin temel özellikleri şunlardı: Planlama ile piyasa mekanizması birbirini dışlayan iki almaşık sistem olarak görülüyor, ekonominin her alanının belli bir geçiş döneminden sonra kolektif mülkiyete geçeceği düşünülüyor, fiyat sisteminin rolü bir muhasebeleştirme aracı olmanın ötesine geçemiyor, planlama esas olarak fiziksel miktarların planlamasına dayanıyor, tüm ekonomik hedefler işletmelere merkezden birer direktif olarak veriliyor, endüstriler oldukça büyük ölçekli firmalar şeklinde örgütleniyor ve böylece büyük ölçek, verimlilik ve etkinlikle aynı şey olarak görülüyordu.

Bu model sosyalist ülkelerde başlangıçta hızlı bir kalkınma sağladı. Ancak, ekonomiler gelişip karmaşıklaştıkça, her şeyin merkezden planlanamayacağı, etkin bir fiyat sistemi olmadan ne rasyonel bir kaynak dağılımının, ne de tutarlı bir ödüllendirme sisteminin uygulanmaya konamayacağı, bazı ekonomik faaliyetlerin özel sektöre devredilmesi gerektiği ve piyasa ilişkilerinin merkezî planlama ile bir arada birbirlerini tamamlayıcı ögeler olarak kullanılmasının zorunlu olduğu ortaya çıktı. Model artık eski yüksek büyüme hızlarını sağlayamıyordu. Fizik planlama firmaların kaliteden ve ürün çeşidinden taviz vermeleri sonucunu doğurmuştu. Sanayiin dev işletmelerde örgütlenişi, büyük bir toplulaşma yaratmış, bu ise sistemin içerisinde zaten sağlam bir kuramsal temeli bulunmayan firmalar-arası rekabeti büsbütün öldürmüştü.

Sosyalist ülkelerdeki reform çabalarını şöyle dönemleyebiliriz: 1954-60 dönemi, 1964-70 dönemi ve 1978-82 dönemi. Macar reformları da bu dönemlemeye uymaktadır. Macar Hükümeti 1957 yılında kapsamlı bir reform taslağı hazırlamak üzere Prof. Stephen Varga başkanlığında bir komite oluşturdu. Ancak, siyasal ortam bu komitenin aldığı kararların uygulanmasına izin vermedi, bununla beraber, tarımda bazı ciddi değişiklikler yapılabilmişti: Zorunlu teslimat kaldırılmış, pek çok tarımsal üründe serbest piyasa oluşturulmuş ve kooperatiflere geniş yetkiler verilmişti. Öteki sosyalist ülkelerin tarımlarına kıyasla Macar tarımının daha başarılı olmasında bu erken reformların payı büyüktür.

1960'ların ilk yarısında Macar ekonomisinin büyüme hızı düşüşe geçti. 1950'lerin sonunda % 8 civarında olan büyüme hızı % 4 düzeyine düşmüştü. Öte yandan, verimliliği artıracağı ve maliyetleri düşüreceği inancıyla, 1962-63 döneminde sanayide yatay bir entegrasyona gidildi, dev firmalar ve tröstler yaratıldı. Ancak, bundan olumlu sonuçlar alınamadı. Ayrıca, ülkenin konvertibl paralarla yapılan ithalata bağımlılığı 1960'ların başından beri hızla artıyor, ödemeler dengesi sorunu gittikçe ciddileşiyor; böylece, öbür sosyalist ülkelerde olduğu gibi Macaristan'da da 1960'ların ortasına gelindiğinde reform gereği kendini şiddetle hissettiriyordu.

Kısa soluklu reformlar

Macaristan Sosyalist İşçi Partisi 7 Mayıs 1966 tarihli kararıyla, 1 Ocak 1968'den itibaren kapsamlı bir ekonomik reform başlatacağını duyurdu. Bu kararlarda reformun temel ilkeleri şöyle sıralanıyordu:

— Üreticiler kendi faaliyetleri çerçevesinde, neyi ne kadar üreteceklerine, gerekli girdileri kimden satın alacaklarına kendileri karar vermelidir.

— Üretici ve tüketiciler ticari ya da kooperatif türünden ilişkiler kurmakta serbest olmalıdırlar. Alıcı ve satıcılar, satış koşulları ve devletin koyduğu sınırlar içinde kalmak kaydıyla fiyatlar konusunda serbestçe anlaşmaya varabilmelidirler.

— Alıcılar yerli ve ithal mallar arasında, satıcılar iç ve dış pazarlar arasında, ulusal çıkarların izin verdiği ölçüde serbestçe seçim yapabilmelidirler.

— Fiyatlar, hem üretim maliyetlerini, hem piyasanın mallara atfettiği değerleri, hem de devlet tercihlerini yansıtmalıdır.

Yeni reformlar, firmaları yatırım, istihdam, ücret gibi konular da dahil olmak üzere, pek çok alanda geniş bir özerklikle donatıyor, kâr, gerek firma başarısını ölçmede, gerek prim dağıtımında temel ölçüt oluyordu. Üretim miktarı temel ölçüt olma özelliğini kaybediyor, bu rol kârlardaki artışa veriliyordu. Macar reformlarının Yugoslav modelinden temel farkı buradaydı: Özyönetimle yönetilen Yugoslav firmalarında işçi başına düşen gelirin artırılması temel amaç olarak alınmıştı; bu ise istihdam ve üretim artış hızlarını olumsuz yönde etkileyebiliyordu.

1968 yılının başından itibaren yürürlüğe konan sisteme **Yeni Ekonomik Mekanizma** (YEM) adı verildi. YEM, esas olarak, firmalar üzerindeki merkezî direktiflerin yerine piyasa ilişkilerini koymak, dünya fiyatlarını ve içerideki arz-talep durumunu dikkate alan rekabetçi bir fiyat sistemi oluşturmak, yatırım kararlarının önemli bir kısmını işletmelere bırakmak gibi amaçlar taşıyordu. Yeni düzene geçiş çeşitli fren mekanizmalarıyla yumuşak tutuldu, reformlar 1972 yılına kadar devam etti. Ancak, parti Kasım 1972'de merkeziyetçilik yönünde kararlar aldı ve böylece 1968 reformları kesintiye uğramış oldu. Bu dönüşte, parti içindeki anti-reformcuların, ortodoks plancıların, sendika üst yöneticilerinin ve sosyalist blok içindeki siyasal havanın etkisi oldu.

YEM genel olarak olumlu sonuçlar vermişti. 1963-66 döneminde % 4.3 olan ortalama yıllık büyüme hızı, 1967-73 döneminde % 6.2'ye yükseldi. Verimlilikte ciddi artışlar oldu, firmaların iç ve dış talepteki değişmelere karşı daha duyarlı davrandıkları, maliyetleri düşürücü yönde tedbirler aldıkları gözlenmeye başlandı. Bu olumlu gelişmelere rağmen 1972'den itibaren merkeziyetçilik yönünde atılan adımlar birbirini izledi. Gelir dağılımında bozulmaya yol açıyor gerekçesiyle işletme yöneticilerine kârdan verilen paylar sınırlandırıldı, yatırımlarda devlet tercihleri yeniden ön plana geçti, bakanlıkların firmalara müdahaleleri yeniden arttı, kâr ve fiyatlara tanınan ekonomik fonksiyonlar etkisiz kaldı, iç fiyatlar dünya fiyatlarından yeniden sapmaya başladı. Merkeziyetçilik yönündeki bu gelişmelerde dış konjonktürün de etkisi oldu. Dünya ekonomilerindeki petrol ve hammadde fiyat artışlarını izleyen durgunluk ve 1973'ten itibaren Macar dış ticaret hadlerinde ortaya çıkan hızlı kötüleşme, 1974'ten itibaren ödemeler dengesinde ciddi açıklara yol açtı.

Merkeziyetçiliğe dönüş ekonomik kararlarda irrasyonelliği beraberinde getirdi. 1973-77 döneminde bütün Avrupa ülkeleri durgunluk dolayısıyla yatırımlarının artış hızlarını düşürmüşken, Macaristan büyüme hızını düşürmek istemedi ve dış kredi kullanarak büyük sermaye yatırımlarına girişti. 1974'te % 34.2, 1975'te % 11.5'lik yatırım artış hızı sağladı. Önde gelen Macar iktisatçılarından Kornai, bunu sosyalist ülkelerde devletin genel bir sigorta şirketi gibi davranması, dolayısıyla firmaların iç ve dış konjonktürü dikkate almadan, riskleri düşünmeden yatırımlara girişebilmelerine bağlıyor.* Bu yanlış yatırım politikası sonucunda Macaristan'ın dış borçları 900 milyon dolardan (1973) 4.6 milyar dolara (1978) tırmandı. Öte yandan, ekonomi kendisini değişen enerji ve hammadde fiyatlarına uyarlayamadı, dış açıklar büyüdü, verimlilik artışları durdu, böylece reform ihtiyacı bir kez daha kendini gösteriyordu. Parti, Ekim 1977 ve Aralık 1978 toplantılarında yeniden YEM'e dönülmesini kararlaştırdı. Reformun temel amaçları yine aynıydı. Bu arada, dış borçlanmaya dayalı yatırım politikası büyüme hızını ancak 1977'ye kadar kararlı bir düzeyde (% 6 ile 8 arasında) tutabildi. 1978'den itibaren azalmaya başlayan büyüme hızı 1978'de % 4.2, 1979'da % 1.9, 1980'de %-0.8 olarak gerçekleşti. Konvertibl paralarla yapılan ihracat, 1968-73 döneminde % 10'luk bir yıllık hızla artmışken, 1973-78 arasında % 7'lik bir hızla arttı.

Gelir dağılımında eşitsizliğin artması, kazanç ve para hırsının yarattığı bozulmalar Macar reformlarının önemli sorunları olarak görünmektedir.

Reform hareketinde ikinci aşama

Bu durum karşısında siyasal iktidar ekonomik reformlara dönüş yaptı. Yeni reformların en önemli kısmını fiyat reformu oluşturdu. Yakıt, hammadde, temel aramalları fiyatlarının gümrüklü ithal fiyatlarına eşitlenerek rekabetçi bir fiyat sistemi yaratılacaktı. Bu amaçla 1 Ocak 1980'de hammadde ve temel aramalları fiyatları % 30, enerji fiyatları % 57 oranlarında artırıldı. Bu malların dünya fiyatlarında ve döviz kurunda oluşacak değişmeler iç fiyatlara yansıtılacaktı. Öte yandan, iç fiyat belirlenmesi ile firmaların ihracat performansı doğrudan ilişkilendirildi. Üretimlerinin % 5'ten fazlasını konvertibl paralarla ihraç edebilen firmalar kendi iç fiyatlarını saptayabileceklerdi. Saptanacak fiyat düzeyi üretim maliyetleri yanında, o firmanın kazandığı dövizin iç maliyetine de bağlı oluyordu. % 10'luk vergi iadesi ile beraber, kazanılan dövizin iç maliyeti eğer resmî döviz kuruna eşit oluyorsa, o firma % 6 oranında bir kâr marjı elde edecek şeklide belirleyecekti fiyatını. Kazanılan döviz, resmî kurdan daha ucuz oldukça, bu % 6'lık kâr oranı % 12'ye kadar yükselebilecek, tersi durumda sıfır düzeyine kadar düşebilecekti. Ayrıca, firmalar ihracat fiyatlarındaki değişmeleri iç fiyatlarına da yansıtacaklardı; yani dış fiyatında düşüş görülen bir firma iç fiyatlarını da indirmeye mecburdu. 1980 ihracat rejimi başarılı olmadı, 1980 yılında ihracatın artış hızı bir önceki yıla göre geriledi. Bunun üzerine 1982 başında yeni düzenlemeler getirilerek, dış fiyatı düşen firmaların iç fiyatlarda indirim yapmaları zorunluluğu yumuşatıldı. Yeni reformların dış ticaretle ilgili kısmı henüz tam olarak gerçekleşmiş sayılamaz. Tamamen libere edileceği öngörülen ithalat hâlâ devletin denetiminde bulunmakta, bu ise "ekonominin dış ticaret yoluyla dünya ekonomisine entegre olması" amacını büyük ölçüde zedelemektedir.

Reformun ikinci bir ögesi, üretici ve tüketici fiyatları arasındaki açıklığı kapatmak, tüketici fiyatlarının, talepte oluşan değişmeleri üreticiye doğru ve hızlı bir şekilde aktarabilmesini sağlamaktı. Bu amaçla 1979 ve 1980 yıllarında sübvansiyonlarda indirimler yapıldı, yeni satış vergileri kondu. Ancak, hâlâ pek çok alanda sübvansiyonların önemli düzeylerde olması üretici ve tüketici fiyatlarının birbirlerine yaklaşmasını engellemektedir. Örneğin, kamu hizmetlerinde % 41, ısıtma girdilerinde % 73 oranlarında sübvansiyon sağlanmaktadır. İnşaat malzemeleri, hizmetler, ilaç gibi birçok alanda önemli ölçülerde sübvansiyon verilmektedir.

Hedef, etkin firmalar

Reformların başlangıcından beri en çok önem verilen noktalardan birisi, devlet desteğine güvenmeden kendi ayakları üzerinde durabilen, aldığı kararların gerçek riskini taşıyan, dinamik firmalar yaratmaktı. Kornai'nin ifadesiyle, firmaların bütçe kısıtları katı olmalıydı, esnek değil. Bu, sürekli zarar eden firmaların ortadan kalkmasına göz yummak gerektiği anlamına geliyordu. 1980 reformları firmalara devlet desteğinin zaman içinde giderek azalmasını öngörüyordu. Maliyetleri dünya fiyatlarından yüksek olan ihracatçı firmalara 5 yıl süreyle, giderek azalan oranlarda sübvansiyon verilecekti. Öte yandan firmaların bütçeden sağladıkları destek şimdilik devam etmekle beraber giderek azalacaktı. Gerçekten, 1977'de sanayi işletmelerinin aldıkları çeşitli sübvansiyonların işletme kârlarına oranı % 58 iken, bu oran 1981'de % 42'ye düşmüştür. Bununla beraber, Macar firmaları arasında doğal ayıklama kurallarının tam anlamıyla işlemeye başladığını söylemek henüz olanaksızdır. Devlet, firma kurtarma konusunda eski alışkanlığını sürdürmektedir. Kornai'nin belirttiğine göre, 1980'de 1735 Macar firması arasında, tasfiye olanların sayısı yalnızca 13, başka firmalarca satın alınan firma sayısı ise 11'dir. Kornai, yine işletmelere verilen sübvansiyonlarla işletmelerin orijinal kârlılıkları arasında önemli bir negatif ilişki bulmaktadır. Bu, yardımların daha çok kötü işletmelere gittiğini gösteriyor. Öte yandan, 1980-81 reformları yatırımların merkez tarafından finanse edilen oranının giderek azalmasını, firma öz kaynakları payının artmasını öngörüyordu. Çünkü bu, hem merkezin firmaya müdahalelerini azaltacak, hem de firma yatırım risklerini da-

ha dikkatli değerlendirecekti. Bu amaç, gerek bankacılık sisteminin yeterince gelişmiş olmaması, gerek firmaların ellerinde yeterli fonların bulunmaması yüzünden henüz tam olarak gerçekleşememiştir. 1980 öncesinde firma yatırımlarının öz kaynaklarla finanse edilen kısmının ancak % 10 civarında olduğu bilinmektedir.

Yeni reformların bir başka amacı da, oldukça tekelci bir yapıya sahip Macar endüstrisinde toplulaşma derecesini düşürmekti. Bu, varolan dev kuruluşların parçalanması ve yeni küçük devlet işletmelerinin kurulması yollarıyla gerçekleştirilecekti. 1983 başlarında 26 tröstün parçalanması yoluyla 167 yeni işletme oluşturuldu. Bakanlıklara, yerel konseylere ve firmalara tanınan yeni firma kurma olanağının ise şimdilik çok yaygın olarak kullanılmadığı belirtilmektedir.

Özel kesimde yeni olanaklar

Yeni reformlarla amaçlanan şeylerden biri de, Macaristan'da önemli bir yaygınlığı olan devlet-dışı kesimin yasal statüsünü sağlamlaştırmak, bu kesimi özendirerek devletin ulaşamadığı alanlara mal ve hizmet arzı sunmasını sağlamaktı. 1982'nin başında uygulamaya konan tedbirlerle zanaatkârlara ve küçük perakende satıcılara özel işyeri açmada yeni olanaklar tanındı, çalışma timleri ve tarım dışında özel kooperatifler oluşturmak serbest bırakıldı. Bu düzenlemelere göre, 18 yaşını tamamlamış ve gerekli eğitimi görmüş her zanaatkâr özel işyeri açabilecek yanında üç kişiye kadar ücretli çalıştırabilecektir. Altı kişiyi geçmemek kaydıyla aile fertleri de bu işyerinde çalışabilecektir. Yaygın yasa-dışı çalışmayı yasal bir çerçeveye oturtmak için **çalışma timleri** adıyla yeni bir örgütlenme biçimi getirildi. Beceri sahibi, özellikle profesyonel hizmet sunabilecek özel kişiler kendi aralarında, üye sayısı otuzu geçmemek üzere bir birlik oluşturabilecekler ve ekonominin tüm kesimlerine ücret karşılığında hizmet satabileceklerdir. Bu tür timler devlet firmaları içerisinde, o firmanın personeli tarafından da kurulabilmekte, firma bu timlere araç-gereç kiralamakta ve ücret karşılığında iş vermektedir. Tim üyeleri bu işleri mesai saatleri dışında ve hafta sonunda yapmaktadırlar. Öte yanda, yeni düzenlemeler, 15 ile 100 arasında değişen sayıda özel kişilerin kendi aralarında kooperatif (tarım dışında) kurabilmelerine ve devlet ya da devlet-dışı kesime sözleşmeyle iş yapabilmelerine olanak vermektedir. Özel işyerleri kazançları üzerinden, % 6'dan başlayarak % 90'a kadar çıkan müterakki vergi ödemektedirler. Vergilerin ağırlığı özel girişimciliğin çekiciliğini dengeler derecededir. Özel faaliyetler tarım kesiminde de büyük destek görmektedir. Kooperatif üyesi ailelere ekim ve hayvan yetiştirme konusunda verilen haklar oldukça geniştir. Kooperatifler kendi asal faaliyetlerinin yanında üyelerine ek gelir getirecek yardımcı faaliyetlerde bulunabilmektedirler.

Sorunlar ve reformların geleceği

Macar reformlarının karşı karşıya bulunduğu önemli sorunlardan birisi bu reformların olumsuz etkileridir. Gelir dağılımında eşitsizliğin artması, kazanç ve para hırsının kamçılanmasının yarattığı bozulmalar bu olumsuz etkilerin başında gelmektedir. Son yıllarda nüfusun % 20'lik en alt gelir dilimini oluşturan emekli, düz işçi, özürlü kişilerin gelirleri artan fiyatların (1979-1983 arasında tüketici fiyatları % 79.1 oranında yükselmiştir) gerisinde kalmış, vergi kaçırabilen özel kesimin ve yasa-dışı ekonomik faaliyetlerde bulunan kişilerin büyük kazançlar elde etmeleri gelir dağılımını ciddi bir şekilde bozmuştur. Kaldı ki, reformların "çok çalış, etkin çalış, çok kazan" şeklindeki mantığı da belli bir gelir eşitsizliğini kaçınılmaz kılmaktadır. Gelir dağılımındaki bozulma reformlara karşı olan güçlerin ellerindeki temel kozlardan biridir.

Başka bir sorun ulaşılan noktanın reformlarla amaçlanan hedefin henüz bir hayli uzağında bulunmasıdır. Örneğin, rekabetçi bir fiyat sistemi yaratılmak istenmiş, ancak iç rekabetin yetersizliği ve ithalatta liberasyonunun gerçekleştirilememesi bu amacı büyük ölçüde baltalamıştır. Üstelik çok sayıda değişik sübvansiyon, vergi muafiyeti ve ayrıcalıkların devamı yeniden sapmalı fiyatlara yol açmakta, bu ise kârın, işletmelerin başarı ölçütü olabilme özelliğini bozmaktadır. Çünkü rekabet fiyatlarından sapmış fiyatlarla hesaplanan firma kârı toplumsal açıdan gerçek kârlılığı yansıtmayacak, böyle olunca da bu ölçütle iyi çalışan firmalarla kötüleri ayırmak mümkün olmayacaktır. Yine başka bir hedef, ekonomide bürokratik düzenleme ve müdahaleleri azaltmak, işleri mümkün olduğu kadar piyasa yasalarına bırakmaktı. **Challenge** dergisinin Kornai ile yaptığı bir mülakatta "Bürokrasi reformdan sonra bile hâlâ kritik bir rol oynuyor, öyle mi?" sorusuna Kornai şu cevabı veriyor: "Şüphesiz, öyle. Ayrıca, bir tane merkezî planlama otoritesi değil, birçok otorite, alt-merkez sözkonusu. Biri fiyatlara, bir başkası dış ticarete, bir üçüncüsü bankacılığa, bir dördüncüsü gümrüklere vb. bakıyor. Bu merkezlerin kararları birbirleriyle tutarsız, hattâ bazen çelişkili bile olabiliyor. Bürokrasiyle pazarlık şimdilerde artık fiziksel hedefler ve girdi miktarları üzerinde olmuyor, pazarlık, sübvansiyonlar, vergi muafiyetleri, idari fiyatlara konu mallar için fiyat tesbiti ya da gümrük ve tarifeler üzerinde oluyor. Yüzlerce özel ithalat lisansı ya da ihracat teşviki var... Bu aşırı dikey müdahale, üreticilerin dikkatlerini pazardan başka yerlere çeviriyor." (**Challenge**, Mayıs-Haziran 1985).

Karmaşık ekonomileri yönetebilmek için merkezi planlamanın tek başına yetmeyeceği, piyasa ilişkilerinin sisteme entegre edilmesi gerektiği artık iyice anlaşılmıştır.

Macar iktisatçılarının büyük bir kısmı yapılan reformların daha ileri götürülmesinden yana gözüküyor. Ulaşılan başarıların sınırlılığını, merkez bürokrasisinin firmalara hâlâ önemli ölçüde müdahale etmesine, piyasa güçlerinin yeterince işletilmemesine, firmalarda çalışan işçi ve teknik kadroların çalıştıkları işyerinin başarısı için ellerinden geleni yapmalarını sağlayacak bir mekanizmanın kurulamayışına, devletin kötü firmalara yardım etmesi ve iyi firmaların kârlarını aşırı ölçüde vergilemesi yüzünden kâr motifinin zayıf kalmasına bağlıyorlar.

Reformların kaderi pek çok iç ve dış etkene bağlı bulunmaktadır. Her şeyden önce, toplumun, bozulan gelir dağılımına ve yaygınlaşan özel sektöre tolerans gösterebilmesi için hızlı bir ekonomik büyümenin sürdürülmesi zorunludur. Gelir farklılıkları, her grup ve tabakadan kişilerin gelirlerinin, farklı oranlarda da olsa, arttığı bir ortamda daha az dikkat çekecektir. Öte yandan, reform karşıtı birçok güç ve insan bulunmaktadır. Bunların bir kısmı yeni düzenlemelerden çıkarları ve nüfuzları zedelenen gruplar , bir kısmı ise, reformları kapitalizme dönüş olarak yorumlayan partili ve planlamacı ortodoks çevrelerdir. Firma yöneticilerinin tavrı net olmaktan uzaktır. Bunlar bir yandan özerk olmak isterken, bir yandan da kararlarının risklerini devlete yüklemek, sıkışınca devlet yardımı almak gibi avantajlardan vazgeçmek istemiyorlar ve piyasa rekabeti yerine üst makamlarla pazarlığı yeğliyorlar. Reformları etkileyecek dış etkenlerin başında şüphesiz Sovyetler Birliği'nin tutumu gelmektedir. Hemen hemen aynı sorunlarla karşı karşıya bulunan Sovyet ekonomisinde yeni yönetimin benzer reformlara girişme olasılığı şimdilik Macar reformlarının devam şansını artırıyor.

Macar reformları, sosyalist blok için olduğu kadar, kapitalist ülkelerdeki sol partilerin ekonomik programları açısından da hayati öneme sahip ögeler içermektedir. Bugünkü karmaşık ekonomileri yönetebilmek için merkezî planlamanın tek başına yetmeyeceği, piyasa ilişkilerinin sisteme entegre edilmesi gerektiği ve birçok alanın özel kesime bırakılmasının kaçınılmaz olduğu sosyalist blok içinde artık iyice anlaşılmıştır. Kornai'nin dediği gibi, "girişimcilik ruhu" her etkin sistemin zorunlu koşuludur (**Challenge**, a.g.m.). Sosyalist ülkeler, bürokrasi içinde boğulmuş bulunan bu ruhu yeniden canlandırmak için bir yol bulmak zorundadırlar. Bunu ilk başarmaya aday ülke, zengin entelektüel kadrolara, özgür bir tartışma ortamına, küçük ve homojen bir ülke olma avantajlarına sahip bulunan Macaristan'dır. □

* Janos Kornai, "Comments on the Present State and the Prospects of the Hungarian Economic Reform", Journal of Comparative Economics, No 7, 1983.

Ekonomik reformların etkileri alış-veriş merkezlerinin çehresini değiştirdi.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

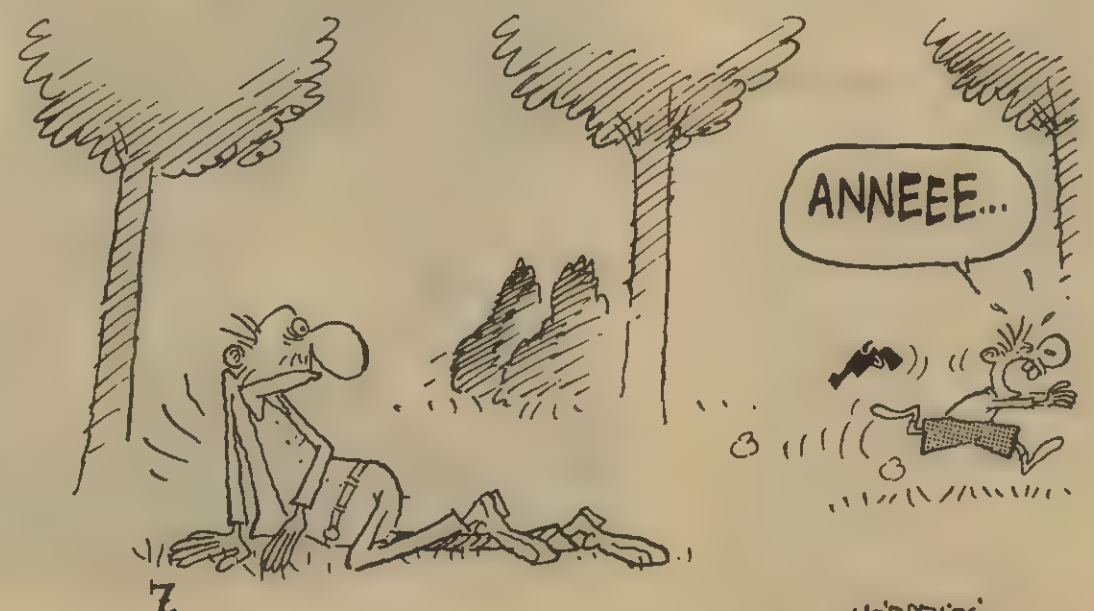

7.

ATİF DEMİRCİ

"Ekoloji politik" ve eleştirileri

DİLEK ZAPTÇIOĞLU

Türkiye'de "çevre"ye ilişkin tartışmalar son zamanlarda önce Haliç, sonra Gökova ve en son olarak da İstanbul'a havadan ve karadan yağan beyaz kimya bulutlarıyla gündeme geldi. Çevre kirlenmesiyle de uğraşan ekoloji (yani çevrebilim), Türkiye'de pek tanınmadığı gibi, tanınsa da lüks addedilen bir dal. Batının metropollerinde halkın çoğunluğu tüten fabrika bacalarına "acaba filtre takılı mı?" diye bakarken, Türkiye'de dumanlı bacalar o yetişeceğiz diye nefes nefese ardından koştuğumuz "uygarlığın" en büyük göstergeleri. Dolayısıyla Türkiye'de, artık Batı'da tepki görmeden atılamayacak herhangi bir adım genel onay görerek atılabiliyor. "Çevre kirlenmesi"nden söz etmek abesle iştigal sayıldığı gibi, sözedenler potansiyel hain de ilan edilebilir, çünkü ilerleyip muasırlaşmanın yolu "rasyonel bilimsel" düşünceden geçmektedir; kimyasal gübre de, Gökova'daki santral de, uzun vadeli etkisinin ne olacağı bilinmeden milyonlarca insanın üstüne püskürtülen ilaç da bilimseldir, rasyoneldir, doğrudur. Oysa Batı'da bilimsellik iddiasıyla ortaya çıkmış bir dal var ki, bütün bunları soruşturma konusu yapıyor: **Ekoloji.**

Bomba

"Saatli bomba patlamak üzere! Belediye zehirli artıklara karşı ne yapacak?" gibi ifadeler Batı yarım küresindeki gazetelere sık sık manşet oluyor. Bu çok rastlanan "saatli bomba" deyimi akla üçlü bir bağlantıyı getirmekte: Bombanın tehdit ettiği bir kitle sözkonusudur. İkinci olarak, bombayı koyan(lar) vardır. Üçüncü olarak ise bombayı zararsız hale getirecek olan(lar). Burada bomba da bir faktör olarak var tabiî. Atılan bombalar vardır, açık imhaya yöneliktir. Atanın kim olduğu bilinir, ortadadır. Oysa saatli bomba daha sinsice, daha zekice bir iştir; atılmaz, koyulur, koyanın kim olduğu bilinmez, biz onu tanımayız ama o bizi izler. Bombanın nerede ne zaman patlayacağı belirsizdir. Bütün bunlar, son derece yorucu bir süreç başlatır: Hemen harekete geçmek lâzımdır, ancak nereden başlanacağı bilinmez. Her an her şey olabilir, ve bize yalnızca panik içinde beklemek düşer. Ta ki içimizden soğukkanlı birinin çıkıp da, bombayı bulup imha etmesine kadar. İşte "saatli bomba" söyleminin çevreye uygulanmasıyla ortaya çıkan manzara: Bomba, insanın "ilerleme" yolunda doğayı emrine amade kılarken yol açtığı hasardır. Bombayı koyan, soyut anlamda "insan"dır, tehdit altındaki yine "insan". Bombayı zararsız hale getirecek soğukkanlı merci ise, "insanlar"ı temsilen otoriteyi elinde tutan meşru güç devlettir.

Ekoloji, bomba hakkında bilgi alabileceğimiz tek merci olma iddiasında. Bir "bilim dalı" olduğunu söylediği ölçüde de "sınıflarüstü" olma iddiasını taşıyor. Tarafsız bir bilim dalı olan ekoloji, tarafsız teknokratların rasyonel-bilimsel düşünme yetisine şöyle bir temel hipotezle seslenmekte:

Dünyadaki sanayi toplumları, belli bir süre zarfında çöküşlerine neden olacak ekolojik çelişkiler üretmektedirler.

"Ekoloji kavramı ilk kez 1868'de Alman Biyolog Ernst Haeckel'ce kullanılır. Haeckel, zoolojide bir hayvan türünün anorganik/organik tüm çevresiyle olan etkileşimlerini inceleyecek bir alt disiplin kurularak, adına "ekoloji" denmesini önerir. Ancak araştırmalar tek bir türün öbürlerinden yalıtılıp incelenmesinin mümkün olmadığını gösterir. Böylece ekolojinin alanı gitgide genişleyerek, sonunda geleceğini belirleyecek adımı atmasına yol açar: İnsanı da bir tür olarak kapsamına alması. Bu adım ekolojiye bugünkü popülerliğini sağlarken, ona altından kolaylıkla kalkamadığı yöntemsel ve teorik sorunlar da yükler. Bir nehir yatağında süregelen hayatı inceleyen ekoloğun ayakları sağlam bir metodolojik temele basarken, işin içine insan faktörü girdiğinde artık biyolojinin metod ve kavramları yetersizleşir. İnsanın kendi türüyle, öteki türlerle ve tüm doğa sistemiyle ilişkisi toplumsal bir ilişkidir, dolayısıyla toplumbilimsel yöntemler doğa bilimlerinin yöntemsel çerçevesiyle içiçe geçmek zorunda kalır. Sonuçta ekoloji giderek bütün disiplinlerden bir şeyler alan bir "bilim" haline gelirken, önermeleri de ölçekte büyüyerek evrensellik iddiası taşımaya başlar.

Ekolojik denge

Ekolojinin önermelerine göre dünyadaki "ekolojik denge"nin bozulması kısaca şu faktörlere bağlıdır:

1. Sanayileşme dünyadaki nüfusun kontrolsüzce artmasına yol açmıştır. Üretim ne kadar artarsa artsın, gelecekte kişi başına ihtiyaçların gitgide daha zor karşılanacağı kesindir.

2. Sanayi üretimi bugüne kadar kendini yenilemeyen enerji kaynaklarıyla beslenmiştir (petrol, uranyum, metaller vb). Bu kaynaklar belli bir süre sonra tükenecektir. Yeni kaynaklarla ikâme edilmeleri teorik olarak mümkünse de, henüz pratikte uygulanmamaktadır.

3. Sanayi üretiminin su ihtiyacı artık doğadaki su sistemiyle karşılanamamaktadır. Böylece yeraltı kaynakları tüketilmeye başlanmakta, bu da dünyanın su dengesinin bozulmasına yol açmaktadır.

4. Yiyecek maddeleri üretimi ayrı bir sorundur. Artık ne tarımsal toprak alanı, ne de ürünler sınırsızca artırılamaz. Tarımsal üretimi suni olarak artırma deneyleri, bir sınırı aştıklarında yeni ekolojik dengesizlikler doğururlar (erozyon, zehirlenme, genetik çeşitliliğin kısırlaşması vb.).

5. Başka bir faktör ise dünyanın "kirlenmesi"dir. Aslında "temiz" bir dünya hiç varolmamıştır ve ekolojik açıdan varolması istenmez. Sözkonusu olan, sanayileşmenin önceden hesaplanmamış yan etkileridir. Atmosferdeki, toprak ve su metabolizmasındaki değişimlerin neye yol açacağı belli değildir.

6. Ekologlar bir de "ruhsal kirlenme"den söz ediyorlar. Bu olguyu tanımlayıp incelemek iyiden iyiye zordur.

7. Son olarak "termik kirlenme" sözkonusu. Dünyadaki bütün enerji dönüşüm süreçleri ısı çıkartıyorlar, bu da dünyanın ısısının giderek yükselmesine yol açıyor.

Görüldüğü üzere, insanların oturdukları evin önünü hep pis bırakmaları artık o evde oturamayacak hale gelmelerine yol açacağa benziyor. Ekolojinin ısrarla üzerinde durduğu nokta ise şu: Dünyanın aldığı seyrin nedenleri tek tek ele alınıp incelenemez, çünkü bütün süreçler karşılıklı etkileşim içindedirler, ve bir bütün oluştururlar (**"ekolojik denge"**). Üç tane soru ise henüz cevap arıyor: Birincisi, bombanın ne zaman patlayacağı. Bazı kehanetler 80'li yılların sonunu öngörürken, başkaları 22. yüzyıla kadar süre tanıyor insanlığa. İkinci soru, hangi "kritik faktör"ün bombayı patlatacağı. Buradaki iki ekolden biri nüfus artışını temel etken olarak görürken, öbürü bugünün sanayi teknolojisinin suçlu olduğu görüşünde. Üçüncü tartışma konusu ise, felâketin ne olacağına ilişkin. ABD'deki "doomsters" gibi felâket tellallığı yapan ve dünyanın batacağından söz eden ekologların yanısıra, yalnız bir türün (insan, omurgalılar, tek hücreliler..) yok olacağına inananlar var.

Gelelim "saatli bomba"nın yarattığı tepkilere. Batıda tek bir **"ekoloji hareketi"**nden söz etmek imkânsız görünüyor. Hareketin içindeki gruplardan biri teknokratlar. Bunlar varoluşlarını "ekoloji"ye borçlu, aynı zamanda ona yön veren de onlar. Devlet veya sanayinin hizmetinde çalışan bu uzmanlar olaya daha "pragmatik" açıdan yaklaşıyorlar. Ekonomik ve siyasi açıdan tehlikeler doğurabilecek, bu yüzden acil çözüm isteyen sorunlar saptayıp, üstüne gidiyorlar ("quick technological fixes"). Bu kişi ya da kuruluşların siyasi karakteri, üst düzey menecerlerden ve bürokratlardan oluşan Club of Rome örneğindeki gibi, bazen apaçık ortadayken, bazen daha örtük olabilmekte. Bir başka örgütlenme tarzı daha yaygın, ama düşünce ve eylem bakımından daha bulanık. Bunlar ABD'de "concerned and responsible citizens", F. Almanya'da "Bürgerinitiative" denilen, Türkçeye ise **"vatandaş inisiyatif grupları"** şeklinde aktarılabilecek bir örgütlenme. "Vatandaş" kavramının da işaret ettiği gibi, üyelerinin çoğu orta sınıftan geliyor. Hedefleri ise epey mütevazi gözükmekte: Yeşil alanlarla ağaçların korunması, mesire yerlerinin çöpten arındırılması, çocuk bahçesi açılması vb. Ancak hedef farklılaşıp, eylem örneğin bir atom santralinin yapımına karşı yöneldiğinde, söylemlerinde önemli antikapitalist momentler içeren bu grupların epey militan bir ruh da taşıdıkları gözüküyor. Bu antikapitalist momentin ise fazla abartılmaması gerek; örneğin Fransa'daki etkin ekolojik örgütlenmelerden biri, Cezayir savaşında işkenceleriyle ün salmış faşist general Massu önderliğindeki aşırı sağ bir örgütlenmedir. Son bir grup ise, ekoloji hareketinin en kararlı ve en militan kesimiymiş gibi görünen, oysa hareket içinde epey marjinal bir yer tutan "ekofreak"ler. 60'lı yılların başkaldırı geleneğinin bir devamı gibi gözüken bu kesim, örgütlü bir biçimde kentlerden ve uygarlıktan kaçmayı tercih ediyor. Kır komünleri kuruluyor, "biyolojik" tarım metodları geliştiriliyor, "sağlıklı" besleniliyor, otomobil yerine bisiklete biniliyor vb.

Ekolojinin sol eleştirisi

Batı Avrupa'da **Marksistler**in ekolojiye karşı tavrı ise daha çok teorik düzeyde. Tartışılan en önemli konu, ekolojinin "bilim dalı" olarak ne derece tarafsız ve sınıflarüstü olduğudur. Buna göre ekolojik denge yeni bozulmuş değildir. Sanayileşmenin başlarında İngiltere'deki koşullar hatırlanırsa, "dengesizliğin" o sıralar çok daha vahim ve çarpıcı olduğu görülür. Oysa o sıralarda ekoloji hareketi diye bir kitlesel başkaldırı sözkonusu olmamıştır. **Bugünkü başkaldırı ekolojik sefaletin kendisine karşı değil, yaygınlaşmış olmasına karşıdır.** Burjuvazi eskiden beri eğlence gezilerine çıkar ve lüks tüketimde bulunarak kaynak israfına yol açar. Ancak bunların "toplumsallaşarak" turizm ve tüketim artıkları niteliğine bürünmesi, olaya yeni ve büyük bir boyut kazandırmıştır. Sayıca az bir sınıfın bugün kendi özel çevresini yaratması hâlâ mümkündür, ancak eski ve yeni orta sınıf kendi özel plajlarını satın alıp atom sığınaklarını yaptıracak kadar zengin değildir. İşçi sınıfı ise zaten ekolojiye pek rağbet etmemekte, ancak somut hayat ve iş koşulları tehlikeye girdiğinde harekete geçebilmektedir. Dolayısıyla "ekoloji orta sınıfın ideolojisidir" yargısı bugün solda genel kabul görüyor. Ekolojinin sol eleştirisi, bu söylemin "sınıflarüstü" ve "tarafsız" olma iddiasına; suçu soyut bir "insanlığa" atmasına ve sonuçta reformist yoldan giderek "sınıflarüstü" devletten medet ummasına karşı yönelmektedir. □

Karadeniz Ereğlisi'nde
KORSAN PİKÇİLER

KEMAL CAN

Karadeniz Ereğlisi denince hemen herkesin aklına Demir-Çelik Fabrikası gelecektir. Herkes Ereğli'de büyük bir sanayi tesisinin "büyük" şeyler yaptığını bilir. Evet, fabrika tüm bir şehri ve içindeki insanları kendine ait kılacak kadar büyük bir tesis. İlçeyi belediyeninkinden daha modern, sineması daha büyük... Denizi kirletmesiyle, dumanıyla, çıkardığı gürültüden dolayı çevrede kardan bütün camları taktırmasıyla ve döktüğü artıkların yanındaki derenin ağzını sık sık kapatmasıyla çok büyük. İşte, Ereğli'de bir grup insan gölgesinde yaşadıkları bu büyük tesise karşı zorlu bir uğraş veriyor.

"Demir-Çelik'teki adamlarla düşmanız... Aynı Kıbrıs Savaşı gibi çıkartma yapıyoruz. Biz işe çıkıyoruz. Bekçi kalkıp taş atıyor, kafa göz yarılıyor. Ondan sonra ne oluyor..? Çarpışıyoruz. Demir-Çelik bizi sevmez, biz de onları."

Şarabından bir yudum çektikten sonra kendilerini böyle anlatıyordu yaşlı "korsan".

Genellikle "korsan" olarak, bir de "pikçi" diye adlandırılan bu insanlarla konuşmak için şehrin biraz dışında fabrikanın yanından geçen ve korsanların merkezi olan Gülüç deresine gittim. İlk gözüme çarpan, derenin içindeki tüfü ufaklı tekneler, kıyıdaki barakalar ve burda demir yığınları oldu. Tüm bunlar korsanlara ait. Bu ad, yani "korsanlık" tuhaf gelebilir ama kendileri dahil herkes, hattâ Demir-Çelik yetkilileri bile bu adı benimsemiş. Belki de denizle fazla haşır neşir olmalarından. Belki de mücadeleciliklerinden.

Kim bu insanlar? Ne yapıyorlar? Demir-Çelik Fabrikası'nın denize döktüğü artıkların arasından demir parçalarını topluyorlar. Fabrikanın üretim artığı, yani curuf içine karışan demir parçaları "pik" olarak biliniyor. Yetkililerin söylediğine göre, yüksek fırın veya pota artığı içinde mutlaka bir miktar demir bulunabiliyor. Potalardan tortu alınırken içine çeşitli büyüklüklerde pik karışabiliyor. Yine yetkililerin bu kaçağın önlenmesinin teknik olarak güç ve pahalı olduğunu söylüyorlar. Fakat fabrika bekçilerinden biri curuf dökülmeden önce bunların ayıklanabileceğini ama fabrikanın döktüğü curufla denizden yer kazandığı için bunu pek önemsemediğini söylüyor. Ayrıca sözkonusu pikler fabrikada tekrar işlenemiyor. Bu nedenle yetkililer pik ayıklamanın verimsiz bir iş olacağını düşünüyorlar.

İşte, korsanlar fabrikanın denize döktüğü bu artıkları, yani pikleri toplayıp satarak geçiniyorlar.

Korsanlık zor zanaat

Kış ayları dahil, gece ve gündüz, deniz nöbetçileri izin verdiği sürece yapılabilen bu iş pek öyle kolay değil. Her şeyden önce suyun içinde çalışmak zorundalar. Kimsenin sokağa bile çıkmak istemediği soğuk günlerde bu insanlar yarı çıplak, buz gibi suyun içinden birkaç parça pik çıkartmaya uğraşıyorlar. Bu arada bekçilerden korunmaları gerekiyor. Ama yaptıkları işi önemsiyorlar. Konuştuğum hemen her korsan "Biz burada yararlı bir iş yapıyoruz... Denize giden milli serveti kurtarıyoruz. Biz almasak, deniz alıp götürecek" diyordu. Öykülerdeki korsanların zorlu, maceralı, tehlikelerle dolu hayatları bugünümüz korsanları için de geçerli. Ama kolay kazanç, bol ganimet ve zenginlik pek ortalıkta yok. Elbette bu işten karınları doyuyor, para kazanıyorlar -hattâ bazılarına göre çok kazanıyorlar- ama ne pahasına?

"Bu işin hiçbir güvencesi yok. Bakarsın deniz bozar, günlerce hiçbir şey alamazsın. Bazen çok iyi gider, çok para kazanırsın... Ama sonu yok. Ne emekliliği var, ne sigortası... Yirmi senedir bu işte her şeyimizi kaybettik. Çok zor bir iş..."

"Birçok arkadaşta çeşit çeşit hastalık çıktı, sırf bu iş yüzünden. Soğuktan, zehirli sudan vücudunda yaralar çıkar insanın... Sonra kazalar da olabilir. Geçenlerde bir arkadaş makinaya kolunu kaptırdı, zor kurtuldu. Kopabilirdi yani."

Bu konuşmalar boyunca susup, sürekli gülen bir korsan dayanamayıp söze karışıyor.

"Bir de bekçiler kafanı yarabilirler."

Bütün konuşmalarda gündemde olan şey bekçi-korsan çatışması. Korsanlar için, bekçiler fabrikayı temsil ediyorlar. Her gün karşı karşıya geldikleri bekçilerle süren mücadeleleri daha geniş anlamıyla aslında fabrikayla çatışmayı içeriyor. Bütün Ereğlililer artık fabrikayla birlikte yaşamayı öğrenmişler, korsanlar hariç. Kendi çıkarlarını, kendi kurallarını alışkanlıklarına göre savunuyorlar.

"Deniz kıyısı yasak olur mu hiç... Millet denizde piknik yapıyor, odun topluyor, onlara da mı yasak? Denizin de bir kanunu vardır. Deniz herkesindir, denize atılan mal bulanındır... Sonra madem yasak, Maliye bundan nasıl vergi alıyor? Eğer bunu almak suçsa, işte saklamıyoruz, gelsin burdan alsın ama alamıyor."

"Denize karışamazlar ama yasaklasalar bile oraya giden olacaktır. Bu kadar adam bu işten ekmek yiyor, ne yapacak bu insanlar?" (Evet, belki daha önce belirtmemiz gerekirdi. Bu işle -aileleri hesaba katmazsak- iki yüz, iki yüz elli kişi geçimini sağlıyor.)

Korsanlar ya da pikçiler "Madem bunu denize dökecekler, o halde neden bize izin vermiyorlar? Eğer bize bu kadar zorluk çıkartmasalar, içeride çalışmamıza izin verseler çok daha fazla mal kurtarabiliriz" diyorlar. Hattâ kabul ederlerse bu işten asıl parayı kazanan, toplanan pikleri dökümcülere satan burdacılar. Fabrika korsanları prim esasına göre çalıştırabilir ve böylece hem daha çok "mal" kurtarılır, hem de fabrika pik satışından bir gelir sağlayabilir. Fakat fabrika yetkililerinin korsanlara bakış açısı buna kesinlikle engel. Çünkü, ihaleyle büyük şirketlere verilmesi düşünülen pik toplama işinin korsanlara verilmesi bir yana, başka bir iş için fabrikaya başvuranlar bile işe alınmıyor. Yanlışlıkla işe giren varsa da hemen işten çıkartılıyor. Nedeni korsan olmaları.

Fabrika yetkililerinin öne sürdüğü ve ısrarla iddia ettikleri şey, korsanların sürekli tel örgülerin içerisine sızarak "çeşitli şeyler" çaldıkları.

"Birçok kez oldu böyle olaylar. Hattâ bir keresinde, içeri girmişler, ordan bir el arabası alıp onunla metrelerce kabloyu dışarı kaçırmışlar. Onun için biz de çok sıkı bir koruma yapıyoruz."

"Bu bir prestij sorunu"

Demir-Çelik yöneticileri değişik zamanlarda, korsanlar konusunda değişik tavırlar almışlar. Kimi zaman tel örgülere kadar gelebileceklerini söylemişler, kimi zaman karaya çıkmalarını yasaklamışlar, kimi zaman da yaklaşmalarına bile izin vermemişler. Ama her zaman bu insanlara potansiyel suçlu, muhtemel hırsız ve dikkat edilmesi gereken tehlikeli kişiler olarak bakmışlar. Bazen muhtemel hırsızlıkları önlemek amacıyla katı önlemler almışlar. Bazen de -örneğin 5-6 yıl önceki bir TV programından sonra- görece hoşgörülü davranmışlardır.

Fabrikanın korsanların varlığından ve yaptıkları işlerden rahatsız olmasının şüphesiz birçok nedeni var. Fakat bir fabrika yetkilisinin belirttiği neden oldukça ilginç.

"Her şeyden önce bu bir prestij sorunu. Bir kere bu toplanan pik tabir edilen artıklar üretim kaçağı, yani bir anlamda üretim kaybıdır. Tesisin böyle bir kaçağı önleyememesi yüzünden ortaya çıkan kayıp, aslında bir suç teşkil eder. Biz korsanlara göz yumarsak bu kaybı ve dolayısıyla bu suçu kabul etmiş oluruz. Bu yüzden, biz döküyoruz. Siz de gelip alın diyemeyiz."

Aslında korsanların, olayın yasallığı, maliyeti, bürokrasisi vs. üzerine uzun boylu düşündükleri yok. Bekçilerle olan ezeli çelişkileri, sorununun asıl kaynağından kopup asli takıntıların haline gelmiş. Fabrika ile olan çelişkilerinin yaşanma biçimi bekçilerle süren savaşları. Zaten konuşmalar boyunca laf dönüp dolaşıp sonunda mutlak bekçilere geliyor.

"Bu bekçiler ne yapmıyorlar ki; küfür ederler, taş atarlar, aklına ne gelirse işte. Bunlar kendilerine büyük sapanlar yapmışlar... Hani çocukların kuş vurmak için kullandıkları lastikler var ya, onların büyüğü. Böyle, yumruk gibi taşlar atıyorlar."

Karadeniz Ereğlisi'ndeki "korsan pikçiler" denize dökülen bir şeyi almanın yasak olmasını bir türlü anlayamıyorlar. Üstelik ellerinden alınanlara karşılık bir şeyler istemenin de haklarını olduğuna inanıyorlar.

"Bu bekçiler, üzerlerindekindeki üniformayı resmi sanıyorlar. (Yeni kanunla özel güvenlik teşkilatı kurulması sonrasında, memur yapılan bekçiler gerçekten de resmi statü kazanacaklar.) Bellerinde silah var diye kendilerini çok büyük görüyorlar. Hani askerlikte çavuşlar hava atar ya, işte öyle..."

"Adamların işi gücü bize zorluk çıkartmak. Bir kere kapışmışız ya, artık ellerinden ne gelirse yapıyorlar. Mesela geçenlerde bir olay oldu. Biz suyun içinden mal aldık kayığa. Mal baş tarafta ağırlık yapınca kıç tarafa tekneyi dengelesin diye taş almak icap etti. Bekçi bize bildiğimiz taşı aldırmadı."

Ve savaş kızışıyor

Fabrika bekçileri, "ezebilirken ez" gibi tuhaf bir ilkeye bağlı olarak tüm ayrıcalıkları korsanlara karşı cömertçe kullanıyorlar. Fabrika yetkililerinin de, "korsanları yaklaştırmasınlar da ne yaparlarsa yapsınlar" diye düşündüklerinden olacak, bekçilerin geliştirdiği garip önlemlere pek ses çıkartmıkları yok. Bekçiler ise kendilerini oturttukları toplumsal konumun ya da "koruma" işlevlerinin gereğini, yine kendilerince geliştirdikleri davranış kalıplarıyla ortaya koyuyorlar. Bekçiler açısından korsanlar "fabrika çıkarlarından" bağımsız olarak, başlı başına onların varlık nedeni olarak algılanıyor. Korsanlar birer kişisel düşman, ya da başbelâsı.

Küfür etmek, aşağılanmaktan tutun da sapanla taş atmaya, silah çekmeye kadar varan bu önlemler silsilesi, sırf varsayılan veya olması muhtemel bir suçu önlemek adına yapılıyor. Her alandaki "korumacılarda" rastlanan ezme güdüsü, doğal olarak bu davranış kalıplarını geliştiriyor. Çünkü artık karşılarındakiler kendilerine benzemeyen ayrıksı nesnelerdir... Ve onlar neyi, kime karşı koruduklarının pek önemi olmayan bir "koruma" işlevini tüm kitliklerine yedirmişlerdir. Fakat korsanlar bekçilerin bütün yaptıklarına karşı ve belki daha önemlisi koca bir fabrikaya karşı kararlılıkla ve korsanca direniyorlar.

Korsanların anlattıklarına göre, bekçiler fırsat buldukça karşılarındakileri ağlatmak için ilginç gösterilerden de kaçınmıyorlar.

"Bir gün bizden bir arkadaş işe çıkmıştı. Bekçi onu görünce, gizlice gelmiş soyunup suya girmiş. Arkadaş onu görünce kaçmaya çalışmış ama, bekçi şortundan yakalamış... Boğuşmada şortun lastiği kopuyor ve bekçinin elinde kalıyor. Bizim çocuk yüzerek kaçtyor... Biraz sonra bekçi dolaşıp derenin karşı tarafına geldi. Ordan bize, arkadaşın şortunu sallayıp 'Ben korsanın donunu alırım işte' diye bağırdı... Şimdi, bu yapılacak iş mi yani?.."

— Arkadaş kaçmaya çalışmış dediniz... Neden bekçilere yakalanmaktan korkuyorsunuz? Yaptığınız iş bir suç olmadığına göre...

— Bak, biz oraya gideriz. Gece ya da gündüz, orda bekçilerle bizden başka kimse yok. Bekçi bizi yakalasa, 'içeri girdi' dese, hiçbir şey ispat edemeyiz. Yanımızdaki arkadaşlar da suç ortağı sayıldığından şahitlikleri kabul edilmiyor. Bekçiler amirlerinin gözüne girmek için haksız yere bizi suçlu gösteriyorlar.

— Peki, gerçekten aranızdan içeri, yani yasak bölgeye giren oldu mu? Çünkü fabrikadakiler böyle olaylardan söz ediyorlar.

— Doğruyu konuşmak lazımsa, aslında bizde de bozuk kanallar var. İçeri yasak yere girenler oluyor. Nasıl arada bir bekçinin iyisi çıkıyorsa, bazen bizden de öylesi çıkıyor...

Bekçi-pikçi savaşı her zaman sıradan sürtüşmelerle kalmıyor. Çatışmanın arttığı ya da daha doğru bir deyişle bekçilerin önlemlerinin sertleştiği zamanlarda çeşitli yaralanmalar oluyor. Anlatılanlara göre, atılan taşlarla birçok kişi yaralanmış, birçok kayık parçalanmış. Ama hepsinden kötüsü, birkaç yıl önce on beş yaşında bir korsan ölmüş. Ölen korsanın ağabeyi tüm bu olanlara rağmen pikçiliği sürdürüyor.

— Senin için çok üzücü olduğunu biliyorum ama, olayı bir kez de bize anlatır mısın?

— Kardeşim işe çıkmış. Bekçiler önce kovalamışlar sonra da korkutmak için silah çekmişler... Namlunun ucu soğuktur; bekçi silahı çekince atmasa bile çocuk korkar. Beni vuracak diye suya atlamış. Hava da biraz kötüymüş, deniz büyükmüş, çocuk orada boğuluyor... Ama görenler var, bekçi taş atmış. Doktor inceledi, kafasında taş darbesi olduğunu tespit ettik. Fakat denizden üç saat sonra çıkartıldığı için, suda mı oldu, taştan mı söyleyemem dedi. Biz avukat tuttuk. Avukta, 'siz bir tane tutarsınız fabrika beş tutar, baş edemezsiniz' dedi... Yani ben hiç yoktan kardeşimi kaybettim, hiçbir hak da iddia edemedim... Bu fabrika ne kendi adamına, ne çevresindekilere yani insana değer vermez.

"Emir geldi. Yasak"

Tüm bu konuşulanların ardından şu meşhur pik alanına gitmek istedim. Ancak sözkonusu bölgeye karadan gitmek için, fabrikaya giriş izni almak, bir yığın formalite ile imkânsız hale getirilmişti. Bu durumda tek yol, oraya korsanlar gibi denizden gitmekti. Ama bir sorun da motorcuların oraya gitmeye pek istekli olmamalarıydı. Neyse ki, şehirde bir motorcuyu bu iş için ikna edebildim. Aşağı yukarı yarım saatlik bir deniz yolculuğundan sonra pik alanına yaklaştık. Uzaktan beri ilk farkedilen şeyler gözcü kuleleri ve curuf yığınları oluyor. Biraz daha yaklaşınca bekçileri görüyoruz. Biraz ilerde birkaç korsan kıyıda çalışıyor. Demek ki, bugün bekçiler pek sorun çıkartmıyor. Tüm anlatılanlardan etkilendiğim için olacak, ben de oldukça tedirginim. Bu arada motorcu fazla yaklaşmanın tehlikeli olacağını ve bekçilere fazla güvenilmeyeceğini sık sık hatırlatıyor. Ama bekçilerle konuşabilmek için kıyıya çıkmaktan başka şansımız yok. Ne tepki göstereceklerini bilemediğimiz için çekinerek kıyıya yaklaşıyoruz. Bekçiler korsan olmadığımızı fark ediyorlar ama ne istediğimizi anlamadıklarından olacak dikkatle izliyorlar. Şimdilik sakin durmalarından ve bir şey yapacakmış gibi görünmemelerinden cesaret alarak kıyıya çıkıp yanlarına gidiyorum.

Korsanlar üzerine konuşmaya başladıktan sonra söz hemen yetki konusuna geliyor.

"Bu korsanlara izin verip vermemek bizim isteğimize bağlı. İstersek izin vermeyiz. Şimdi kıyıda çalışıyorlar, biz de insanlık namına bir şey demiyoruz. Ama bu adamlara güvenilmez, hep dikkat etmek gerekir. Fırsat buldular mı, hemen içeri sızarlar, yasak yere girerler.

— Sizin yasak dediğiniz yer, şu içerdeki curuf yığınları ise oranın buradan ne farkı var? Orası neden yasak?

— Yasak işte, bize öyle emir geldi.

Her yerde sık sık, nedensiz "yasak hemşerim" sözlerini duymaya alışık olduğumuz için daha fazla üstelemiyorum.

— Gördüğüm kadarıyla korsanların yaptıkları iş öyle çok kolay değil. Sonra pikleri onlar toplamasalar, denize gömülüp gidecek.

— Zorsa yapmasınlar. Kimse onları zorlamıyor ya... Aslında bunlar havadan para kazanma peşindeler.

— Korsanlar bize, sizin taş attığınız ve bu yüzden yaralanmalar hattâ ölüm bile olduğunu söylediler.

— Tamam, oluyor bazen böyle olaylar. Ama onlar da küfür ediyorlar, taş atıyorlar, bekçi arkadaşları tahrik ediyorlar.

Bunları alelacele söylerken, artık konuşmak istemiyormuş gibi bir hali vardı. Ayrıca, kayıktaki insanların kıyıdaki bekçilere taş atması pek inandırıcı değildi...

Tüm bu karşıtlıklar nasıl oluştu, nasıl gelişti, kim haksız? Kişiliklerine tümüyle yedirdikleri "koruma içgüdüsünü" bir hayli abartılı biçimde ortaya koyan bekçiler mi? Kendi belirlemedikleri, alışılmamış ve daha da önemlisi kendi eksiklerinden beslenen işlere şüpheyle bakan yetkililer mi? Sevmedikleri bu koca tesisle birlikte yaşamanın ilginç bir yolunu bulan korsanlar mı? Tüm bir kıyıyı öldüren, denizi kirleten, doğal hayatı sürekli zorlayan ve bütün bunlara karşı kirletmediği kıyıları da tel örgülerle Demir-Çelikli olmayanlara kapatmaktan başka bir şey yapmayan fabrika mı? Bu konuda çok şey daha söylenebilir, söyleniyor. Ama gerçek olan kendi kıyıları, kendilerine yasak edilen, yıllardır birlikte yaşadıkları denizini ölüşünü gören korsanların, denize dökülen bir şeyi almanın yasak olmasını anlayamamaları. Çünkü ellerinden alınanlara karşılık bir şeyler istemeye, hiç olmazsa artıkları almaya hakları olduğuna inanıyorlar. Pek de haksız sayılmazlar, çünkü yasaklanan kıyıların ve kirlenen doğanın bedelini henüz çıkartabilmiş değiller.

Son aylarda sıkça tartışılan Gökova santralı akla geliyor: Türkevleri köylülerin korsanlık yapmak gibi bir şansları da olmayacak. Yazık! □

Aslında korsanların, olayın yasallığı, maliyeti, bürokrasisi vs. üzerine uzun boylu düşündükleri yok. Bekçilerle olan ezeli çelişkileri, sorununun asıl kaynağından kopup, asli takıntıları haline gelmiş.

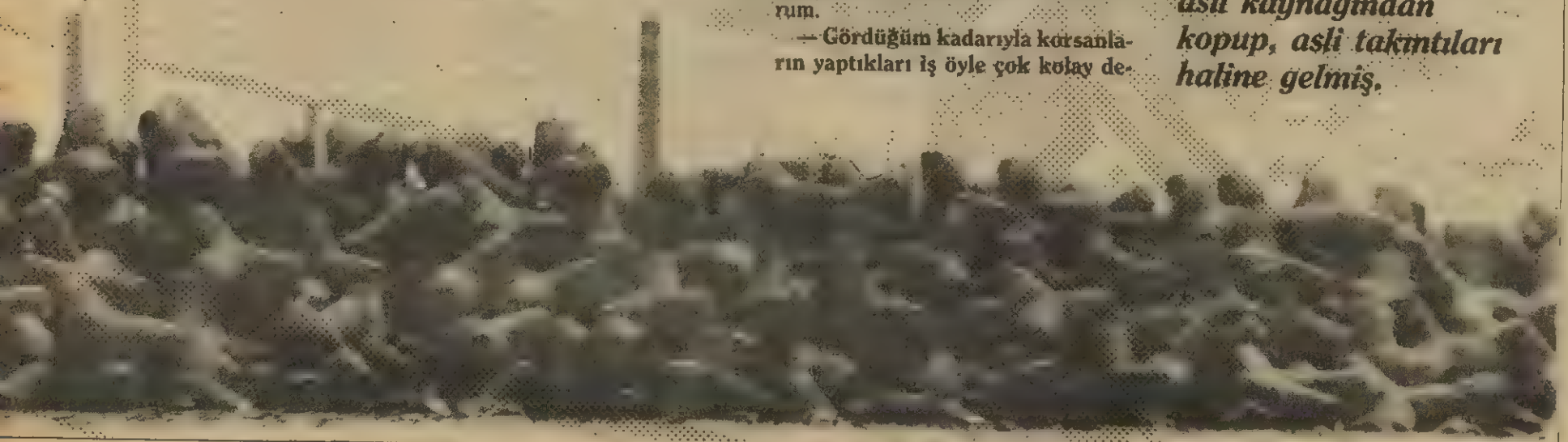

MECBURCULAR

İSKENDER SAVAŞIR
TANIL BORA

Kendi sağlık bakanlığı döneminde çıkan 2514 sayılı "Bazı Sağlık Personelinin Devlet Hizmeti Yükümlülüğüne Dair Kanun"dan ötürü yoğun eleştirilere hedef olan eski Sağlık Bakanı Necmi Ayanoğlu görevini Kaya Kılıçturgay'a terkederken, sağlık personeli için öngörülen "mecburculuk" uygulamasını açıklayan ve savunan bir bildiri hazırladı. Sonra her nedense basına aksettirmediği bu bildiride Ayanoğlu genç hekimlere şöyle sesleniyordu:

"Millet şu sırada bizden ne kan, ne can istiyor. Sadece şefkat ve hizmet bekliyor. Türk tıbbiyelisi! Tevarüs ettiğin isme layık olduğunu göstermek sırası gelmiş, yolun çizilmiştir. İnançları henüz teşekkül etmemişlerin sözlerini inanmayacağını göster, biz sana inanıyoruz. Devlet senin yanındadır, seni tatmin edecek her şey yapılacaktır. İnancı kuvvetli olanlara katıl, aldanmayacaksın! Yurdu tanımadan yapacağın kariyerin vereceği titr, yılda 15-20 gün mecburi görevle gideceğin yerlerdeki hizmet, senin engin meslek aşkını söndüremez. Git o samimi yurt evladını tanı, ona derman sun! Onun kazanacağın sevgisi yanında hiçbir değer daha yüksek olamaz! Vefakâr Türk köylüsünü tanı, aldanmazsın!"

Asıl şaşırtıcı olan, ilk dile getirildiklerinden bunca yıl sonra, aradaki bunca yıllık toplumsal gelişmeyi neredeyse hiç hesaba katmadan, bu lafların böyle ateşli bir dille yinelenebilmesi değil, bu lafların hâlâ belli bir düzeyde bir gerçekliğe tekabül etmesi. Örneğin, Ağrı'nın köylerinden birinde karşılaştığınız Doktor Güven'le tanışsaydı, kuşkusuz Necmi Ayanoğlu'nun gözleri dolardı.

İdeal bir mecburcu

Buraya geleli daha bir ay olan Dr. Güven'in ilk başarısı aşılama konusunda olmuş. Bu yöre köylerinin aşıya karşı ilgisizlikleri, hattâ kimi zaman çocuklarını aşıdan kaçırdıkları malûm. Güven'in köyünde de, o da ancak öğretmenin yardımıyla, sadece ilkokul çocukları aşı için toparlanabilmiş. Bakmış ki büyüklerden hayır yok, Güven çocuklara seslenmiş, "Kardeşlerinizi de getirin," diye. Çok geçmeden köyün bütün çocukları sökün etmiş: Yürümeye yeni başlamış çocuklar kendilerinden üç-beş yaş büyük ağabeyilerinin ellerine yapışmış sürükleniyorlar. Kundaktaki bebekler 6-7 yaşlarındaki kızların kucağında.

Biz kendisiyle karşılaştığımızda ise, Dr. Güven faaliyetlerini başka alanlara kaydırmıştı. Birlikte bir zamanların koca İpek Yolu'nun kıyısında unutulmuş bu köyde dolaşırken, geleli ancak bir ay olmasına karşın herkesi tanıyan Doktor Güven'in sesi karşılaştığımız herkesle yeni bir tını kazanıyor. Köyün anımsanan tarihini biliyor, köydeki çatışmalardan haberdar. Şu anda onu özellikle ilgilendiren sağlık hizmetleri değil, bir ortaokul kurma olanağı. Bunun olanaklarını araştırırken, kimi zaman dostane bir hakem, bir arabulucu tavrı takınıyor, kimi zaman kurnazca taraf tutuyor. Kendilerini toparlar, çaba gösterirlerse devletin de onlara yardımcı olacağını söylüyor. Hali, tavrı eski moda bir taşra politikacısının, sunîliğinde bile sevimli babacan büyüklenmesini çağrıştırıyor.

Ancak, Ayanoğlu ile Dr. Güven'in paylaştıkları bu zihniyetin gündelik davranışlara ve resmî metinlere yansımayan, daha çok dost toplantılarında, içki sofralarında dile gelen bir yönü daha var. Akşam, Güven'in Ağrı'nın merkezindeki küçük otel odasında buluştuğumuzda, resmî zihniyetin bu gayriresmî yönünü de anımsama fırsatını buluyoruz:

"Bakın doğrudan doğruya mecburculuğun kendisine karşı değilim. Ama madem ki bizi buraya yollamışlar, o zaman bari yetki verseler. Çünkü bu işin başka türlü olacağı yok. Katacaksın yanıma iki jandarma, vereceksin tam yetki, o zaman görürsünüz çevre sağlığıymış, nüfus planlamasıymış, nasıl çözüyorum bütün sorunları! Cop gerek bunlara cop; başka türlü adam olmaz bizim millet!"

Yine de kendisine iki yıllık bir mecburi hizmet buyuran zihniyeti bunca içine sindirmiş olmasına rağmen Güven "başarılı" bir mecburcu olamadı; mecburculuğunun üçüncü ayında yukardan bir torpil patlatıp "mecburculuktansa askerlik" diyerek askere gitti. Ama aslında önce sorulması gereken Güven'in neden başarılı olmadığı değil, başarılı bir mecburcu olunabilip olunamayacağı.

Zor ve itibar

Ayanoğlu ve benzerlerinin gözünde başarılı bir mecburculuğun ölçütü sağlık hizmetleri değildi. Ayanoğlu'nun "Sizin orada bulunmanız bile yeterli" sözleriyle neredeyse açıkça dile getirdiği gibi, asıl işlevleri devletin varlığını sezdirmek, aşınmaya yüztutmuş itibarını pekiştirmekti. Ama devlet yalnızca Doğu köyleri gibi denetimden ve himayeden uzak kalmış kesimlerin gözünde değil, üniversite gençliğinin nezdinde de itibarını yitirmişti. Bu yüzden ideolojik özendirmeler genç hekimleri harekete geçirmeye yetmiyor, maddi olanaklar ise, 1960'larda denendiği ölçüde iktisadi teşviklere başvurmaya elvermiyordu. Dolayısıyla devlet kendi itibarını yeniden kurmak için muhtaç olduğu gençlere karşı zor kullanmak gibi çelişkili bir durumla karşı karşıya kalıyordu.

Yine de sorulabilir: Amacı ve kullanılığı yöntemler ne olursa olsun, 2514 sayılı yasanın başlattığı mecburi hizmet uygulamasından sağlık hizmetlerinin düzeyini yükseltmesi beklenebilir mi? Gerek Sağlık Bakanlığı'nda, gerek Tabipler Odaları'ndaki yaygın kanıya göre mecburi hizmet şu ana kadar böyle bir sonuç doğurmadı. Ancak sistem ufak tefek değişikliklerle düzeltildiği takdirde kendisinden sağlık hizmetleri bağlamında istenileni verebilir mi?

Dr. Güven'in içki sohbetinde dile gelen bu çelişkili durum, bir tür "devletçi sol" söylemle mütareke yaparak kimi tekil durumlarda "başarılı" olabilirdi. Genç hekim devletin varlığını kanıtlamak için "oraya" gönderildi, kendini halkına, toplumuna bilinç ve hizmet götürür farzetti, her şey iyiydi. Ama gerçekten yalnızca tekil örneklerde.

Bu mütarekeyi geçici bir durum olarak değil, mesleki bir ideoloji ve bir toplumsal-siyasal öneri olarak gönlünde yaşatan Türk Tabipler Birliği açısından sorun, bu ideal çözümün tekil örneklerle sınırlı kalmaya mahkûm olmasıydı başlangıçta. Gidilen yerde araç-gereç, yardımcı personel yoktu, yetersizdi; tıp öğretim sistemi, inisiyatifli müdahale donanımı vermeye değil, tam teşekküllü koşullarda iş görme formasyonu sağlamaya yönelik olduğu için genç hekim dağbaşında çaresiz kalacak ve mesleki tatminsizlikle karışık kişilik bunalımına girecekti. Türk Tabipler Birliği Merkez Konseyi Yönetim Kurulu üyesi Doç. Dr. Uğur Cilasun'un söylediklerine göre, "sağlık yönetimi bürokrasisi, diğer dallardaki yöneticilik işlevlerinden farklı, özleşmiş bir bilgi dalıydı ve Türkiye'deki sosyalizasyon uygulamasında sağlık yöneticiliği işlevi ihmal edilmiş"ti. Bütün bu eksiklikler, yasanın ilk çıktığı zamanlarda mecburculara açılan kurslarla telafi edilmeye çalışıldı; genç hekimlere, elektrik kesildiğinde kime haber verilmesi gerektiğine kadar, her şey öğretildi.

Böylece yola çıkan ilk mecburcu kuşağının kendini devletin temsilcisi ve misyoneri olarak güvenli ve güçlü hissetmesi için her şey yapıldı. Bu kuşağın temel maddi uğraşısı, araç-gereç temin etmek, altyapıyı düzeltmekti. Ayanoğlu döneminin cesaret verici hamasi vatan söylevleri de, taşra bürokrasisi üzerinde yaptırımcı etkisini gösterdi. Devlet, kaçınılmaz bazı istisnai durumlar dışında mecburcunun yanında idi. Elbette bu istisnai durumlar az sürtüşme yaratmadı; bir yanda kaymakamlarıyla, emniyet müdürleriyle taşra bürokrasisinin binbir kanadı, diğer yanda misyoner hekimler az birbirlerine girmediler. Ama genç mecburcunun tabi olduğu makam yalnızca valilikti ve genç hekim, çekişmenin son noktasında, merkezî yönetimin zihniyetinin temsilcisi olan valilik nezdinde galip gelme olanağına sahipti.

Ama bu elverişli koşullarda bile, devletle, bürokrasiyle bu denli içiçe geçmiş olmanın yol açtığı yapısal kimlik bunalımından kurtulma imkânı yoktu. Modern tıp

ANAP iktidarı mecburculuğun tüm çelişkilerini katmerleştirdi.

bilimsel faaliyetler içersinde belki de en müdahaleci olanı. Müdahaleci ve dönüştürücü olmak, hekimlerin kişilik özelliklerine bağlı olarak yaptıkları bir seçim değil, mesleklerinin gereği. Bir hekimin görevini başarıyla yerine getirebilmesi demek, hastalık düzeyinde gövdeye, koruyucu hekimlik ve çevre sağlığı düzeyinde ise toplum-çevre ilişkisine müdahale etmesi, bu ilişkiyi yeniden düzenlemesi demek.

Oysa bütün bilimci cilasına karşın, geleneksel özelliklerini büyük ölçüde koruyan bürokrasinin temel işlevi müdahale etme ve yeniden düzenlemenin tam tersine, toplumsal yapıların belirli sınırlar, önceden saptanmış çerçeveler içersinde kalmasını sağlamak.

Öncelikle doğuda konuştuğumuz mecburculardan en sık işittiğimiz yakınmalardan biri, meslekten uzaklaşıyor olmak duygusu idi. Bunun nedeni olarak araç-gereç, kitap yokluğunu gösteriyorlardı. Kuşkusuz bunların meslekle olan ilişkinin kopmasına katkısı büyük olmalı. Ama bir yandan da bu yakınmanın asıl kaynağının mesleklerinin gereği olarak edindikleri müdahaleci tavırları sergileyememe, aksine bu tavrın tam tersi olarak görülebilecek "katılmadan denetleyici" birtakım tavırları benimsemek zorunda kalmış olmaları olup olmadığını düşünmeden edemedik.

Hele bu meslek ideolojisinin memur ideolojisiyle olan tuhaf birlikteliğinden doğan sorunların insani ilişkilerdeki yansımaları hissedilmeyecek gibi değildi. "Hizmet götürülen" yöre halkı (gidilen yer ayrıca bir muayenehane açmaya müsait değilse) müşteri değildi; misyondan ve

bürokrasi ile kurulması gereken yoğun ilişkiden ötürü, genç hekimin halkla olan ilişkilerine ayırdığı zaman ve enerji sınırlıydı; kültürel ve toplumsal farklılıklar, olduğu kadarıyla da bu ilişkinin geliştirici ve karşılıklı olmasını engelliyordu. Sonuçta yöre halkı ile genç hekim çoğunlukla kendi verili taleplerine dayanan verili bir ilişkiyi yaşatırlar: Genç hekim "doktor bey" ve "şehirli genç" oldu, halk da "köylüler", "zavallı halkımız", "müşteri" arası garip bir yaratık olarak kaldı mecburcuların kafasında. Ve tabiî mecburcunun iki sene boyunca böyle verili ve "uzak" bir ilişkiyi yaşaması, onun insanlar ve "halkımız" hakkındaki düşüncelerini pek olumlu yönde etkilemedi. "Kafasına göre hayatını yaşamaya kararlı" olarak ve "halkımız"dan yaka silkerek şehre dönen solcu gençlerin sayısı az değil...

ANAP ve sonrası

ANAP'ın iktidara gelmesinden sonra, mecburculuğun tüm çelişkileri katmerlendi. Sağlık hizmetlerinin de "hizmetin" her alanı gibi özel sektöre devredilmesinden yana olan ANAP, Çankaya'nın kesin desteğine sahip olan bu uygulamayı kaldırma vaadini yalnızca hükümet kurma görevini resmen üstlenmeden önceki 24 saat içersinde bir kez ağzına alabildi. Ondan sonra, bu uygulamayı çeşitli biçimlerde sabote etmekten başka yapabilecek bir şeyi kalmıyordu. Bu sabote etme girişimleri öncelikle partizan atamalar biçimini aldı. Sağlık müdürü olmak için yasal olarak belli bir tecrübe ve kıdem gerekirken, mecburi hizmet yükümlüğü olan birçok yeni mezun sağlık müdürü olarak atandı. Tıp fakültelerini zar zor bitiren birçok eski MHP'li, Ülkü Ocakları üyesi hekim sağlık müdürlüğü makamına yerleştirilirken, bu makam fiilen sağlık ocağı hekimleri üzerinde bir tahakküm mercii olmaya başladı. Bu arada çıkan bir kararname ile sağlık ocağı hekimleri valilere tabi iken, kaymakamlıklara bağlandılar.

İlk kuşak araç-gereç peşindeydi. ANAP sonrası mecburcuların temel maddi uğraşısı kendileriyle ilgili yasal çerçeveyi, haklarını araştırmak. Yoksa bürokrasi içi ve bürokrasilerarası mücadelelerde ayakta kalmak mümkün değil. Mecburculuk uygulamaları içinde mesleki kimliklerini kazanamayan genç hekimlerin güçlü ve saygın bir bürokratik kimlik edinme çabaları da, ANAP politikaları gereği baltalanıyor ve genç hekimler giderek, taşra bürokrasisinin her dalı karşısında bir "ast" durumuna düşüyorlar.

Bir doçent sistemin bugünkü işleyişi hakkında "topluma küsmüş, yalnızca kendi çıkarlarını düşünen, ama kendine güvenini de yitirmiş, bütün faziletlerini umutlarını yitirmiş, her yerde sahtekârlık, iltimas, torpil kokusu sezen bireyler yetiştirdiğini" söylüyor. Genç mecburcular arasında "mecburi hizmetten hekimler için rehabilitasyon klinikleri" kurulması yerleşik bir kara mizah esprisi halinde.

Bir açmazla karşı karşıyayız. Bürokratik kurumlar daha sağlıklı bir yaşamın gerektirdiği müdahaleleri yapma yeteneğinden yoksun, "devletin varlığını sezdirmek ve pekiştirmek" üzere çalışıyorlar; özel sermaye ise daha sağlıklı bir hayat ülküsüne yabancı. Sorun belli hayat biçimlerinin marazi, hastalık üreten yönlerini saptayabilmek için, bu hayat biçimlerine dışardan bakabilecek, ancak bunu yaparken dışardan baktığı insan ya da grubu, direnci zorla, copla kırılması gereken bir nesne olarak görmeyecek yeni kurumsallaşmalar yaratabilmek. □

NECMİ AYANOĞLU: Önce hekimlik, sonra ihtisas

— 12 Eylül sonrasında, sağlık hizmetlerinde sosyalizasyon uygulaması çerçevesinde "mecburi hizmetin" nasıl gündeme geldiğini özetler misiniz?

— Biz 12 Eylül'den sonraki ilk hükümet olarak görev aldığımız zaman programımızı hazırlarken, memleketin sağlık hizmetlerini nasıl daha iyi şekle sokarız diye baktığımızda evvela hekim ihtiyacını karşılamak gerektiğini gördük. Ama hekim sayısının azlığının yanında, bir de dağılımda düzensizlik vardı. Herkes batı bölgesine yığılmış. Bu dağılım düzensizliğine bir çare bulmak gerekiyor. Ve bunu da ancak mecburi hizmetle yaparız. Aslında biz o zaman bütün yüksek tahsilli, yetişmiş elemanlar için bu mecburi hizmeti düşündük. Hekimi, mühendisi, eczacısı, sanatkârı ile bütün memleket hizmetlerinde, değişik yerlerde, değişik yaşam şartları içerisinde görev yapmaları şeklinde teklifi hazırladık. Ama o zaman Konsey'den denildi ki -onlara da tesir etmişler.- "Diğer branşlarda gerekli elemanların mecburi hizmetlerini temin etmek üzere 657 sayılı memurlar kanununun revizyonu yapılmaktadır, orada buna yer verilmiştir. Sağlık hizmetleri hayati önem taşımaktadır, ilk adımı onlarla atalım." Biz de teklifimizi değiştirdik. Hattâ bu konuşmalar sırasında Adalet Bakanı bana "Necmi Paşa, bu senin dediğin tutarsa biz de hukukçular için bunu getiririz" dedi. Ama bizimkine reaksiyonu görünce o da sustu.

— Mecburi hizmet konusu epey tepki toplamıştı o zaman sanırım...

— Bu hava içerisinde ilk reaksiyon Bakanlar Kurulu'ndan çıktı. Efendim, Anayasa'ya aykırı. Nasıl biz serbest okumuş bir kişiye mecburi hizmet koyarız? O zaman 8 milyon TL'ydi bir hekimin yetişmesinin maliyeti. Devlet kesesinden 8 milyon harcanmış bir insandan iki sene mecburi hizmet bekliyoruz çok mu? Anayasa dediğiniz yasada devletin, milletin sağlığını emniyete alma mecburiyeti de var. Onu nasıl yoluna koyacaksınız? Demokrasinin en üst seviyesi yaşadığı dile alınan memleketlerde de bu mecburi hizmet uygulaması kabul ediliyor...

"Bir elinde kardiyografi"

— Mecburi hizmeti prensip olarak kabul eden bir çok kişi, altyapı hizmetleri eksik olduğu sürece oraya giden hekimin yararlı olamayacağını savunuyor...

— Bu konforun tahakkuku için ne lazım geldiğinin hesabı yapıldı o zaman. Yurdun sadece su ve kanalizasyonu için 1981 fiatıyla 660 milyar lira paraya ihtiyaç var! Bu para bugün hazır, buyrun dense 12 yıl daha zamana ihtiyacımız var, diyor mühendisler. Oraları 12 sene hekimsiz bırakalım demeye geliyor bu istekler! Bana İstanbul'da o zaman bir son sınıf tıbbiye talebesi sormuştu: "Efendim, biz bu hizmete seve seve gideriz, ama oraya giderken devlet bize kardiyografi ve röntgen cihazı verecek mi?" Bir elinde kardiyografi, bir elinde röntgen, umurumda mı dünya! Her şeyi yaparım zannediyor o iki aletiyle! Elektrik bile yok senin gideceğin yerde!

— Sizin o zamanlar söylediğiniz bir söz var: "Sizin oradaki varlığınız yeterlidir" diye...

— Öyledir. Hekimlik evvela muayene ile başlar. Bu memlekette evvela nabız tutan, güleryüz gösteren ve adı doktor olan bir kişiye ihtiyaç var. Adım doktor de, nabzını tut, o insan müteselli olur. Bu da yeter! Bu memleketin evladı hekimi sever, bağrına basar. Bu memleketin hekimi de vatandaşını sever. Bunu bozan, son yılların ortaya koyduğu, ahlâktaki değişmelerdir. Çevre de bunu bozuyor. Adam "Doktor bey çocuğu sakat göster" diye geliyor. Ahlâk ve kültür seviyesi...

— Genç hekimlerin tecrübesiz olduğu için anlamlı bir hizmet veremeyecekleri de söyleniyor...

— Hocaları tutturuyor, "Efendim, araştırma-geliştirme!" Araştırma-geliştirme imkânı memleketin her yerinde var. Ben bir gün İstanbul Üniversitesi rektörü olan zata dedim ki, "Rica ederim beni söyletmeyin Cem'i bey" dedim: "Kardiyologsunuz, bir üniversitenin rektörüsünüz. Hâlâ sizin üniversitenizin kliniklerinde modern anlamda bir kalp ameliyatı yapılamamaktadır. Sen ne araştırma-geliştirmesinden söz ediyorsun, beni acı acı söyletmeyin" dedim. Hakikatleri göreceğiz. Sade ihtisas düşünüyorlar. Evvela hekimlik, ondan sonra ihtisas! İhtisası yapan da hekimdir, ama hekimliğin umumi şartlarını benimsemiş olması lazım...

— Bir başka eleştiri de, 7 sene yüksek-öğrenim gören, şehirde yaşayan, belli bir kültürel düzeydeki kişilerin değişik toplumsal koşullara uyum sağlayamamaları ve yıkıma uğramaları...

— Hepsine gittik oraların, vazife gördük! İki tane kitabımızı koltuğumuzun altına aldık mıydı bizi orada iki sene içerisinde tatmin eder! Biz oraların hakkını vermeliyiz. Askerler 15 sene mecburi hizmetten sonra sivil hayata geçebilmektedirler. İşte biz doçent olduk, profesör olduk, bir şeyimiz de olmadı. 70 yaşındayım. Yıpranırmış! Orada hastayla haşır neşir olarak memleket şartlarına uygun bir meslek adamı olarak yetişir. Harbiyeli Tıbbiyeli 15 yıl hizmetle yükümlü iken, sivil arkadaşlarından hizmet beklemek hattâ onlara hakaret olur. Ama, konunun hassasiyeti maalesef hiçe sayılarak, yardımcı olması beklenen müessese ve gruplar çalışmayı caydırıcı bir istikamet vermeye çalışmışlar ve maalesef en olgun yerlerden hakikate ışık tutacak yardım yerine, zihinleri karıştıran beyanlar gelmiştir. Bu kanunun bir talihsizliği de, o dönemde YÖK Kanunu'nun konuşulmaya başlanmış olmasıdır. Hocaların bunun üzerine saldırması "Biz bu mecburi hizmeti önleyebilirsek YÖK Kanunu'nu da önleriz" havasına kapıldıkları içindir. Onu da önleyemediler, öbürünü de önleyemediler. Ben sevmiyorum YÖK Kanunu'nu, ama maalesef onu o konunun içine soktular...

"Teğmen efendi!"

— Son zamanlarda, tayinlerdeki düzensizlik başta olmak üzere, mecburi hizmet uygulamasında ciddi aksaklıklar ve yozlaşma olduğunu gözlemledik. Bu gelişmeleri izliyor musunuz?

— Bilemiyorum. Bu ölçüleri iş başlarında olanlara sormak lazım; niçin yapıyorlar? Ben bakanlığım sırasında da çok tazyik aldım. Hattâ bir gün, bir toplantıda Kenan Paşa bana bir teğmenin durumunu sordu. Ben durumu anlattım. Bir doktor hanımla evlenmiş olan, Gülhane'de stajyer denizci teğmen, Gölcük'te tayini çıkmış, kıta hizmetine. Verin karımı da yanıma diyor. Orada bir tek Sağlık Bakanlığı görevi var, o da dolu. Ne yapayım ben yani, o doktoru alıp hanımı mı oraya yerleştireyim? "E, bir şey uydur." Ne uydurayım? Şimdi teğmen efendi orada iki sene kıta hizmetini bitirecek, Gülhane'ye asistan gelecek, ver karımı da beraber. Hadi, tekrar Ankara'ya. Bu sefer Kenan Paşa aldı sözü, dedi ki: "Evet, İskenderun'a gidecek, ver karımı beraber. Başa çıkılmaz Necmi Paşa, ne yaparsanız yapın efendim" dedi...

— Yani yozlaştırma eğilimi hep var diyorsunuz...

— Var. İşte, hatır gönül. Geliyor bir mebus, şu adamı bizim oradan sürün. Şimdi de bu hatır gönül galiba var. Ama her şey öyle. İşte bakıyorsunuz gümrük olaylarına. Ahlâk seviyesi...

— 6 Kasım seçimlerinden sonra ANAP Hükümeti bir ara "mecburi hizmeti kaldıracağız" tarzında bir açıklama yapmıştı.

— Felaket olur. Sağlık hizmetlerinin felaketi olur. Evet, söz meclisindir, hükümetindir, iktidarındır, ama bir de memleketin ihtiyacı vardır. Hâlâ Cumhurbaşkanı gittiği, gördüğü yerlerde "sağlık hizmetleri getirdik, doktorlarda bir rahatlık sağladık, ama öbür branşları henüz kaliteli personelle dolduramıyoruz. Diğer branşlar için de böyle bir hareketi bekliyorum" diyor, ama o hareketi yapan yok. Bugün sağlık hizmetlerini yürütebiliyorlarsa oralardaki o hekimler sayesindedir. □

Çin'in "kuzey korkusu"

JÜLİDE ERGÜDER

"Modernleşme hamlemiz Çin gerçeğinden hareket etmelidir. Devrimde, tıpkı bir inşa eyleminde olduğu gibi, bizim dışımızda gerçekleştirilmiş örnekleri incelemeye ve benimsenen ilkelerden öğrenilecek dersler çıkarmaya dikkat etmeliyiz. Böyle olmakla birlikte, öbür ülkelerin tecrübelerini veya modellerini olduğu gibi almak asla bir başarı olmazdı. Aslında bu alanda aldığımız dersler o kadar da kötü değildi. Marksizm-Leninizm'in genel verilerini memleketimizin elle tutulur gerçekleriyle birleştirmek, bize özgü olan yolu izlemek ve Çin'in renklerine uygun bir sosyalizmi inşa etmek... Uzun bir tarihî tecrübeden çıkaracağımız kıssadan hisse bu olmalıdır."

Problemes Politiques et Sociaux, No. 486. Deng Siao Ping'in 1 Eylül 1982'de Çin Komünist Partisi'nin XII. Kongresi'nin açılış nutkundan.

Çin'e giden herkes istisnasız Büyük Çin Seddi'ni görmek ister. Çin Seddi sadece Asya'nın büyük tarihî anıtlarından biri olmakla kalmaz, Çinliler'in yirmi küsur asırdır yaşadığı "Kuzey Korkusu"nu da simgeler. M.Ö. III. yy'dan itibaren Hunlar, M.S. X. yy'dan itibaren de Moğollar Çin'e, hiçbir seddin durduramadığı akınlar düzenlediler. Cengiz'in torunu Kubilay 1260'da "Çin İmparatoru" ilan edildi ve tüm Çin'e hâkim oldu. Çin başşehirlerinin, bozkır kavimlerinin akınları yüzünden, sık sık yer değiştirmesi de, kuzey tehdidinin bir başka işaretidir. XVIII. yy'a gelindiğinde ise, kuzeyde artık Rus Çarlığı vardı.

Uzak Doğu'ya doğru genişleyen Ruslar, Japonya'nın yanısıra Çin ile de çatıştılar. 1860'da Çin'e fevkalâde elçi olarak gönderilen Nikolay Pavloviç İgnatiev Amur Nehri'nin batısında kalan topraklar ile Ussuri Nehri ve Pasifik arasındaki toprakların Rusya'ya verilmesini sağlayan Pekin Antlaşması'nı imzaladı. Ruslar, 1896'da ise Mançurya'yı baştan başa kateden demiryolunun yapım imtizayını elde ettiler ve kira yolu ile de Port Athur'a yerleştiler. O kadar ki, 1965'te Sovyetler Birliği İkinci Asya-Afrika Konferansı'na bir Asya ülkesi sıfatıyla katılma talebinde bulunduğunda, Çu En Lai buna şiddetle itiraz edecek ve Başkan Nasır'a gönderdiği mektupta, "Ruslar'ın Asya'daki tüm topraklarını Çin'den aldığı"nı yazacaktı.

Uzun lafın kısası, Çin, tarihi boyunca hep kuzeyin tazyikini tepesinde duydu; ne zaman Kore'de etkinlik sağlamaya veya denize açılmaya kalksa Japonya ile çatıştı. Bu, büyük ölçüde coğrafyanın zorladığı bir konumdu. (Kubilay da Japonya'yı fethe kalkışıp hüsrana uğramamış mıydı?)

Şimdi 1920'lere dönerek, Çin Devrimi'nin gelişiminden itibaren bu iki ülkenin oynadıkları role bir göz atalım. Bu özetleyiş aynı zamanda, başta Mao Çe Tung olmak üzere belli başlı Çin liderlerinin siyasî kariyerlerinin de öyküsüdür.

Çin imparatorluğu (Mançu sülâlesi) 1912 Şubatı'nda yıkıldı. Bu yıkılışı bir iç kargaşa dönemi izledi. Bu arada, 1921'de Şanghay'da Çin Komünist Partisi kuruldu (Mao Hunan delegesiydi) ve ertesi sene Komintern'in Çin şubesi oldu. 1911'de Kuomintang'ı kuran Sun Yat-Sen, 1921'de Japonya'dayken Batılı ülkelerden aradığı malî desteği alamayınca, Sovyetler'den sermaye ve teknisyen istemeye mecbur olmuştu. Sun Yat-Sen Borodin misyonunun yardımıyla -Rus Komünist Partisi'ni örnek alarak- Kuomintang'ı yeniden teşkilatlandırdı; Komünistler'e yaklaştı. Sun Yat-Sen ölünce ÇKP ikiye bölündü: Sun Yat-Sen'in dul eşi ve ünlü Sung ailesinin büyük kızı Sung Çing-Ling'in temsil etitği radikallar ve Çan-Kay-Şek ile işbirliği yapan ılımlılar. Çan Kay-Şek kısa sürede Borodin misyonu ile ilişkisini kestiği gibi Şanghay ve Kanton'daki efsanevi komünist isyanlarını da 1927'de kanla bastırdı. (Şanghay'daki ayaklanmaya katılan Çu En Lai'nin, ünlü Huang-puo Askerî Akademisi'nde öğrencisi olan bir Çan Kay-Şek taraftarının marifetiyle katliamdan yakasını sıyırabildiği rivayet edilir.) .

Japonya'ya karşı "millî cephe"

Çan Kay-Şek'in sırasıyla Hankou,Şanghay ve Nanking'i alıp 1928'de Pekin'e varışından sonra, işin içine Japon müdahalesi giriyor. Japonlar 1931'de Mançurya'da kukla Mançu Devleti'ni kurdukları gibi, ertesi yıl da Şanghay'a saldırdılar. Yine Japonlar 1937'de Pekin'i ele geçirip Çan Kay-Şek'i Nanking'i terketmeye ve Hankou'ya yerleşmeye mecbur edince, milliyetçi general Komünistler ile işbirliği yapmaya razı oldu. Aslında, geniş ve etkili uluslararası ilişkiler ağı nedeniyle Sovyetler,Komünistler'den ziyade Çan Kay-Şek'i muhatap almaya eğilimli idiler ve bu nedenle de ÇKP'ye Kuomintang ile işbirliği yapmasını tavsiye ediyorlardı. Mao'nun örgütlediği ve parti içindeki nüfuzunun büyük ölçüde artmasına neden olan **Uzun Yürüyüş**'ü (1933-34) gerçekleştiren Komünistler, sürekli gerilla eylemleriyle Japonlar'ın ülke içlerine sızmasına mani oldular. Yine Mao'nun Çan Kay-Şek'i Si-ân'da- hazır pusuya düşürülüp hapsedilmişken- salıvermesi, Japon işgaline karşı, milliyetçilerin desteği olmaksızın, başarılı bir mukavemet gösterilemeyeceğine inanmasından ileri gelir.

Komünistler ellerindeki bölgelerde toprak reformunu başarıyla uygulayıp Kızıl Ordu'nun mevcudunu 1945'te bir milyona çıkarırken, Çan Kay-Şek Hankou'dan da atıldı ve Çungking'e sığındı. Yedi yıl süreyle burada hükümet eden Çan Kay-Şek, hükümetinin iç zaafları ve generallerinin ayyuka çıkan suistimalleri yüzünden itibarını giderek yitirdi. 1945 Ağustosu'nda Pasifik Savaşı'nı kaybeden Japonlar'ın boşalttığı Mançurya'yı da -Sovyet ordusunun eline geçtiği için- Komünistler'e kaptırdı. ABD'nin teklif ettiği "yeni Çin devleti" formülü reddedilince 1946'da yeniden başlayan iç savaş, Çan Kay-Şek'in 8 Aralık 1949'da Formoza Adası'na (Tay-Van) sığınmasıyla sona erdi. Mao 1 Ekim 1949'da Pekin'de Çin Halk Cumhuriyeti'ni ilan etti.

Çin emekleme devresini geçirdikten sonra, uzun müddet Sovyet vesayeti altında kalamazdı. Zaten, devrimci hükümetin dış siyasetteki başlıca iki amacını, müstemleke döneminde Çin'den koparılan toprakları geri almak ve dünyada komünist mücadelenin liderliğini yapmak oluşturuyordu. SKP'nin XX. Kongresi'nde (1956) Stalinciliğin tasfiyesi ve "barış içinde bir arada yaşama" siyasetinin benimsenmesi, iki ülkenin arasını giderek açtı. 1960'da Sovyet uzmanları geri çağırıldı, Sovyetler 1957'de vaad ettikleri halde atom bombasını Çin'e vermeyi reddettiler. 1963'teki Sovyet-Çin konferansı süresiz ertelendi. Pekin, eşitsiz şartlarda imzalanmış antlaşmaların feshini ve Uzakdoğu, Doğu Sibirya ve Orta Asya'daki bazı toprakların iadesini talep etti. Buna mukabil Sovyetler, 1958-59 ve 1960-63'teki bazı ayaklanmaları destekledi ve Çin'den kaçan yetmiş bin kişiyi kabul etti. 1961'de ilk atom bombası, 1967'de de ilk hidrojen bombası denemelerini gerçekleştiren Çin sınırda Sovyetler ile sık sık çatıştı.

1982'de değişen...

Leonid Brejnev 24 Mart 1982'de Taşkent'te verdiği bir söylevde, Çin-Sovyet sınır ihtilâfını hiçbir ön-şart öne sürmeksizin görüşmeye hazır olduklarını açıklamıştı. Çinliler'in 1969'dan bu yana sık sık gündeme getirdikleri, sekiz bin kilometrelik sınır hattındaki -orta menzilli SS-20 füzeleri dahil en modern silahlarla mücehhez- birbuçuk milyon mevcutlu Sovyet askerî gücünün azaltılması konusunda bir anlaşma olabileceğinin işaretiydi bu. Çin çağrıyı olumlu karşıladı; aynı yılın Ekim ayında -Afganistan'ın işgali nedeniyle 1980'de kesilen- görüşmeler yeniden başladı. Brejnev, Andropov ve Çernenko'nun cenaze törenlerinde Sovyet liderleri ile Çinli liderler el sıkıştılar. Hava biraz yumuşadı. Gorbaçev'in iktidara gelişinden kısa süre sonra, Gromiko'nun devlet başkanlığına, Şevarnadze'nin ise dışişleri bakanlığına tayini sadece ticarî alanda seyreden ilişkileri -ki o da beşyüz milyon doları bulmuyor- daha da normale döndürecek bir gelişme olarak yorumlanıyor.

Hindiçini düğümü...

"Batı'nın bizi afyona alıştırdığı zamanı hatırladınız mı? Bize karşı afyonla savaştığı zamanı? Biz de şimdi, onu kendi silahıyla yeneceğiz. Ona karşı kendi yöntemlerini kullanarak. Amerikalılar'ın, rehin alabileceğimiz ve moral çöküntüye uğratacağımız büyük bir ordusunun Vietnam'da bulunmasını istemekteyiz. Bu çöküntünün ABD'de yapacağı etki, kimsenin düşünemeyeceği kadar büyük olacaktır."

Kahire Dosyası, Haseneyn Heykel, s. 286. Çu En Lai'nin 1965'te Nasır ile Vietnam konusunda yaptığı bir görüşmeden.

Çin 1950'lerden itibaren, revizyonizme kayan Sovyetler'e karşı, bağımsızlık mücadelelerinin mümkün olduğunca tırmandırılması görüşünü savundu. Çu En Lai'nin Vietnam'a ilişkin yukarıdaki sözlerinde olduğu gibi, kimi zaman başarı kazandı. Ama, meselâ, Küba'nın Sovyetler'e yanaşmasına da neden oldu. Günün birinde Sovyetler ile sınır ihtilâfı hâlledilse ve kırkbeş tümenlik Sovyet askerî gücünü azaltılsa bile, asıl düğüm Hindiçini'nde gibi görünüyor.

Tıpkı Çin'in 1700'lerden itibaren Rusya karşısında gerilemesi gibi, Vietnam da dokuz asır Çin boyunduruğunda yaşadıktan sonra, yüzyıllarca da bu ülkenin saldırılarına hedef oldu. Bu nedenle Vietnam kuzeydeki büyük güce karşı koyabilmesini sağlayacak bir Hindiçini birliği kurmaya çabaladı. Etnik farklılıkları dikkate alan İngilizler'in aksine, Hindiçini'-

ni bir bütün olarak düşünen Fransız sömürge idaresi de, icraatıyla bu fikre uygun bir altyapı bırakmıştı. Hindiçini Komünist Partisi 1930'da kurulduğunda, üyelerinin ekseriyetini Fransa'da tahsil etmiş Vietnamlılar oluşturuyordu. Dolayısıyla, Fransa ve ABD'ye karşı onurlu bir kurtuluş mücadelesi veren Vietnam'ın, bu defa bağımsızlık meselesi halledildikten sonra Kamboçya'yı işgale yönelmesinde uzun boylu şaşıracak bir şey yoktu. Vietnamlılar -öne sürülen iktisadi gerekçeler ya da Pol Pot'un soykırımını durdurma gibi tali sebeplerden ziyade- Ho Şi-Minh'in başlangıçta tespit ettiği stratejiyi uyguluyordu. Benzer şekilde, Çin'in -topyekûn bir istilaya girişmeksizin- Vietnam'ı cezalandırması, sınıra büyük bir askerî güç yığması; Sovyetler'in ise, Kasım 1979 antlaşmasına rağmen Vietnam'a yaptığı yardımı sınırlı tutması da pek şaşırtıcı değil...

Kültür Devrimi'ni geçiren, Dörtlü Çete'yi tasfiye eden ve "Dört Yenileştirme Hareketi"ni başlatan Çin'in artık dış dünyada istikrara ihtiyacı var. Sovyetler'in barış içinde bir arada yaşama düzenini yıpratmak amacıyla bir zamanlar benimsenen "savaşın kaçınılmazlığı" ilkesi terkedildi. Son aylarda Pol Pot ile bağlantısını kesen N. Sihanuk'un Batı basınında sık sık öne çıkarılmasının da gösterdiği gibi, Hindiçini'nde elbirliğiyle bir barış formülü aranıyor. Ve bu pazarlıkta, Çinliler'in gerçek muhatabı Sovyetler olarak beliriyor. Barış, Çin'in süratle inkişaf eden Pasifik ekonomisine entegrasyonu için de elzem. Çin, İngiltere ile arasındaki Hong Kong sorununu 1997'de müddeti dolacak kira sözleşmesini elli sene için yenileyerek halletti. Hong Kong, Çin'in toplam döviz gelirinin dörtte birini karşılıyor. Şenzen serbest bölgesine yakın olan Hong Kong, Çin'in dışa açılma politikasındaki yeni ağırlığı ile daha da önem kazanacak. Makao'nun Çin'e katılması ise ,zaten, sorun yaratmayacaktı. (Bkz. "Yarının Gündemi")Kaldı ki, Pasifik kıyısında Hong Kong benzeri on yeni serbest bölge kurmaya hazırlanan Çin, çoğuyla sınırdaş olduğu Kore, Pakistan, Bengaldeş, Nepal ve Birmanya'nın yanısıra ASEAN ülkeleri ile mevcut ilişkilerini geliştirebilmek için büyük gayret sarfediyor. Pasifik'in her köşesinde at oynatan Japonya ile ilişkiler 12 Ağustos 1978'de imzalanan on yıllık Barış ve Dostluk Antlaşması ile düzeltildi. Çinliler'in bu antlaşmayı, Kuril Adaları meselesinden dolayı Sovyet-Japon ilişkilerinin mesafeli oluşundan bilistifade gerçekleştirdiğini belirtmek gerek. Uzak Doğu'nun en eski tüccar milleti olan Çinliler'in, Pasifik'in her gün gelişen dünyasından uzun müddet uzakta kalacağını düşünmek yanlış olurdu zaten.

Saklanamayan dev

BM Genel Kurulu 1971 Ekimi'nde Çin'i temsil yetkisinin Pekin hükümetine tanınmasını kabul etti. ABD, müspet oy kulanan 76 ülke arasında yer aldı. Bundan altı ay kadar evvel, on beş kişilik bir masa tenisi takımının Çin'e gidişi, o yılın tarihe "Ping-pong yılı" olarak geçmesine neden olacak ölçüde geniş yankı uyandırmıştı bile. Henry Kissinger'in Çin'e yaptığı gizli ziyareti, Nixon'un 1972 Nisanı'ndaki sansasyonel gezisi takip etti. Tam bir sene sonra iki ülke arasında irtibat görevlileri tayin edildi; 1973 Kasımı'nda Başkan Ford Pekin'e gitti ve nihayet 1977 başında normal ilişkilerin kurulmasına yönelik resmî görüşmeler başlayabildi. 16 Aralık 1978'de ise, Başkan Carter ÇHC ile diplomatik ilişkilerin yılbaşında kurulacağını açıkladı. Tayvan terkedilmişti!

Ama en büyük olay, Sovyet basınının "yola gelmez hain", "diz kapaklarına kadar çamura batmış cüce" diye adlandırdığı Deng Siao Ping'in 1979 Şubatı'ndaki ABD gezisiydi. Bu ziyaret esnasında, iki ülke arasında bilim ve teknoloji, kültür ve konsolosluk alanlarında üç anlaşma imzalandı. Ve Gallup'un araştırması Deng'in ABD'de "Yılın Adamı" seçildiğini meydana çıkardı!

Çan Kay-Şek ,savaş yıllarında Çungking'de ikamet ederken, Kahire Konferansı dahil bütün milletlerarası konferanslara katılmış ve ABD'nin desteğiyle, Çin'in müttefikler arasında büyük devlet statüsü kazanmasını sağlamıştı. Tayvan savaş sonrasında ise, ABD'nin Pasifik'teki en önemli askerî müttefiklerinden biri oldu. Ve, dev kıt'a Çini'nin BM'de temsili çeyrek yüzyıla yakın bir süre engellenebildi. Ama artık siyasî konjonktür değişmişti: Çin dışarıya açılırken, ABD ekonomisinin iç bunalımları ve Sovyetler'e karşı bir denge unsuru arama ihtiyacı ABD'yi Çin'i tanımaya itti. Ne var ki, ilk günlerde tüm Amerikan firmaları bir anda Çin'i istilâ edecekmiş izlenimini veren balayı havası yerini günümüzün ılıman ilişkisine bıraktı. Sıcak ilişkiye mani olan, yine, Tayvan!

Deng Siao Ping: Düşmez kalkmaz bir Allah!

ABD her ne kadar "İki Çin" anlayışından vazgeçmişse -diplomatik ilişki 1980'de kesildi- de, "Taiwan Relations Act" uyarınca Tayvan'a silah satışını sürdürüyor. Tayvan'a, talep edilen F-16'lar yerine, eski model F-5 avcı uçaklarının gönderilmesi, Çin liderlerinin bu satışı "iç işlerine müdahale ve egemenlik haklarını ihlâl" olarak nitelendirmelerine mani teşkil etmedi. Bilindiği gibi, Çin Tayvan'ı kendi toprağı sayıyor ve adanın barışçı yollardan kıt'aya katılmasını teklif ediyor. Buna ilâveten, ABD'nin, Çin'in şiddetle ihtiyaç duyduğu bilgisayar ve benzeri gelişmiş teknoloji malzemelerini ve modern silahları vermekten geri duruşu da, iki ülke arasındaki ikinci önemli pürüz.

Çin kültür birliğini İsa'dan bin yıl önce oluşturdu. Uzun yüzyıllar kendi içine kapalı yaşadı. XIX. yy'da zorla Batı'ya açıldı ama sömürüye başarılı bir devrimle cevap verdi. Ve, otuz yıl sonra - kendi usulünce- dışa açılmaya karar verdi. Toprak, insan, üretim ve siyasî gücü itibariyle dünya siyaset sahnesindeki yerini talep etti. ABD ve SSCB'nin dünya siyasetinde artık Çin'i de içermek zorunda olan yeni bir denge arayışları, gerçekte, bu talepten kaynaklanıyor. □

ÇKP: Pragmatik Sosyalizm

SEYFETTİN GÜRSEL

Ekonomik mekanizmalarda yaptığı değişiklikler sayesinde Çin dünya kamuoyunu etkilemeyi bir kez daha başardı. Nitekim bir süreden beri Batı'nın ünlü gazete ve dergilerinde "serbestleşme" ile ilgili gelişmeler ayrıcalıklı bir yer işgal ediyorlar. Hattâ muhafazakâr **Financial Times**, yorumlarından birine, "Çin'in Deng'e ihtiyacı var" başlığını atacak kadar olaylara ilgi duyduğunu gösterdi. Bir kez daha başardı dedik, çünkü Çin daha önce de benzer başarıları göstermeyi becermişti. 1966-1976 yıllarında Kültür Devrimi'nin salt sosyalist çevreleri değil, tüm Batı entelijansiyasını nasıl etkilemiş olduğunu hatırlatalım. Ardından Deng-Nixon buluşması ve ABD'nin Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanıması tam bir şok yaratmamış mıydı? Bu kez de, giderek mistik unsurlarından ayıklanan Kültür Devrimi'nin acımasız bir otopsisini yapan yazıların, makalelerin, kitapların adeta yutularak okunması kolay kolay unutulamaz. Doğrusu, birkaç yıl sonra ÇKP bugünkü politikasından dönüş yaparsa fazla şaşırmamaya ben şahsen kararlıyım.

Bir fabrikada Dörtlü Çete'yi lanetleyen işçiler.

Aslında Çin'in tarihine bir göz atıldığında keskin dönüşlerin bu ülkenin özgünlüğünün ayrılmaz bir parçası olduğunu görüyoruz. Gerçekten Çin dünyada en fazla iktidar ve düzen değişikliğine sahne olmuş ülkedir. Modern çağ öncesi bu ülke 2000 yıl boyunca, toprağın devlet denetiminden çıkarak özelleşmesi sonucu feodalizme geçiş ile, "Toprağın Eşitlenmesi" sloganıyla ayaklanan köylü kitlelerinin (Sarı Türbanlar ve Taiping, köylü isyanlarının en ünlüleridir) yeniden inşasını sağladıkları merkezî bürokratik düzen arasında salındı durdu.

Çin en sık düzen değişikliğine sahne olan ülkeyse, ÇKP de dünyanın en sık çizgi değiştiren komünist partisidir. 1920'lerde işçi sınıfının ayaklanmasına dayanan politika büyük bir yenilgiye uğrayınca, ÇKP kırları temel alan, ama sınıf savaşını ön planda tutmaya devam eden politikayı benimsemişti. Daha sonra milli koalisyona dayanan anti-emperyalist (Japon işgaline karşı) stratejiyi uyguladı. İktidara geçtikten sonra da çizgi değişiklikleri nefes kesercesine birbirini izlemeye başladı; ağır sanayiye dayalı kalkınma modeli 1958'de Çin-Sovyet anlaşmazlığı ortamında rafa kaldırılırken, kalkınmayı köylüden başlatmak isteyen Mao'nun "Büyük Atılımı" (1959) gündeme geldi. Ama bu politika çok geçmeden büyük bir deorganizasyona yol açınca, geri dönüş başladı. Aradan birkaç yıl geçti ve 1966'dan itibaren Halk Komünleri ve "Kendi Gücüne Güvenme" stratejisiyle kırsal kesimde küçük ünitelerden kurulu sanayi geliştirilmeye çalışıldı. Nihayet 1976'dan sonra, Keni'nin yazısında özetlediği liberal çizgi hakim oldu.

Yöneticilerin sürdürmekte kararlı olduklarını belirttikleri reform hareketinin geleceğini kesinlikle kestirmek elbette düşünülemez. Bununla birlikte ekonomide serbestlik alanlarının genişlemesinin yol açtığı toplumsal hiyerarşideki değişmelere bakarak Çin'in politik bir hareketliliğe sahne olmasının kaçınılmaz olduğunu söyleyebiliriz. Tarım ürünlerinin fiyatlarının serbest bırakılması, özel girişime sağlanan olanaklar, firma yönetiminin özerkliğinin artması ve benzeri yeniliklerin, bir yandan üretimi artırırken, öte yandan gelir bölüşümünü bozması, toplumun çeşitli kesimlerinde tepkiler doğurmakta gecikmedi. **Le Monde** gazetesinin Pekin muhabiri bir yazısında ilginç bir tepki örneğini aktarıyordu: Pekin garında buzdolabı yüklü bir vagonu boşaltırken işçiler verimi artırıcı bir yönteme başvurmuşlar: kutuları doğrudan perona atmak. Böylece boşaltma işlemi kısa sürede tamamlanmış, ama bu arada 400 buzdolabı da tahrip olmuş. Aynı olay Kanton garında da yaşanmış. Ama bu kez işçiler 9 buzdolabını kendi kullanımları için bir kenara ayırmayı ihmal etmemişler. "Biri yer, biri bakar, kıyamet bundan kopar" özdeyişinin küçük, ama tipik bir örneği. 19 Mayıs'ta Hong Kong'la yapılan milli maç sonrasında büyük çoğunluğu gençlerden oluşan seyircilerin stadyum civarında dükkânları ve taksileri tahrip etmeleri, yabancılara sataşmaları ve belki daha önemlisi güvenlik kuvvetleriyle çatışmaya girmeleri olayı da toplumda huzursuzluğun yeşermeye başladığına işaret ediyor.

Gelir bölüşümünün bozulmasının sadece bu tür olumsuz tepkilere yol açtığını sanmamak gerekir. Haziran ayında Tianjin ve Tanggu şehirlerinde gıda maddelerinin fiyatlarındaki büyük artışları protesto için yapılan gösteriler, tepkilerin daha büyük boyutlara ulaşabileceğini gösteriyor. Ama, politikalarda değişikliğin salt bu tür gösterilerin sonucunda gündeme gelebileceğini sanmamak gerekir. Her zamanki gibi gene belirleyici olan Komünist Parti içindeki çatışma olacaktır. Büyük bir hızla değişen koşullara, püritenliklerinden (isterseniz ideolojik sağlamlıklarından da diyebilirsiniz) ya da yeteneksizliklerinden ayak uyduramayan parti üyelerinin etkileyemedikleri bir alanın doğmasına ve bu alanda toplumsal prestijlerin ve ayrıcalıkların yeniden dağıtılması olayına seyirci kalmaları beklenemez. Eğer iktidardaki Deng ve ekibi refah artışlarından tüm halkı yararlandırmayı başaramazlarsa, günün birinde duyarız ki "Deng ve kapitalist çetesi" tasfiye edilivermiş. □

Çin'in değişen çehresi

HAKAN KENİ

Ocak ayında Çu En-Lai'nin Temmuz'da da devrim ordusunun eski komutanlarından Çu Teh'in ölümünün ardından Tangşan depremi oldu. Çin folklörüne göre büyük depremler hanedanların çöküşünün habercisidir. Mao 9 Eylül'de ölür.

Hemen bir ay sonra, 1976 Ekimi'nde "Dörtlü Çete" ile "diğerleri"nin iktidar mücadelesi nihayetlenir. Ordunun iki yaşlı mareşali Jianying ve Li Şian-Nian'ın liderliğindeki müdahale sonucu "Dörtlü Çete" tutuklanır.

Deng Siao-Ping'e görev verildiği 1978 sonlarına kadar geçen sürede "modernizasyon" yolunda çekingen adımlar atılıp, geçmiş dönemin politik kalıntılarının tasfiyesine başlandı. Ekonomide öncelikle tarım sektörüne ağırlık verildi. 1978'de tahıl, pamuk, şeker gibi temel ürünlerin ithaline 2.1 milyar dolar sarfeden (tüm ithalatın beşte biri) Çin için aciliyet taşıyan bu alanda "parti tarımın temel mekanizasyonu için harekete geçirilmeli" sloganıyla seferberlik başlatıldı.

Deng'in gelişi

Kültür devrimi esnasında "2 numaralı kapitalist yolcu" olarak mahkûm olan Deng Siao-Ping'e politik görevleri 1978'-de iade edildi. 1978 Aralığı'nda yapılan 11. Merkez Komite 3. oturumunda "yeni tarihî şartların ve pratik tecrübelerin ışığında ekonomik idare yöntemlerini ve sistemini dönüştürecek bir dizi uygulamaların" başlatılmasına karar verildi.

"Kendi gücüne güvenme" ilkesinden vazgeçilirken, Çin'in modernizasyonu için "Yeniden Düzenleme Programı" uyarınca öncelikle tarıma yönelik uygulamaların gerçekleştirilmesine başlandı. Bu kez slogan "parti tüm gücünü ve çabasını tarımın mümkün olduğu kadar çabuk geliştirilmesi için yoğunlaştırmalıdır, çünkü milli ekonominin temeli olan tarım geçtiğimiz dönemde geri kalmıştır" oldu.

Eylül 1979'da Merkez Komite'nin 4. oturumunda öncelikle tarımla ilgili yeni kararlar alındı. Bu kararlar arasında komün üyesi köylülere toprak üzerinde bir nevi tasarruf hakkı tanınması da vardı. Getirilen "sorumluluk sistemi"ne göre köylü, üretmekle yükümlü olduğu ürünün fazlası üzerinde mülkiyet hakkına sahip oldu. Özellikle 1980'den itibaren yaygınlık kazanan bu sistem (**Halkın Günlüğü**'nün 5 Kasım 1980 tarihli sayısında yayınlanan resmî bir rapora göre, Çin'deki toplam "üretim grupları"nın yüzde 20'si bu sisteme geçmişti) tarımsal üretimin artmasına yol açtı. Tarımda bu gelişme sürüyor ve üretim her yıl bir öncekine göre artıyor. Örneğin 1984 verilerine göre tarım ürünlerindeki artış bir önceki yıla göre yüzde 14 oranında.

Sorunlar

1980'de "Dörtlü Çete"nin yargılanması, 1981'de Merkez Komite'nin geçmiş dönemi mahkûm eden resmî bir kararı kabul etmesinden sonra, 1982'de yeni bir anayasa yürürlüğe girdi.

Yves Saint Laurent'i, Coca Cola'sı ile Çin'in "kızıl kapitalizmi" kaydettiği ilerlemelere rağmen, yoğun sorunlarla da karşı karşıya.

İdeolog Deng Siao-Ping ile politikaların pratikte uygulayıcısı Başbakan Zao Ziyang ve ekibi halen "Ortodoks Maocu"-ların etkinliğini yok etmeye çalışıyorlar. Örneğin 1983'te seçilen yeni **Milli Halk Kongresi** üyelerinin yüzde 37'sini ÇKP üyesi olmayanlar oluşturuyor. Çoğu Kültür Devrimi döneminde partide önemli kademelere gelmiş olan 40 milyon üyesiyle ÇKP Ping ve ekibi için bir engel niteliği taşıyor. Parti Genel Sekreteri Hu Yaobang, Nisan'da yaptığı bir açıklamada 1984'de 60 bin üyenin partiden ihraç edildiğini bildirmişti. Hu, aynı açıklamasında, bakan, eyalet yöneticisi ve yönetici yardımcılarının bir kısmının da değiştirileceğini belirtmişti.

Halkın Günlüğü'nün 28 Nisan tarihli sayısında da Deng'in "gelecekte devlet ve parti kademelerinde önemli görevleri devralmak üzere 1000 genç parti üyesinin yetiştirilmesini istediği" haberi yer almıştı 80 yaşındaki Deng ve ekibinin mevcut politikaların sürekliliğini sağlamak için parti yapısı içinde dayanak arayışları bu şekilde sürüyor.

"Devlet içinde devlet" konumunda olan ordunun etkisi de Deng tarafından azaltılıyor. Eskiden bütçesini bile kendi tespit edip tahsisatını alabilen ordu, yeni anayasa ile bu nüfuzunu kaybetti. Yeni anayasaya göre ordunun talebinin hükümet tarafından onaylanması gerekiyor. Terfi, tayin ve 11 askeri bölge komutanının atamalarını yapan ÇKP Askeri Komisyonu ile diğer askerlik işlerine bakan (bütçe vb.) Millî Halk Kongresi Askerî Komisyonu'nun Başkanı olan Deng, orduyu da kontrol altına almış durumda.

Nisan ayı içinde Hu Yaobang tarafından halen 3.4 milyon olduğu sanılan asker sayısının bir milyon azaltılacağı açıklanmıştı. Ocak'ta da Genelkurmay Başkanı Yang Dezhi "malî tasarruf ve Çin ekonomisinin inşasına insan gücü sağlamak" amacıyla personelde kısıntıya gidileceğini belirtmişti.

"Yeni Çin" için "sol"dan gelebilecek olan tehlikenin yanısıra "sağ"dan gelebilecek tehlike de sözkonusu. Toprak üzerinde tasarruf hakkı ve "sorumluluk sistemi" sonucu, bugün özellikle kırsal kesimde Mao'nun püriten eşitlik anlayışından çok farklı bir tablo ortaya çıktı.. Bir yandan kırsal kesimde yaşayanlar arasında refah düzeyi açısından farklılaşma doğarken, öte yandan genel olarak kırsal kesimdekilerin gelirleriyle şehirlerde yaşayanların gelirleri arasındaki eşitsizlik büyüyor. Batılı bir Çin uzmanı olan Theodere H.White 1982'e ait bir izlenimini şöyle anlatıyor: "Rastladığımız yaşlı köylünün koyun, keçi, ve atlarının yanı sıra satılık 13 tane domuz yavrusu vardı. Tanesine 18 yuan (9 dolar) istedi. Hepsi 200 yuan'ın üzerinde tutuyordu ve domuzları yılda iki kez bu kadar yavru yapıyordu. Bana eşlik eden Çinli diplomat bunları duyunca çok şaşırdı. Çünkü aylık geliri yalnızca 200 yuan'dı.

Kırsal kesimde gelir artışının yaratabileceği bir diğer sorun da, nüfus problemiyle ilgili. Fazla çocuk doğuran aileleri, ekonomik cezalandırma yöntemleriyle engelleyen hükümet için artık bu imkân büyük ölçüde ortadan kalkmış durumda. Ayrıca kırsal kesimdeki aileler için her fazla çocuğun üretimi artırıcı bir faktör olması da Çin'de nüfus sorununun büyümesine yol açabilecek.

Bir diğer gelişme de teknolojik ögelerle birlikte Michael Jackson müziğinden gençlik modalarına kadar Batılı kültür ögelerinin de "sızması." Bu "sızma" yöneticileri şimdilik çok fazla rahatsız etmiyor olmalı ki, Wham adlı İngiliz Rock grubunun Nisan ayında Pekin İşçi Stadyumu'nda verdiği konseri 12 bin genç ile birlikte merkez komitesi üyesi ve Deng'in yakın çalışma arkadaşı 70 yaşındaki Xizo Hua'da izledi.

Zig-zaglar

Bir yandan bütçe giderleri içinde yüzde 40'a yakın pay alan sübvansiyonlar ve ücret artışlarıyla para hacmi genişlerken öte yandan artan tüketim harcamalarıyla birlikte Çin ekonomisi önemli sorunlarla karşı karşıya.

1984 Ekimi'nde fiyat denetimlerinin kaldırılacağının açıklanmasından sonra "satın alma paniği" başladı. Örneğin bu yılın ilk üç ayında, geçen yılın aynı dönemine göre televizyon satışları yüzde 47, buzdolabı satışları da yüzde 788 arttı. Bu gelişmeler sonucunda Çin'in döviz rezevleri zorlanırken, enflasyon da hızla artıyor.

Mart sonlarına doğru Başbakan Zao Ziyang ekonominin içinde bulunduğu zorluklar hakkında yaptığı televizyon konuşmasına Mao ceketi ile çıktı, Çinliler'e mutedil ve tutumlu olmalarını öğütledi. Geçen yılın sonbaharında ekonomik reformlar halka duyurulurken, yeni moda elbiseler giyerek, daha fazla mal tüketerek daha fazla harcama yapmaları konusunda Çinliler teşvik edilmişti.

Zao Ziyang'ın bu konuşmasından hemen birkaç gün sonra ÇKP Merkez Komitesi'nin "pazar-kökenli kırsal ekonomi"yi teşvik etmek için on maddelik kararının yer aldığı 1985 yılı 1 nolu dökümanı yayınlandı. Dökümanda, uygulanan politikaların sürekli olacağı vurgulanıyor.

"Tecrübelerin; sosyalist ekonominin inşasının Çin'in kendi gerçekçi koşullarına ve millî kapasitesine uygun olması gerektiğini" gösterdiğini söyleyen resmî görüşe (Li Chengrui ve Zhang Zhuoyun'un "An Qutline of Economic Development 1977-1980" adlı makalesi, **China's Socialist Modernization**, Pekin 1984 içinde) göre "sosyalist üretim ilişkilerinin üretici güçler ve üretimdeki büyüme ile paralel olması zorunluluğu, Çin'de ancak devlet ekonomisi, kolektif ekonomi ve ferdî ekonominin birlikteliğiyle" gerçekleşebilecek.

"Değişen Çin"deki gelişmeler "kapitalist yöntemlerle sosyalizmin inşası" iddiasından vazgeçilmeyeceğini, ama ancak Çin'e özgü zig-zaglarla sürebileceğini gösteriyor. □

Pi-ya-sa

Çin'de şimdiye kadar hiç tanınmamış bir lider adayının iktidara hazırlandığı söyleniyor. Bu aday eğitimini yabancı ülkelerde, özellikle Batı dünyasında tamamlamış. Bu nedenle, kendisine muhalif olanlar, Çin'i iyi tanımadığını, iktidara gelirse Çin'in koşullarına ayak uyduramayacağını, işleri birbirine karıştıracağını söylüyorlar. İyi haber alan kaynaklara göre bu aday Deng'in şimdiye kadar yedekte tuttuğu biri. Deng adayına büyük ölçüde bel bağladığı için onu hiç gün ışığına çıkarmamış, gizli gizli yetiştirmiş, varlığını duyurmak için ortamın olgunlaşmasını beklemiş deniyor.
Çin'in felsefe geleneğinde her zaman belli bir "pragmatizm" bulunduğunu söyleyen gözlemciler, bu ülkede olacaklara dair tahmin yürütmenin güçlüğünü vurgulayarak, "Hiç bilinmez, belki Çin yeni liderinin iktidarını sevinçle kucaklar ya da bir süre sonra onu gerilemeye, hattâ çekip gitmeye zorlarlar" şeklinde konuşuyorlar.
Bu yeni adayın adı Bi-Yao Za. Çin adlarının okunuşu ve yazılışı her zaman sorun çıkarmıştır.
Yanılmıyorsak, lider adayının yabancı dillerde ve "revizyonistçe" yazılışı "Pi-ya-sa". □

Bir parti yeniden tanımlanırken

SERDAR TURGUT

Batı Avrupa'daki sosyalist partilerin, özellikle son yıllarda, çözülmesi oldukça güç görünen sorunlarla karşı karşıya oldukları bir gerçektir. Her ülkenin kendine özgü iktisadi, siyasi ve kültürel yapısından ve tarihinden kaynaklanan farklılıklar olmakla birlikte, karşılaşılan sorunların temelinde, hepsi açısından geçerli olan iki ana nedenin yattığı söylenebilir. Bunlardan ilki, sosyalist partilerin monetarizme karşı önerebilecekleri, **içsel tutarlılığı olan** bir alternatif iktisadi programı hâlâ oluşturamamış olmalarıdır. "Sosyal refah devleti"nin "yapılabilirliğini" (feasibility) sağlayan ve İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden itibaren yirmi küsur yıl süren elverişli iktisadi konjonktürün sona ermesine rağmen, sosyalist partiler hâlâ o dönemdeki iktisadi programlarının dışına çıkamamışlardır. Dolayısıyla, ya sermayenin yeniden-yapılanma sürecini monetarist politikalar aracılığıyla yönlendiren sağ iktidarların "gerçekçi olmama" suçlamasına muhatap kalmakta, ya da Fransa örneğinde görüldüğü gibi, kendileri de monetarizmin sınırları içinde kalan politikalar üretmektedirler.

İkinci ortak neden ise, yine İkinci Dünya Savaşı sonrasında sosyal refah devleti çerçevesinde oluşan siyasi/kültürel konsensusun, 1970'lerde artık çözülmeye başlamış olmasıydı. Parlamento dışı muhalefet hareketlerinin iktidarları sarstığı 1968 yılında gözler önüne serilen bu çözülme olayının, elverişli iktisadi konjonktürün sona ermesiyle bağlantısı vardır, ancak sırf bu nedene indirgenemez. Elverişli iktisadi konjonktürün sona ermesiyle birlikte, geleneksel iktisadi programını uygulama imkânını gittikçe kaybeden sosyalist partilerin, seçmenlerin gözünde reformcu niteliklerini de yitirmeye başladığı bir dönemde, varolan partilerin dışında kalan ve gerçek bir değişim isteyen hareketlerin güçlenmesi, komünist partileri olduğu kadar sosyalist partileri de bir kimlik bunalımına itmiştir. İktidar olmak ve iktidarda kalmak için gerekli olan dinamizmin ancak, parlamento dışı hareketler tarafından talep edilenlere benzer yeni politikalar üretmekle mümkün olacağını gören, ancak bunların 1945 sonrasında oluşturulan geleneksel politikalarla nasıl bağdaştırılacağı sorununu bugüne kadar çözememiş olan sosyalist partilerin kimlik arayışları halen sürmektedir.

Avrupa ölçeğinde süren bu arayış içinde İngiliz İşçi Partisi'nin özel bir yeri vardır. Şöyle ki: karşı karşıya kalınan sorunların kriz boyutlarına ulaşması ile birlikte, birçok sosyalist parti (İspanya, Fransa ve İtalya örneklerinde olduğu gibi) iktisadi ve siyasi politikalarında sağ'a kayarken, İngiliz İşçi Partisi, genel ve yerel seçimlerde üstüste aldığı yenilgilere rağmen, yavaş da olsa sürekli sol'a kaymakta ve geleneksel sosyal demokrat siyaset anlayışının sınırlarını zorlamaktadır. Bu nedenle İngiliz İşçi Partisi içindeki tartışmaların nereden kaynaklandığını ve önerilen çözümlerin temel noktalarının neler olduğu hakkında bir fikir sahibi olmak, özellikle bu dönemde önem kazanmaktadır.

Fabianizme karşı radikal sol hareket

İngiliz İşçi Partisi içinde halen tartışılan konulardan birinin kökeni, partinin kuruluş dönemine uzanmaktadır. İçinde bulunduğumuz yüzyılın başında parti oluşturulurken, bu oluşum sürecinde sendikalar ile birlikte en etkin rolü oynamış olan Fabian derneği ile Marksistler arasında çıkan bu tartışmanın temelinde, partinin evrimci/reformist bir çizgiyi mi benimseyeceği, yoksa radikal dönüşümlere yönelik bir strateji mi izleyeceği sorusu yatmaktaydı. Bu tartışmayı Sidney ve Beatrice Webb ile Bernard Shaw'ın başı çektiği Fabian derneği kazanmıştı. Radikal dönüşümlere yönelik stratejiyi savunanların bir bölümü parti dışında kalarak, ya Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan komünist partiye girmişler, ya da **parlamentarizmi** tamamen reddeden küçük sol gruplar oluşturmuşlardır. Radikallerden parti içinde kalanlar ise partinin daha sol'a çekilmesini hedef alan mücadelelerini başlatmışlardı. Aşağıda göreceğimiz gibi bugün parti içinde hızla güçlenmekte olan parti içi sol muhalefet, çağın başında parti içinde filizlenmeye başlayan bu radikal hareketin üçüncü kuşağını oluşturmaktadır.

Sosyal Refah Devleti'nin iktidarı

İşçi Partisi tarihinde dönüm noktalarından biri, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde partinin büyük çoğunlukla iktidara gelmesiydi. 1930'ların iktisadi krizini yaşamış, ayrıca savaş döneminde de büyük zorluklar çekmiş olan İngiltere, savaş bitiminde artık yeni bir hayat biçiminin bekleyişi içindeydi ve bu nedenle İşçi Partisi'ne oy verdi. Gerçekten de Atlee hükümeti, 1945-51 yılları arasında sosyal refah devletine özgü tüm kurumları kurmuş, bu kurumların veri kabul edilmesine dayanan güçlü bir konsensusun oluşmasını sağlamıştır. Öyle ki, 1979 yılına kadar hiçbir Muhafazakâr hükümet, bu konsensusun temel noktalarını sorgulamayı düşünmemişti.

1945 yılı parti içinde de bir konsensusun oluşmaya başladığı yıldır. İktidarda atılan önemli adımlar ve kazanılan başarılar, ilerde de reformcu politikalar izlenmesi gerektiği konusunda bir konsensusun parti çinde oluşmasına yol açmıştı. Gerçi başını Ulusal Sağlık Sistemi'nin kurucusu Aneurin Bevan'ın çektiği bir grup, partinin radikal sol reformcu bir çizgiye oturmasını savunmaktaydı ve bu grubun gücü az değildi ama, ılımlılar ile radikallerin üzerinde birleştiği kavram **reform**'du.

Parti içi sol muhalefetin güçlenmesi

Parti'nin reformcu niteliğini tartışma konusu yapmayan, yalnız düşünülen reformların niteliği ve uygulamada dayanılacak toplumsal güçler açısından parti yönetiminden oldukça farklı görüşler öne süren radikal hareketin parti içindeki etkinliğinin artmaya başlaması da Atlee hükümetinin son yılından itibarendir. 1950'de başlayan Kore Savaşı'na İşçi Partisi hükümetinin asker gönderme kararından sonra, parti içinde sola özgü dış politikanın nitelikleri konusunda önemli bir tartışma başlatılmıştı. Ayrıca hükümetin sendikalarla ilişkileri de pek iyi değildi. Bir yanda yeni savunma harcamalarına milyonlarca sterlin ayrılmışken, ücretlerin dondurulmasını protesto eden sendikalar hükümete baskı uygulamaktaydılar. İşçi Partisi hükümetinin bu yıllarda izlediği politikaların kamuoyu tarafından tasvip edilmediğinin en iyi göstergesi, Muhafazakâr Parti'nin Churchill'in önderliğinde 1951 yılında iktidara gelmesinden hemen sonra savunma harcamalarında büyük kısıntılara gitmesiydi. Parti'nin iktidarı yitirmesi ise, izlenilen politikaların yetersiz veya yanlış olduğu düşüncesinin parti içinde yaygınlaşmasına yol açtı; dolayısıyla da radikal reformları savunan grubun güçlenebilmesi için elverişli bir ortam oluştu.

Radikal sol reform teması etrafında birleşen parti içi muhalefetin tarihi incelenir ise, her İşçi Partisi iktidarı döneminden sonra bunların daha da güçlendikleri görülecektir. Özellikle 1964-70 döneminde, Harold Wilson hükümetinin sendikaların gücünü azaltmayı amaçlayan politikaları ve 1974-79 yılları arasındaki Callaghan hükümetinin monetarizmin sınırları içinde kalan iktisadi politikası, parti içinde büyük tartışmalara yol açmış, partinin parlamento grubunda ve kabinede bu sağa kayış radikal grubun elinde büyük bir koz olmuştur. Bu sağa kayış sürerken, bir yanda 1972 ve 1974 yıllarında çok büyük grev hareketleri olmakta, öte yanda partinin yerel örgütlerde aktif tabanı, 1960'lı

Tony Benn: İngiliz İşçi Partisi'nde güçlenen muhalif

yılların parlamento dışı muhalefet hareketlerinin de etkisiyle, gittikçe radikalleşmekteydi. İşte bu ortamda parti içi sol muhalefet, Tony Benn'in partinin Ulusal Yürütme Komitesi'ne seçilmesinden aldığı güç ile de etkilenmiş ve 1980'lere gelindiğinde, Fabian geleneğini ana hatları ile sürdürmekte olan parti yönetimine ciddi bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır.

Sol muhalefet içinde bölünme

Ancak parti içi sol muhalefetin yönetime gelebilmesine en büyük engel, kendi içinde bölünmüş durumda olmasıydı. Gündelik politikalara ve partinin iç işleyişine ilişkin olan uzun vadeli fikir ayrılıklarının yanı sıra, aralarında uzlaşma ihtimali çok güç görünen iki temel görüş parti içinde sürekli tartışma ve etkinlik kazanma mücadelesi içindedir. Bunlardan ilki, partinin geleneksel politikalarının tıkandığını, partinin yeni bir nitelik kazanması gereğini gören, bunun için feminizm, ekoloji, barış ve nükleer silahlar karşıtı hareketlerin ve azınlık ırkların parti içinde güç kazanmasını, bunların ürettiği fikirlerden yola çıkılarak parti politikalarının yeniden tanımlanmasını savunan gruptur. Öbürü de temelde **sızma** stratejisini izleyen Troçkist gruptur: yani ya gizlice ya da açıkça söyleyerek (Troçkist hareket içinde bu iki anlayış çatışmaktadır) "devrimciler" partiye girecek ve onu içerden dönüştüreceklerdir. Troçkistler ilk grubun savunduğu politikaların, kısa dönümde işlerliği olsa da, partinin reformist çizgisinin sürdürülmesi anlamına geleceğini söylemektedirler.

İlginç olan nokta, ilk grubun öne sürdüğü siyaset anlayışının, özellikle Neil Kinnock'un başkan olmasından sonra, parti yönetiminde ve parlamento grubunda da destek görmeye başlamış olmasıdır. Tüzükte yapılan son değişikliklerle yerel düzeyde aktif olan üyelere yönetimin seçilmesinde eskisinden daha fazla güç tanınmasının, bu tavır değişikliğinde bir rol oynadığı kesindir. Ancak parti yönetiminni yeni bir siyaset anlayışını benimsemeye başlamasının nedenlerini tüm boyutları ile anlamak için, Komünist Parti üyesi, tarihçi Eric Hobsbawm'ın, Komünist Parti'nin Avro-Komünist çizgideki yeni yönetimin yayın organı olan **Marxism Today** adlı dergide yayımladığı bir dizi yazıda öne sürdüğü fikirlere kısaca gözatmamız gerekmektedir.

"Uzun Yürüyüş" yeniden başlayabilir mi?

Hobsbawm, Thatcher'ın başbakan olmasından bir süre önce, yani İşçi Partisi iktidardayken, yazdığı "İşçi Partisi'nin Uzun Yürüyüşü Sona Erdi mi?" adlı makalede, partinin savaş sonrasından beri sürdürmeye çalıştığı politikaların artık tıkandığını, işçi sınıfının otomatik olarak partiye oy vermediğini, 60'larda toplumda yeni güç dengelerinin oluştuğunu, İşçi Partisi'nin artık sadece (erkek) işçilerin oylarına dayanarak iktidar mücadelesi verme stratejisini değiştirmesi gerektiğini söylemekteydi. Daha sonra yazdığı makalelerde de yeni İşçi Partisi'nin hangi toplumsal güçler temel alınarak yeniden tanımlanması gerektiğini inceleyen Hobsbawm, kısa dönemde Thatcher'a karşı **tüm** kesimlerin İşçi Partisi önderliğinde harekete geçirilmesi gerektiği sonucuna varmaktadır.

Görüldüğü gibi, Hobsbawm'ın önerdiği strateji, Troçkistler dışındaki sol muhalif grubun önerileriyle benzerlikler taşımakla beraber, daha çok 1940'lı yılların "Birleşik Cephe" politikasını andırmaktadır. Sol muhalefet ise, Hobsbawm'ın tespitlerine büyük ölçüde katılmakla beraber, düpedüz bir "birleşik cephe" stratejisine karşıdır. Birleşik Cephe'yi andıran bir stratejinin kısa dönemde Thatcher'ı iktidardan düşürmeyi başarabileceğini, böyle bir büyük koalisyonun Londra Belediyesi'nde gerçekleştirildiğini söyleyen sol muhalefet, yeni toplumsal güçlerin sosyalizmin amacına yönelik olarak harekete geçirilmelerinin kısa dönemli stratejileri aşan bir şey olduğunu belirtmektedirler.

Üstüste iki ağır seçim yenilgisinden sonra, partiye yeni bir dinamizm kazandırma arayışı içine giren parti yönetimi ile sol muhalefet arasında, bazen sert tartışmalar biçiminde de olsa, bir diyalog başlamıştır. Dahası, sol grubun önerdikleri de yavaş yavaş gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Örneğin, kadın hareketinin parti içinde daha etkili olmasını sağlayacak kurumsal değişiklikler yapılmış, nükleer silahlar karşıtı harekete parti tüm gücüyle destek sağlamıştır. Partinin temelini oluşturan ve büyük çoğunluğu Fabianizmi benimsemiş olan sendikalar ise en azından sol grubun önerdiklerini tartışmaya başlamışlardır. Partinin ilkelerini kabul etmeyen sızmacıların partiden atılması pratiğinin zaman zaman sol grup üzerinde bir tehdit aracı olarak kullanılmasına rağmen, parti içindeki dinamik tartışma süreci tüm hızıyla sürmektedir. Parti içi sol muhalefet önerdiği yeni siyaset anlayışını uygulanabilir kılacak iktisadi stratejiyi formüle edebildiği, "Alternatif İktisadi Strateji" arayışını kısa sürede sonuçlandırabilirse, yeni ve dinamik toplumsal güçlerin ittifakı temelinde yeniden tanımlanmış bir İşçi Partisi'nin iktidara gelerek, her bakımdan orijinal olacak bir deneyimi başlatması muhtemeldir. □

ÖZAL'IN ÇİN SEFERİ

İpek yolu canlanırken

"Çu En Lai, bana dünyadaki Maoist hareketlerden hep nefretle bahsetmiştir. 'Kıyafetlerine bakın' dedi. 'Çin'de bunların kıyafetine uygun kimse görüyor musun?' dedi. 'Bizdeki disipline bakın, onlardaki disiplinsizliğe bakın' dedi. Binaenaleyh, bu Maoist hareketlerle Çin'in veya Mao'nun veya Çin zimâmdârlarının doğrudan doğruya ilgileri, diyelim ki, fikrî ilgileri bulunduğunu düşünmek zordur. Neden zordur? Çünkü, Mao'nun daima tekrarladığı veya Maoculuğun umdelerinin en mühimlerinden birisi şudur: 'İhtilâller bir saat için değildir.' (...) Çin 1955'ten BM'ye üye oluncaya kadar tamamiyle tecrid edilmişti. Hiçbir ülkeyle dostâne ilişkileri yoktu. Çin dış münasebetlerini, liberasyon hareketlerini ankuraje ederek tesis yoluna gitmiştir. Etiyopya'da bir eyalette, özgürlük için bazı gerilla teşebbüsleri mevcuttu, 1960 senelerinde. Çin bunları destekliyordu. Habeşistan ile münasebetler tesis ettikten sonra, Çin bu münasebetleri tamamiyle kesti. Afrika'da birçok devletlerle aynı şekilde, özgürlük mücadeleleri sırasında münasebetleri vardı. Ne zaman ki, devletten devlete ilişki kurdu, özgürlük hareketlerine yaptığı yardımlarını hemen kesti. (...) Maoculuğun dünyada terörist hareketleri teşvik ettiği inancında, 1960'larda hakikat payı vardı. Fakat, dış münasebetleri açıldıktan sonra, Çinliler, bu gibi terörist hareketleri tasvip etmediklerini defalarca tekrarlamışlardır ve tekrarlamakta da devam etmektedirler. Diplomatik, başka bir ifadeyle, şimdiki eylemlerinde devletten devlete güvenilir münasebetler idame edilmesine çok büyük ehemmiyet vermektedirler. Devletten devlete münasebette çok dürüst olmayı büyük ehemmiyetle takip etmektedirler."

Milliyet, 13 Eylül 1976. Türkiye'nin Çin Halk Cumhuriyeti'ni resmen tanımasından sonra, ülkemizi, 1972-73 yıllarında Pekin nezdinde ilk kez temsil eden Büyükelçi Nuri Eren ile Abdi İpekçi'nin yaptığı mülâkattan.

Başbakan Turgut Özal, "dünyanın en kalabalık ülkesi ile dostluğumuzu ilerletmek" maksadıyla, 28 Haziran 1985 günü yola düzüldü. Kendisine her zamanki gibi, ondört milletvekili, otuzsekiz bakanlık görevlisi, altmışaltı işadamı ve yirmidört gazeteciden oluşan **kalabalık** bir heyet refakat ediyordu. Aslında iki ülke arasındaki dostluğun siyasî cephesinde pek bir pürüz olduğu söylenemez. Büyük Çin Seddi'nden Kore Savaşı'na kadar Çin ile bir sorunumuz olmadı. 1971'de pek gecirekerek de olsa Taiwan'ı resmen tanımaktan vazgeçişimizden beri de aramızda bir siyasî ihtilaf yok. "Dostluğu ilerletmek"-ten kasıt, serbest rekabet şartlarına uyabilecek yeni bir iktisadî yapılanmaya yönelen Çin ile aradaki ticaret hacmini -Özal'ın deyişiyle, meselâ, beşyüz milyon dolara- yükseltmekti. Ne var ki, çeşitli müzakerelerden sonra, 1985 için bu rakamın dörtte birini tutturmanın dahi bir başarı sayılacağı ortaya çıktı.

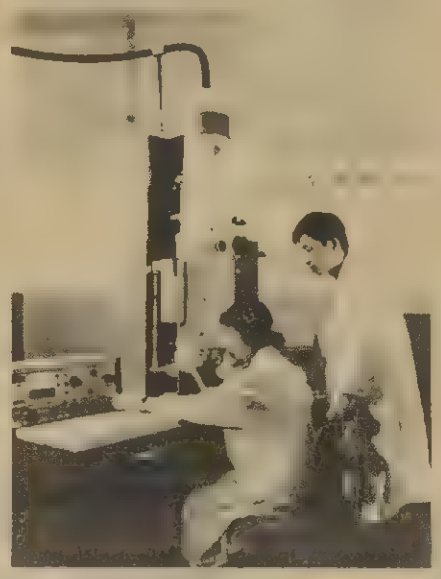

Çın Başbakanı Zao Ziyang.

Özal, Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in resmî ziyaretinden iki buçuk yıl sonra, Pekin'in beş milyon insanı alabilen ünlü **Tienanmen** meydanında, Çin Başbakanı Zao Ziyang tarafından askerî törenle karşılandı. İki ülke heyetleri arasında 1 Temmuz'da yapılan resmî görüşmelerde, Özal ve Zao Ziyang ikişer konuşma yaptılar. Siyasî meselelerin ele alındığı ilk tur konuşmasında Özal, Türk hükümetinin İran- Irak savaşının anlamsız yere uzamasından duyduğu üzüntüyü; Bulgaristan'da bir milyon Türk'ün isimlerinin zorla değiştirilmesi karşısında hükümetin başvurduğu, ama bir türlü olumlu sonuç alamadığı teşebbüslerini; Türkiye'nin NATO'-ya girmesine Sovyetler Birliği'nin hem Doğu bölgelerimizde, hem de Boğazlar'-

Zao Ziyang'dan Özal'a sıcak karşılama.

da tarih boyunca vaki üs taleplerinin sebep olduğunu anlattı. Zao Ziyang ise, cevabî konuşmasında, ABD ile sürdürdükleri işbirliğinin her geçen gün arttığını; ABD ile SSCB arasındaki silahlanma yarışının pek yakında bir uzay savaşına yol açacağını, halbuki "savaşın kaçınılmazlığı" gibi bir kaidenin sözkonusu olmadığını; SSCB ile ticarî ilişkilerinin her geçen gün geliştiğini ve önümüzdeki günlerde yeni bir ticaret anlaşması imzalayacaklarını, ama bunun asla siyasî ilişkilerde de bir iyileşme olacağı anlamına gelmediğini; Türk hükümetinin Yunanistan ve Bulgaristan'a yönelik siyasetini hayranlıkla takip ettiğini; SSCB'nin yayılma siyasetine karşı Doğu Avrupa ülkelerindeki bağımsızlık eğilimlerinin desteklenmesi gerektiğini belirtti.

İktisadî mevzuların ele alındığı ikinci tur konuşmasında Özal, işe 24 Ocak Kararları'nın özünün "dışa açılma" olduğunu vurgulayarak başladı. Özal Türkiye ile aynı çizgide gördüğü Çin'e bu gelişmeyi anlatmak ve tarihî **İpek Yolu**'nu canlandırmak amacıyla geldiğini belirttikten sonra, Çin'den kömür, petrol ve pamuk almayı tasarladıklarını açıkladı.

Zao Ziyang, Özal'a cevap verirken, planlı ekonomi dahilinde şirket kurulmasına izin verdiklerini, merkezî kararlar yerine piyasanın belirleyiciliğine yöneldiklerini, gıda, küçük sanayi gibi alanlarda özel mülkiyetin yaygınlaşmasını amaçladıklarını izah etti. Türkiye ile ticaret hacmine gelince... Zao Ziyang ilk adımda yüz milyon dolarlık ticaretin düşünülebileceğini, aslında bu rakamın Özal'ın önerdiği beşyüz milyon doların da üstüne çıkması gerektiğini, bilhassa müteahhitlik ve ortak projeler alanlarında bir potansiyel bulunduğunu, ancak ticaret hacminde mutlaka denge aranmanın doğru bir yaklaşım olmayabileceğini söyledi.

Özal ile beraber Pekin'e gelen işadamları kendi faaliyet alanlarında görüşmeler yaparken, Enerji ve Tabiî Kaynaklar Bakanlığı Müsteşarı Çinliler'in teklif ettiği "küçük hidrolik santral inşaatı", Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarı Pakdemirli, ticaretin geliştirilebileceği sahalar, PTT Genel Müdürü Servet Bilgi haberleşmede kolaylık sağlanması, THY Genel Müdürü Yılmaz Oral da karşılıklı uçak seferlerinin başlatılması konularında temaslarda bulundular. Bu arada, Çinli yetkililer tarafından ülkenin ekonomik durumu hakkında Özal'a verilen brifingde, Başbakan, Zao Ziyang'ın bir gün önceki "ekonomik reform konusunda sizden öğreneceklerimiz var" sözlerini fazlaca ciddiye almış olacak ki, "eğer Çin'de herhangi bir malın sıkıntısı çekiliyorsa, hemen o mallara zam yapın" yollu tavsiyelerini de dile getirdi. Aslında, bu tavsiyelerde Çinliler'i pek şaşırtacak bir yön yok. Bilindiği gibi, geçen 10 Mayıs'da Çin Hükümeti gıda maddelerine devlet sübvansiyonunu kaldırdı, yani yüzde on oranında zam yapmış oldu. Çalışanların ücretlerine yapılan zamla birlikte gerçekleştirilen bu tedbirin, bir miktar enflasyon yaratmakla birlikte, köylüleri daha çok ve daha kaliteli mal üretmeye sevketmesi bekleniyor.

Özal'ın Deng Siao Ping ile görüşmesinde, gezinin amacıyla uyumlu olarak iktisadî konular üzerinde duruldu. Deng yeni "dışa açılma" programlarını izah etti; Özal da bir ülkenin rejimi ne olursa olsun, "insanların teşebbüs gücünü frenlemenin doğru olmayacağı"nı ifade etti. Türk heyeti yoğun yağmur yüzünden Yasak Şehri (Kışlık Saray) gezemedi; Çin Seddi'ne ise çok kısa bir ziyaret yapabildi. Bu arada, Çin Seddi Sheraton Oteli'-nde Zao Ziyang şerefine bir ziyafet verildi.

Çin seferinin geri kalan kısmında, Türk heyeti ikiye ayrıldı: Özal ve beraberindekiler, Şanghay, Kanton ve Şenzen yolunu izleyerek Hong Kong'a, Pakdemirli başkanlığındaki ikinci grup ise, muhtemel iş imkânlarını araştırmak üzere Uygur Özerk Bölgesi'ne (başkenti Urumci) gitti. Bu arada, ticarî anlaşmalar yapmak üzere Çinli yetkililerle görüşen Pakdemirli'nin bazı Türk firmalarını resen teklif etmesi, işadamları arasında büyük tepki yarattı. Önce konuyu Başbakan'a aksettirmeyi düşünen işadamları, daha sonra Özal'ın Pakdemirli'ye beslediği güveni ve hükümetle aralarında sürtüşme yaratmamayı hesaplayarak bu teşebbüslerinden vazgeçtiler. Aynı malı üreten firmalar da, Çin'e satılacak mallar için ortak satış yapılmasını kararlaştırdılar.

Toplam yirmi saat süren çekişmeli bir pazarlık neticesinde, 3 Temmuz 1983 günü iki ülke arasında -bu sene için- yüzelli milyon dolarlık ticaret yapılmasını öngören bir anlaşma imzalandı. Bu miktarın 1986'da ise beşyüz milyon dolara çıkarılması kararlaştırıldı. Aynı anlaşmaya göre, Türkiye Çin'e krom, gübre, maden, sentetik elyaf satacak; Çin'den de petrol, kömür ve pamuk alacak. Ne var ki, Çinliler miktar konusunda herhangi bir kayıt belirlememekte ısrar ettiler ve başarılı da oldular. □

GUADELOUPE

Kaledonya'dan esen bağımsızlık rüzgârı

"Bizler kendimizi Yeni Kaledonya'nın bağımsızlık mücadelesiyle birlikte içinde hissediyoruz. Yeni Kaledonya'da olanların buradaki bağımsızlık hareketini ilham ettiğine hiç şüphe yoktur."
Newsweek, 1 Nisan 1985. UPLG lideri Eric Edinval'ın bir demecinden.

Mart ayı ortalarında Guadeloupe'un başkenti Pointe-à-Pitre'ın alış veriş merkezinde bir bomba patladı. Mahallî seçimler nedeniyle oy kullanan iki yerliyle bir Amerikalı turist öldü. Birkaç hafta içindeki üçüncü vaka olan bu infilakın sorumluluğunu hiçbir örgüt üstlenmedi ama, Fransız Antilleri'nin bağımsızlığı için çalışan bir örgütün işi olduğu biliniyor. Siyasi gözlemciler, Yeni Kaledonya'nın bağımsızlık talebinin Fransız Antilleri'ni de dalgalandırdığına dikkati çekiyorlar.

Guadeloupe'ın Bağımsızlığı İçin Halk Birliği (UPLG) ada halkının "sömürge yönetiminin kurbanları" olduğunu öne sürerek, bağımsızlığa terör eylemleri ve genel grevler düzenleyerek ulaşmayı tasarlıyor. Ancak, UPLG lideri Eric Edinval'ın Guadeloupe ile Yeni Kaledonya arasında kurduğu paralellikler pek inandırıcı görünmüyor. Yeni Kaledonya'da bağımsızlık isteyen Kanaklar, çok farklı bir kültürel kimliğe sahip. Üstelik, kendilerini hiç Fransız gibi hissetmiyorlar. Oysa ki, Guadeloupe yerlileri kendilerini, 1635'ten bu yana, Fransız saydıkları gibi, Fransa'nın elini adadan çekmesini de arzu etmiyorlar. (Nitekim, Fidel Castro geçen Mart'ta Karaibli yazarlara hitaben yaptığı bir konuşmada, Guadeloupe halkının bağımsızlık konusunda farklı görüşleri sahip olduğunu, bu nedenle de, eylemcilerin işe aceleye getirmemeleri gerektiğini vurguladı.) Üstelik Fransa'nın sübvansiyonlarını çekmesini halinde, ada halkının yıllık ortalama 3.300 dolar olan gelirlerinin aniden 700 dolara düşeceği öne sürülüyor. Ada halkının çalışmaya pek alışık olmadığını gözönüne alan bağımsızlık taraftarları, bağımsızlığa birdenbire geçişin sancılı olabileceğini kabul ediyorlar. Fransızların bir zamanlar Afrika'dan köle olarak getirdiği zencilerin torunları olan ve toplam nüfusun yüzde seksenini teşkil eden ada halkının bağımsızlık fikrine henüz alışık olmayışı da bir başka engel. Fransa'nın Yeni Kaledonya'ya belli bir özerklik önerdiği halde Guadeloupe'a sadece bomba uzmanları göndermekle yetinmesine de bu unsurlar yol açtı anlaşılan.

Çok ünlü bir turizm cenneti olan Guadeloupe, patlamaların devam etmesi halinde, turistleri ürkütme tehlikesiyle karşı karşıya. Fransız polislerin özel otomobillerde mütemadiyen arama yapması trafiği tıkıyor, turistleri bunaltıyor. Bağımsızlık günün birinde elde edilecekse bile, muz ve şekerkamışından sonra adanın üçüncü gelir kaynağı olan turizm sektörüne zarar vermeden gerçekleştirilmek zorunda. □

Turizmin getirdiği canlılık tehlikede mi?

MAKAO

Çin'in yeni kapitalizm adası

Çin Makao'yu da kıt'aya ilhak etmeye hazırlanıyor. 1557'de zamanın büyük deniz gücü Portekiz tarafından, Çin'le yapılan ticareti denetleyecek bir üs olarak kurulan Makao, yüzyıllar boyu Uzak Doğu ticaretinin en canlı köşelerinden biriydi. Portekiz egemenliği altında 428 yıl geçiren Makao, aslında, İnci Nehri'nin ağzında altı mil karelik küçük bir ülke, limanı da hayli sığ. Hong Kong ile kıyaslandığı zaman hayli mütevazi kalıyor: Hong Kong'un beşbuçuk milyonluk nüfusuna karşılık Makao'da yarım milyon insan yaşıyor; takriben iki milyar dolarlık gayrı safî hasılası da Hong Kong'un otuziki milyar doları yanında hayli küçük bir rakam. Makao'nun dış ticareti de Hong Kong'un yüzde üçüne erişebiliyor. Bu yüzden, Çinli yöneticiler Hong Kong meselesi halledilene kadar Makao'ya pek iltifat etmediler. Halbuki, nüfusun yüzde doksan sekizi Çinli, Portekizce yalnızca yüzde üç nispetinde konuşuluyor ve limanda topu topu iki bin Portekizli memur görev yapıyor.

Portekiz hükümeti, 1974 devriminden sonra Makao'yu Çin'e devretmeyi teklif etmişti. Makao'nun küçük ve kolay bir mesele olduğunu düşünen Çinliler ise, pek acele etmemişti. Yine de, Portekiz hükümeti 1979'da Makao'nun statüsünü değiştirerek, limanın Portekiz yönetimi altında ama Çin'e bağlı bir toprak parçası olduğunu kabul etti. Makao'nun iktisadi yapısında herhangi bir değişiklik yapılmaması, Deng Siao Ping'in iktidarını güçlendirmesinden sonra, Hong Kong ve benzeri serbest bölgeler için benimsenen "tek ülke, iki sistem" siyasetinin yeni bir örneği. Makao'daki iş çevresi, Pekin'de yalnızca "kapitalist vatanseverler" olarak telakki edilmekle kalmıyor, "para kazanıp, ekonominin gelişmesine katkıda bulunmaları" da bekleniyor. Makao'nun, ticaret haricindeki başlıca gelir kaynaklarını kumarhaneler, at yetiştiriciliği ve kadın ticareti oluşturuyor. Son rakamlara göre, Avrupa jet sosyetesinin kurtlarını döktüğü kumarhanelerin limanın yıllık geliri içindeki payı yüzde yirmiyi aşıyor.

Portekiz Devlet Başkanı Antanio Ramalho Eanes, geçen Haziran ayı başındaki beş günlük Çin gezisinin ardından Makao'ya bir günlüğüne uğradı. Makao'nun Çin'e ilhakına ilişkin son ayrıntıların görüşüldüğü bu ziyaret, tarihinde ilk kez, bir Portekiz liderinin Makao'ya gelişini simgeliyordu. Sözkonusu görüşmelerde Makao'nun "sosyalizm denizinin ortasında bir kapitalizm adası" olması kesinleşti. Limanın Çin'e devrinden sonra, hizmet sektöründeki işlerini kaybedecekleri korkusuyla Makao'dan ayrılmayı tasarlayan yaklaşık sekiz bin yerli dışında herkes memnundu dönüşten. □

Antânio Ramalho Eanes

Bozkurtların İsviçre'deki izleri

Bozkurtlar'la ilişkili üç kişinin, Basel Ağır Ceza Mahkemesi'nce on ve beş yıl hapse mahkûm edilmesinin yankıları sürüyor. Duruşmalar esnasında savcı, uyuşturucu madde satarak örgüte para sağlamaktan suçlu bulunan mahkûmların, Roma'da görülen Papa suikastı davasıyla ilişkisine de dikkati çekmişti. (Bkz. **YeniGündem**, s. 25 "Yarının Gündemi") 19 Haziran 1985 tarihli **Neue Zürcher Zeitung** gazetesi de bu kez yayımladığı "İsviçre'de Bozkurtlar'ın İzleri" başlıklı bir yazıda, Türk ulusunun Bozkurt'tan türediğine inanan örgütün, anti-liberal, anti-plüralist ve anti-demokratik niteliğiyle yeni bir faşist grup olduğu , dinci unsurlara ağırlık tanımasıyla klasik Nazi anlayışından farklılık gösterdiği belirtildikten sonra, elemanlarına fizik ve komando eğitimi yaptırdıktan sonra fanatik ve terörist eylemler düzenlediği vurgulanıyor.

Yazının ikinci bölümünde, Bozkurtlar'ın izinin Frankfurt'taki Türk federasyonlarına değil, İsviçre'deki Türk kültür merkezlerine kadar uzandığı ve bu bağlantıların Ömer Bağcı'nın ifadelerindeki ilginç beyanlardan çıkarıldığı izah ediliyor. Yine Oral Çelik'in Zürih, Viyana ve Paris'te öbür Bozkurt liderleriyle buluştuğuna ilişkin beyanlarındaki ipuçları gelip Basel'deki uyuşturucu davasına dayanıyor. Ayrıca, Mehmet Şener ile Abdullah Çatlı 22 Şubat 1982'de sahte pasaport taşıdıkları için Zürih'te tutuklanmış, ancak kesin delil yokluğundan salıverilmişlerdi. İsviçre polisi, Türkiye'den gelen teröristlerin faaliyetlerinin yarattığı huzursuzluğu; giderek kültür merkezlerine sızmalarını kaygıyla gözlemliyor. Örneğin, Holten'de çıkan 1982 tarihli bir bülten, MHP'lilerin Türk kültür derneklerine sızdığını kuşkuya yer vermeyecek bir şekilde gün ışığına çıkarmıştı. Ayrıca, Basel'deki olaya karışan 20 kişinin Bozkurt derneklerine devam ettiği de kesinlikle anlaşıldı.

Yerel dil ve kültürü tamamiyle farklı bir ortamda çalışmak ve yaşamak zorunda kalan Türk işçiler ile ailelerinin, Bozkurtlar'ın baskısına karşı hemen tamamiyle savunmasız kaldığına dikkati çeken **Neue Zürcher Zeitung**, İslam'ın ağırlığının da Türk işçilerinin baskıya dirençlerini azalttığı görüşünde. Vatan hasretiyle kendilerini kopuk ve yalnız hisseden işçiler, MHP'liler tarafından idealist bir iş yaptıklarına inandırılarak, kolaylıkla suistimal edilebiliyorlar. Nitekim, Wintertur, Solothurn gibi kentlerde son günlerde Bozkurtlar'ın faaliyetlerinin çok arttığı görülüyor. Camilerde gösterilen video filmleri ya da Türk Halk Müziği çalışmaları görünümündeki propaganda faaliyetleri giderek yayılıyor.

Neue Zürcher Zeitung'da yayımlanan makalenin son bölümünde, MHP'lilerin Türk kültür derneklerine sızma ve Türk işçilerinin milli hislerini suistimal tehlikesine karşı geliştirilebilecek tedbirler üzerinde duruluyor. Türkler ile İsviçreliler arasında ikili temaslarına sıklaştırılması, karşılık itimat ve saygıyı yerleştirici yönde çaba harcanması başlıca tedbirler olarak sayılıyor. □

Nesnel müzik eleştirisi

SADIK ÖZBEN

Yazılarımda sürekli kendimden söz ettiğimi söyleyenler var. Çok "egosantrik" diyorlar. Lafı döndürüp dolaştırıp kendime getiriyormuşum. Belki bir bakıma doğrudur bu, ama "egosantrik"liğime bağlı olduğunu sanmıyorum. Bir rastlantı, olsa olsa... Bakın şimdi de kendimden söz eder görünüyorum, ama ne yapayım. Bana "sen şöylesin" diyorlar, cevap vermek için kendimden söz etmek zorunda kalıyorum. Şimdi bu "egosantrik" olmak mı? Üstelik, kendimden, kendi dışımda bir nesne gibi, yani tamamen "nesnel" bir tavırla söz edebildiğimi sanıyorum. Ben kendimi bu dünya içinde bir yere oturtmaya çalışıyorum. "Dünya kendini bana göre tanımlasın" gibi, "öznel" sayılabilecek bir tavrım yok.

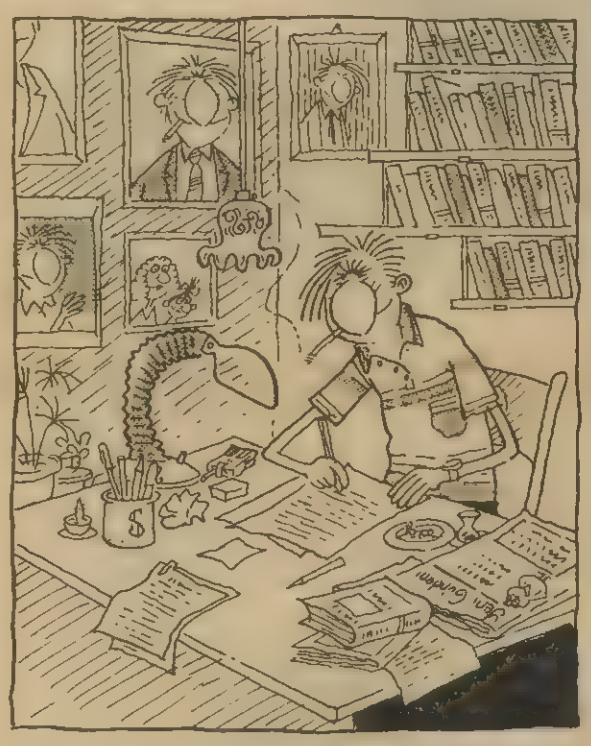

Bakın bir deney yapalım. Festivalde konsere gittim. Londra Filarmoni, hani şu Hintli adamın -Zubin Mehta mıydı?- onun orkestrasını dinlemeye. Aslında klasik müzikle çok yakından ilgilenemez oldum. İzleyemiyorum son bestecileri, icracıları. Ama madem Festival var, ayağımıza kadar gelmiş, ben de bir konsere gideyim, diye düşündüm. Sinema Günleri, Festival günleri, bunları görmezsen, çevrede insana bir tuhaf bakıyorlar, Fiji Adaları'ndan gelmişsin gibi. Aslında umurumda değil, gene de insan tedirgin oluyor...

"Deney yapalım" demiştim. Şimdi size konseri her zamanki Sadık Özben gibi değil, profesyonel bir müzik eleştirmeni gibi anlatmaya çalışacağım. Yazılarımı fazla öznel bulan Osman Balcıgil gibileri de görsünler (Ankara'dan Serdar Turgut da aynı şeyi söylüyormuş, hem de bilgisiz olduğumu iddia ediyormuş- yani, işte insanın kulağına çalınıyor böyle şeyler), "tek" türde mi yazıyorum, yoksa gerektiğinde üslubumu değiştirebiliyor muyum?

Evet... "Bir doyumsuz dinletiydi Zubin Mehta'nın konseri?!.." Yok, iyi de, hem "dinleti" hem "konser" aynı cümlede dilsel tutarsızlık oluyor. Aslında ben öz Türkçe'den yanayım, ama bu "dinleti" lafına tuhaf oluyorum. Bizim devletin müzik politikası geleneğine uygun: sanki adamı bir yere oturtuyorlar yaka paça, "dinle ulan, dinle de adam ol" diyorlar. Neyse, lafı dolaştırmadan, şöyle başlayalım: "Zubin Mehta'nın dinletisinde doyumsuz bir gece geçirdi İstanbullu festivalseverler. Yaylıların, nefeslilerin ayrı ayrı ses renkleriyle, sanki bir havaî fişek cümbüşüne tanık olduk sinestetik düzeyde. [Bir dipnotu koyup, "sinestezya" kavramını açıklasam mı?] Mehta'nın tempoya kattığı canlılık, Toscanini'nin ölümsüz yorumlarının da çağrışımlarıyla coşturucuydu."

Aslında, biraz fazla "izlenimci" oluyor sanki. Daha nesnelleşmek gerek. "Mozart'ın musikisinin mimarisi, Mehta'nın çok iyi tanıdığı bir katedral mekânı gibi. Kemanlarla bu mekânın konturlarını çizerken, viyolonseller ve nefesliler mekânın üçüncü boyutunu dolduruyor. Zaman zaman bir klarnet, nişlerin çizgilerini çizerek dolaşıyor; tempo ağırlaşırken, çatının tonozları sağlam bir şekilde kuruluyor..."

Bu kısım fena değil, yalnız müzikten çok mimarlığı anlatır gibi oldu. Bir de, sanki herhangi bir eseri böyle anlatmak mümkün. Ben bir konserde müziğe kulak verirken hayal gücüm böyle oraya buraya uzanır, ama konserde başkalarıyla bir arada olmak ne de olsa denetleyici bir etki yapıyor insanda. Evdeki gibi sere serpe olamıyorsunuz; bir melodiyi mırıldanamıyorsunuz, filan. Bir de "alkış" sorunu var. Bizde hep yanlış yerde alkışlarlar ya; kendi aramızdayken neyse de, ecnebilere rezil oluyoruz. Nitekim bu dinletide de yaptılar aynı şeyi. Mehta'ya ayıp oldu. Şimdi, aslında ben de bu konuda çok iddialı değilim. İnsan dinlediği her parçanın bitiş biçimini filan hatırlayamaz ya, profesyonel olmadıkça. Onun için ben alkış kısmında işi ağırdan alırım, emin oluncaya kadar alkışlamam. Tabii herkes alkışlarken orada kazık gibi oturmak da bir tuhaf görüneceği için yanımdakiyle bir şeyler konuşurum. Elim kolumla jestler yaparak, konser üstüne sıcağı sıcağına bir yorum ya da değerlendirme yaptığım havasını vererek -nitekim, zaten söylediklerim böyle şeylerdir. Alkış kesilmeden devam etmişse, ben de katılırım. Bu şekilde şimdiye kadar hiç mahçup olmadım.

Fakat, tabii bu alkış konusunun dinleti eleştirisiyle fazla ilgisi yok. Biz konsere dönelim. "Ravel, Mehta'nın yönetiminde, sanki yeniden yaşamaya başlamıştı. Ravel'in müziği, çağdaş müzik meydanına açılan caddelerden biridir; Mehta, sanki o meydandan geriye, caddeye bakar gibi yorumladı bu parçayı... Ravel'in varmak istediği noktadan bakarak Ravel'in çabasına." Sanırım bu cümleler çok iyi oldu. Gördüğüm kadarıyla kimse bu konser hakkında böyle cümleler yazmadı. Aslında ben Ravel'den hiç hoşlanmam. Bu bir yana, **bis** niyetine, yanılmıyorsam Amerikan Bahriye Marşı'nın çalınmasını da anlamadım. Yabancı şarkıcılar bizi ziyarete gelince, çok alkışlanırlarsa, örneğin "Üsküdar'a gider iken" gibi bir de Türkçe şarkı söylerler. Bari Mehta da "Dağ Başını Duman Almış" ya da "Harbokulu Marşı"nı çalsaydı.

Gene mi kişiselleştim? Fakat bakın, bir konser değerlendirmesi ister istemez çok öznel bir konu. Sonra, örneğin ben "öznel" olarak Ravel'i sevmem, ama onun müziği hakkında "nesnel" bir dille konuşabiliyorum. Belki bu deneme çok başarılı olmadı, ama ben öyle sanıldığı gibi tek türde ve aşırı öznel bir şekilde yazan bir insan değilim. □

GENÇLİK

Eleştirilere cevap

Yaz aylarına girdiğimiz şu günlerde üniversitelerde öğrenci derneği kurma çalışmaları üzerinde yoğunlaşan duyarlılık etkisini yitirmemişe benziyor. 24. sayımızdaki öğrenci dernekleri yazısının telefonla, mektupla, bizzat gelerek olumlu-olumsuz birçok tepki alması, bu hareketliliğin hâlâ devam ettiğini doğruluyor.

Öğrenci derneği kurmaya çalışmanın, öğrencileri gereksiz ayrıntılar ve zorlamalarla dolu bir yasal sürecin içine ittiğini söylemiştik. Böyle bir çabaya girişmek isteyen öğrencilerin neler yapması gerektiğini, hangi belgeleri tamamlamak zorunda olduklarını sıralarsak bu sürecin "karmaşıklığı" daha iyi anlaşılabilir herhalde. 1) Kurucular listesi, 2) Dernek tüzüğü, 3) Kurucuların kat muvakkatiyeti, 4) Valiliğe başvuru dilekçesi, 5) Geçici yönetim kurulu (başkan, yardımcısı ve tebliğatı almaya yetkili üye), 6) Kira kontratı, 7) Dernek kuruluş bildirimi, 8) Her üye için nüfus cüzdanı örneği, 9) Her üye için ikametgâh ilmuhaberi, 10) Cumhuriyet savcılığından alınacak sabıka kayıt belgesi, 11) Her üye için medeni haklarını kullanma ehliyeti olduğuna dair dilekçe ve bunların "keyfe göre" belirlenen sayısız fotokopileri, muhtemel "ek" belgeler vb.

Yukardakilerden de anlaşılabilir. Dernek kurmak isteyen insanlar başlangıçta düşündükleri ne olursa olsun, bu süreçle karşılaştıklarında bütün dikkatlerini buna yöneltmek zorunda. Ama esas önemli olan bu da değil. Bütün bu belgeler tamamlansa bile "dernek kurmaya" izin verilmeyebilir. Nitekim verilmiyor da. Öğrenciler, böyle bir süreci yaşarken, Türkiye'nin bugünkü yasal çerçevesinin kısıtlılığının da farkına varıyor büyük ölçüde. O zaman dernek kurma süreci başlı başına bir önem kazanabiliyor. Hattâ bazen bir amaç haline de gelebiliyor. Çünkü böylesine engelli bir yasal süreci aşmak (ya da ses çıkartabilecek ölçüde zorlamak) için verilen mücadeleler, hem "sistem"in **bir başka** yönünü "teşhir ediyor", hem de son dönemde öğrencilerin haklarını kullanma yolunda bir inisiyatife işaret ediyor.

Dolayısıyla yasal sürecin içinde olmak, başlangıçta belki sadece öğrenci derneği kaynaklı bir amacı çok katlılaştırıyor; hattâ başlangıçtaki amacı arkaya itip, öne -sözünü ettiğimiz yasal sürecin ortaya çıkardığı- yenilerini geçirebiliyor. Artık "yeni" bir ruh kazanmış olan dernek kurma çalışmaları, öğrenciler arasında bu sefer **bu** amaçlar etrafında bir kararlılık ve dayanışma yaratıyor.

Dernek yazımızın son paragrafı şöyle başlıyordu: "Bu kararlılık ve içtenlik ne kadar önemli ise, yasaların hakların kullandırılmaması yönünde yorumlanmasının kurumsallaşması da o kadar düşündürücü. Bir de şu var tabiî: Bu "sembolikleşme" sonuçta nereye varacak?.."

Başta sözünü ettiğimiz tepkilerden olumsuz olanları işte bu noktada toplanıyordu. "Biz niçin dernek kurduğumuzu biliyoruz" şeklinde ifade edilen bu eleştirileri, dernek kurma çalışmalarını dışardan ve yasal sürecin yarattığı sonuçları öne çıkararak anlatan bir yazıya yapmak bize haksızlık gibi geliyor. Dernek kurma çalışmaları devam ederken ortaya çıkan dayanışma imajını şu haliyle devam ettirmek kadar, başlangıçtaki haliyle de devam ettirmek de önemli. Vurgunun başlangıçta nerede olduğuyla, şimdi nerede olduğu arasında yasal sürecin ortaya çıkardığı bir fark var. Bu farkı dernek kurmak isteyenler yaratmadı, ama bunun farkına varması gereken yine dernek kurmak isteyen öğrenciler olmalı.

Ama eğer "biz başlangıcından bu yana amacımızı muhafaza ediyoruz" deniyorsa, o zaman da biz öğrenci derneği kurma çalışmalarını -olumlu yönde- "fazla abartmış" olduğumuzu kabul ediyoruz. Yasal çerçevedeki kısıtlamaları, sınırlamaları "teşhir etmek" de bize çok önemli geliyor çünkü... Dayanışma ve desteklemenin ikinci adımı, **eleştiri** ve **dışardan bakabilmek** olmalı... □

Mehmet ŞENOL/ Tanıl BORA

Arşivci İlhami ve arşivi

OSMAN BALCIGİL

Bir gazetede köşe yazarı ya da karikatürist olup da, onu tanımayan sanmıyoruz ki olsun. Ama köşe yazarlarının ve karikatüristlerin dışında da maalesef Arşivci İlhami'yi tanıyan neredeyse yok gibi.

Arşivci İlhami, özellikle Roche İlaç Fabrikası'ndaki görevi ambar sorumluluğundan emekli olduktan sonra, Akatlar'daki evinin küçük arşiv odasında, **arşiv faaliyetinin** temposunu daha da arttırdı.

İlhami Güreşin tam on beş yıldır düzenli bir biçimde arşiv yapıyor. Öncesi de var tabiî ama, on beş yıldır her gün beş gazeteyi arşivliyor. Arşivci İlhami'nin kendine özgü bir arşiv yapma anlayışı ve bu arşiv anlayışını gerekçelendiriş biçimi var:

"Efendim, ben tamı tamına on beş yıldır her gün beş gazete alır, bu gazetelerdeki köşe yazıları, dizi yazılar; karikatürler ve güzel bulduğum fotoğrafları arşivlerim. Bunları nasıl arşivlediğime gelince: Gazetelerin arşivleyeceğim bölümlerini güzelce kesiyor, bir dosya kâğıdının üzerine seloteyplerle tutturuyorum. Sonra sayfanın altına daktilo makinesiyle gerekli malumatı yazıyorum. Bu arada daktilo ve bilgi hatası olmamasına özellikle dikkat ediyorum. Hata yapınca tekrar yazıyorum. Ortaya çıkan sayfanın fotokopisini aldırıyorum. Şimdi diyelim ki, bir dizi yazı tamamlandı, ya da yeterli miktarda köşe yazısı birikti. Bunları, dizaynını kendi çizdiğim giriş sayfalarıyla tamamlayıp ciltlettiriyorum. Böylece fotokopilerden oluşmuş kitap ve albüm arşivi yapmış oluyorum."

Arşivci İlhami'nin arşiv serüveni burada bitmiyor. Aslında burada başladığını söylemek galiba daha doğru. Ama önce isterseniz İlhami Güreşin'den bu tarz bir arşive neden gerek gördüğünü dinleyelim:

"Benim için yazılmış her yazı bir değerdir. Çetin Abi'nin (Altan) yaklaşımını ben kabul etmiyorum. 'Gazete yazıları bir günlüktür' der o. Ben bunu kabul etmiyorum. Yazılmış her yazı bir değerdir. Ben paket kâğıdı olarak kullanılmış bir gazete görmeye tahammül edemiyorum. Böyle bir davranışta bulunanların yazarlara karşı büyük bir saygısızlık ettiklerini düşünüyorum."

Evet, yazarlık/çizerlik Arşivci İlhami'nin gözünde neredeyse kutsal bir meslek, hattâ meslek ötesi bir iş. Bu nedenle İlhami Güreşin'in evinin duvarlarının büyük bir kısmını kendisinin çektiği yazar/çizer fotoğrafları süslüyor: Çetin Altan, Tan Oral, Turhan Selçuk, Oktay Akbal bunlardan sadece bazıları. Yukarıda Arşivci İlhami'nin arşiv serüveninin fotokopiler ciltlenince bitmediğini söylemiştik. Sonra İlhami bey ortaya çıkarttığı ürününü bir baba şefkatiyle eline alıyor ve bu ürün kimin eserlerinden oluşuyorsa, onun yolunu tutuyor. Başta da belirtmiştik, gazetelerde Arşivci İlhami'yi tanımayan yok. Bu sefer varsayalım ki, elinde tuttuğu eser Uğur Mumcu'nun yazılarından oluşsun. Ve, gerisini bırakalım Arşivci İlhami kendisi anlatsın:

"Beni asıl memnun eden, yazarların/çizerlerin benim bu çalışmalarımı görünce duygulanmaları, memnun olmaları ve bunu ifade etmeleri. Onları memnun görünce ben de çok duygulanıyor, memnun oluyorum. Benim bu davranışımdan en çok etkilenen Uğur Mumcu oluyor: 'Bunlar bende yok, nereden buldun bunları, nasıl yaptın bunu' diyor sevinçle."

Arşivci İlhami, önce ürünü yazar ya da çizere imzalatıyor. Böylece kendi deyimiyle onu "antik bir değere ulaştırıyor" sonra da eserin orijinallerini eserin sahibine takdim ediyor. Arşivci İlhami'ye "böyle bir faaliyette bulunmak aklınıza nereden geldi?" diye soruyoruz. Şöyle cevap veriyor:

"Önce Oktay Akbal'la tanıştım sonra Çetin Altan'la. Bu böyle devam etti. Bunlar zaten sevdiğim, saydığım insanlardı. Onların tanıyınca sevgim ve saygım daha da arttı. Zaten de ta eskiden beri biriktirme merakım vardır. Sonra bu işi daha ciddiye almaya karar verdim. On beş yıldır da sürüyor."

— Peki zor olmuyor mu? Mesela günde kaç saatinizi alıyor?

"Çok zor bir iş bu; biraz arşiv yapmış olanlar bilirler. Her gün üç saat veriyorum bu işe. Çalışırken daha zor oluyor bu, işten çık, yorgun argın eve gel, otur işin başına, tam üç saat. Bir de bazen tatile gittiğimiz oluyor. İşte o zaman günlerce gece gündüz uğraşmak gerekiyor. Kes, yapıştır, altını yaz..."

— Maddi olarak da epey külfetli olsa gerek.

"Eh tabiî. Düşünün bir fotokopi -ben iyisini yaptırıyorum tabiî- on beş lira. Gazete fiyatları malum. Kâğıttı, yapışkandı, ciltti. Dünyanın parası. Bir ara ekonomik durumum kötülemişti, oturup daktiloyla yazmıştım makaleleri."

Arşivci İlhami uzanıyor, raftan bir cilt çekiyor. Cildi açıp bakınca şaşırmamak elde değil. Yazılar bembeyaz kâğıtlara hatasız olarak yazılmış. Gazetede siyah basılmış olan yerleri İlhami bey kırmızıyla yazmış özene bezene. "Arka sayfalarına özellikle kitap gibi olsun diye yazdım." diyor, biz cildi incelerken o.

— Böyle kaç daktilo sayfası yazmışsınızdır yaklaşık olarak İlhami Bey?

"Satır atladığımda ya da daktilo hatası nedeniyle yırttığım sayfalar hariç iki binden fazla.

Şaşırdığımızı anlıyor, sürdürüyor sözünü:

"Arşivcilik öyle bir şey ki, inanın bana insanın başka bir şeyle uğraşmasına imkân vermiyor. Ben aynı zamanda karınca kararınca bir bestekârım. Radyoda çalınan bestelerim var. Mesela bugünlerde çok popüler olan bir rast şarkı var: 'Üzülme sen nafile, dönsün zamanın çarkı'. Bu şarkı benimdir. Arşivcilik insana beste yapacak vakit bile bırakmıyor."

— İlhami Bey, sizin bu biriktirdiğiniz köşe yazıları, dizi yazılar, karikatürler sonradan kitap haline getiriliyor genellikle. O zaman emeğinizin boşa gittiği gibi bir hisse kapıldığınız oluyor mu?

"Hayır. Bu işi onlardan evvel yaptığım için seviniyorum tersine. Öyle değil mi; ben onlardan önce, onların eserlerini toplu olarak görmüş olmuyor muyum?

"Yazılmış her yazı bir değerdir. Ben paket kâğıdı olarak kullanılmış bir gazete görmeye dayanamıyorum."

Şimdi bir de şöyle durumlar var: Mesela Melih Cevdet Anday'ın Akan Zaman, Duran Zaman'ını ben biriktirip, ciltletmiştim, sonra kitap olarak çıktı. Ama onda Tan'ın karikatürleri yok. Oysa benim yaptığımda var."

— Peki gazetelerde yayımlanmamış eserleri sahiplerine imzalattırmak gibi merakınız var mı?

"Evet. İmza günlerine gidip, imzalatıyorum. Bazen benim işim olunca karım gider. O benim bu işlerde sekreterimdir. Azra Erhat'a o imzalattırmıştı kitabını."

İlhami Güreşin'in arşiv odasında kitaplık raflarında çepçevre kendisinin yazarlarla çekilmiş fotoğrafları var. İlgilendiğimiz görünce:

"Turhan Selçuk'la olanı Turhan Bey'in eşi çekti. Tan Oral'la olanı İbrahim Paşa Sarayı'nda bir arkadaşım çekti... Bir de benim çektiklerim var: İbrahim Balaban'ı atölyesinde, Fazıl Hüsnü Dağlarca'yı... Bir de en çok yazar ve çizerlerimizin kendi çektiğim fotoğraflarından bir sergi oluşturmak istiyorum."

Bu arada Arşivci İlhami'nin bir fotoğraf amatörü ve eskiden İFSAK üyesi olduğunu, iki dia gösteriminde bulunduğunu da öğreniyoruz.

Arşivci İlhami bir de Uğur Dündar'dan özenmiş "İşte Hayatınız" diye bir dizi oluşturmaya başlamış kendi kendine. Bu dizinin ilk halkası Çetin Altan.

"Bir dostumun kanalıyla edindiğim Çetin Altan'ın kendisinin bile unuttuğu belgeler var bende. İşte Galatasaray'da okurken babasının okul idaresine yazdığı dilekçe. İşte küçük Çetin'in ailesine çektiği para istediğine dair telgraf. Pasoları..."

Tekrar yazı/karikatür arşivine dönüp, soruyoruz.

— Peki İlhami Bey, arşivinizden hiç yararlanan oldu mu şimdiye kadar?

"Tabiî, bazen yazarlar/çizerler bile başvuruyor. Mesela, geçenlerde **Metis Yayınları**'ndan arkadaşlar geldiler, karikatür aradılar. Çok yararlandıklarını söylediler. Bu da çok memnuniyet verici bir şey."

— Arşivcilik işinden hiç para kazandığınız oldu mu?

"Bir kez. Turhan Selçuk Bey'e teklif ettim, 'Baştan bu yana arşivinizi yapayım' dedim. Kabul etti. 1945'ten bu yana çizdiklerinin eksiksiz arşivini yaptım. On ay sürdü. Kendi sistemime göre yaptım onun arşivini de. Doksan bin lira para kazandım. Başka bir kazancım daha oldu. 72'den önceki karikatürleri yoktu onun bende, 45'ten 72'ye kadar olanları da kendim için almış oldum böylece. Ciltleninçe bir de on iki ciltlik Turhan Selçuk albümü dizim olmuş oldu.

— Yazı/çiziyle olan bu merakınızdan kalkarak soruyoruz: Siz basının en çok hangi tarafını seversiniz? Yani, basından bir iş seçseydiniz kendinize bu iş hangisi olurdu?

"Arşivci. Arşiv benim tutkum. Ben kendimi zaten bir basın emekçisi olarak görüyorum. Ben aslında cidden basında bir arşivcilik işi yapmak istiyorum. Bir teklif alırsam hiç düşünmem koşa koşa giderim. Böylece hem daha bilimsel bir arşiv faaliyetinin de içinde olmuş olurum. Çünkü ne de olsa benim evde gerçekleştirdiğim arşiv amatör işi, zevk işi."

— Teşekkürler efendim.

"Son olarak bir şey söylemek istiyorum: Bu benim içinde bulunduğum faaliyet eğer Türkiye'de yaygın olarak yapılmış olsaydı, Türkiye insanı bu kültür düzeyinde olmazdı. Çok başka noktalara gelirdi." □

İSTANBUL'DA TATİL

Geçen sayımızda başlattığımız "Tatil" bölümümüzde Marmaris ve Bodrum Festivalleri'nden söz etmiş, "Festivaller çok festivaldi" demiştik. Bu sayımızı planlarken "Tatil"le ilgili olarak, hazır sözü festivallerden açmışken sürdürelim dedik. Tatillerin festival haline geldiği yerler sadece "Burada festival vardır!" diye ilan edilenler değil kuşkusuz. Marmara Denizi'nin kıyısında Büyük Çekmece'den Silivri'ye kadar süren sahil şeridi (Güzelce, Kamilova, Kumburgaz -özellikle- Celaliye, Selimpaşa) 70'li yıllardan bu yana, yazları aralıksız festival'i yaşıyor.

SİLİVRİ "Zevk meselesi"

OSMAN BALCIGİL

"Haydee geçir kazan, geçir kazan..."

Yukardaki sözler, Silivri'de "tezgâh"larını Silivri Turistik Tesisleri'nin hemen önündeki arsaya kurmuş olan çingene topluluğundan Fedai'ye ait. Fedai ve arkadaşlarının aslında tezgâh kurdukları yerler genellikle panayırlar. Panayırlarda bakla atıp fal bakan, atlı karınca, salıncak kuran, langırt oynatan Fedai ve arkadaşları bugünlerde Silivri'deler. Yaptıkları işte de bir değişiklik yok. Zaten bir hafta kadar sonra pılılarını pırtılarını toplayıp atlı arabalarına yükleyecek, Silivri-Kumburgaz panayırını geride bırakıp, Kırkpınar Panayırı'na göçecekler.

Silivri bir zamanlar her bakımdan makul bir köymüş. Belediye 1950'lerin ortalarında kollarını sıvamış ve köyün o günlerde ikibin olan nüfusuna göre karınca kararınca bir su ve kanalizasyon şebekesi kurmuş. Sonra, 60'lı yılların başlarında tek-tük, 70'li yılların başlarındaysa akın-akın insanlar gelmişler Silivri'ye. Silivri hazırlıklı değilmiş onbinleri barındırmaya, ne suyu, ne kanalizasyonu yetmiş. Üstüne üstlük, bir yoğurt fabrikasıyla bir un/yağ/yem fabrikası da, oluşturdukları bir dere vasıtasıyla artıklarını denize döker olmuş.

Büyük Çekmece'den Silivri'ye kadar olan sahil şeridinin bir özelliği var: Toplumun bütün kesimlerine "tatil" imkânı sunabilmek. Bu sahil şeridinde, yerlilerin evleri sayılmazsa üç çeşit tatil mekânı var: Siteler, kampingler ve moteller. Sitelerin ve kampinglerin devasa rakamlara ulaşmalarına karşın nedense moteller az.

Tahmin edileceği gibi, siteler ekonomik bakımdan durumları iyi olanların, kampinglerse kötü olanların tatil mekânları. Tabiî bu bizim görüşümüz. Kampingde tatil yapıp da Mehmet Tangür gibi bunun "zevk meselesi" olduğunu düşünenler de var.

Mehmet Tangür evli ve üç çocuk babası. On yıldır her yaz Malik Baba'nın Kampingi'ne gelip, dört ay süreyle çoluk çocuk "tatil" yapıyor Tangür ailesi. Baba Tangür devlet memuru, anne Tangür ev kadını. Çocuklar muhtelif yaştalar. Malik Baba'nın kampından kiraladıkları baraka zorlanırsa içine üç tane divan alabilen, penceresiz, iki metre yükseklikte, derme çatma bir şey.

Malik Baba'nın kampında, yirmi sekiz tane Tangür ailesinin dört ayını geçirdiği gibi baraka ve Tangürlerle aynı ekonomik-sosyal durumda aile var. Ayrıca otuz iki de çadır yeri. Kamp'ta duş yok. Aslında zaten duşa gerek de yok, çünkü, Silivri'de zaten su yok. İki tane kadınlar iki tane erkekler için olmak üzere dört tane tuvalet var. Tuvaletlerde de değirmen az miktarda suyla döndürülüyor. Mehmet Tangür'e "Su meselesini nasıl hallediyorsunuz?" diye soruyoruz. "Hallediyoruz" diyor. Ekliyor: "Şehre indikçe yıkanıyoruz." Devam ediyor: "Ama, burada İstanbul'un neredeyse en temiz denizi var." Kendisine fabrikaların artıklarını akıtan dereyi hatırlatıyoruz "O kadardan bir ziyan gelmez diyor."

Malik Baba'ya "insanların neden bu tür bir kampı tatil yapmak için seçtiklerini" soruyoruz. O, nedenleri şöyle sıralıyor. "Şimdi, buraya Eyüp'ten, Zeytinburnu'ndan, efendime öyleyeyim Bahçelievler'den geliyor insanlar. Oralarda da zaten durumları farklı değil. Su oralarda da yok. Ayrıca burası aile kampı. Yani insanlar çekinmeden karılarını, kızlarını bırakıp işlerine gidebiliyorlar. Mesela burada denize girilir ama mayoyla kamp yerinde dolaşılmaz. Bir mahalle havası var. Ucuz. Sezonluğu altmış bin lira, elektrik, su dahil. Taksit, taksit ödenir parası. Onun için insanlar burayı tercih ediyorlar."

Malik Baba'nın kampına neden geldiklerini bir hanım şöyle anlatıyor: "Hepimiz birbirimize alıştık. Her sene geliriz. Kışın da hep beraberiz. Kadınlar kendi aralarında, erkekler kendi aralarında eğlenirler. Mesela geçen pazar erkekler aralarında biner lira toplayıp içki, çerez almışlar, oturup eğlendiler. Cumartesi akşamları eğlence oluyor, gençler dans filan edip eğleniyorlar."

Malik Baba ve Mehmet Tangür tarafından kampın girişine kadar uğurlanıyoruz. Malik Baba kendisi için çok önemli olsa gerek, az önce söylediklerini bu kez başka bir biçimde ifade ediyor: "Sitelerde" diyor "insanların birbiriyle ilişkileri olmaz. Burada herkes bir aile gibi. Onun için adamlar kadınlarını buraya emanet edebiliyorlar. Sitelerde nelerin olduğunu biliyorlar. Buradan ayrılırken içleri rahat, işlerinin başına dönüyorlar." Bu arada Tangür ötelere Kumburgaz'a doğru uzatıyor elini ve "Nasıl yaşıyorlar oralarda anlayamıyorum. Alt-alta, üst-üste insanlar. Nasıl rahat ediyorlar anlamıyorum. Tabiî zevk meselesi."

Silivri'de bir de sahil kenarında garip bir yapı var. Ufacık ufacık pencereleriyle hapishane gibi bir şey. Üzerinde "pansiyon" yazıyor. Eskiden okulların boyandığı o kötü sarı renkle boyanmış duvarları. Yanında, pansiyona ait olduğu belli olan bir çay bahçesi var. İki metre yüksekliğindeki duvarlar yetmiyormuş gibi bir de duvarların üstüne ayrıca çepeçevre bir metre yüksekliğinde branda çekilmiş. Böylece pansiyon gibi yeterince muhkem bir hal almış çayhane. Kapısında "Aile Çay Bahçesi" yazan bu garip yerde oturanları dışardan görmek imkânsız. İçerde oturanlara da deniz kenarında yaşadıklarını bilmek yetiyor olsa gerek, rahatsızlık vermiyor anlaşılan bu branda. Deniz kenarında oturup, tatil yapıp da denizi görmek istememek de kuşkusuz "zevk meselesi". □

KUMBURGAZ
"İnsan alışıyor"

Kumburgaz'da siteleri yarıp sahile geçmeden denizi görmek imkânsız. Yanyana, yanyana siteler, ortada kampingler, sonra yine yanyana siteler... Sitelerin duvarlarında aynı İstanbul'da olduğu gibi koca koca televizyon, banka ilanları. İlanlarıyla birlikte siteler, insanların üzerlerine adeta yıkılıyorlar.

Siteler yarılıp sahile çıkıldığında kumsalda kum gibi kaynayan bir insan topluluğunun içine düşülüyor. Kumburgaz'ın kumsalı mahşer yeri gibi, iğne atılsa yere düşmez.

Sitelerden büyük bir kısmının önünde genel kumsaldan ayrılmış özel kumsallar var. Bunların etrafları yabancıların içeriye girmelerini engellemek üzere demir parmaklıklarla çevrilmiş. Demir parmaklıkların arkasında güneşlenmekte olan bir orta yaşlı hanımlar topluluğuna yaklaşıyor, soruyoruz: "Kalabalık hakkında ne düşünüyorsunuz?" İçlerinden biri cevaplıyor: "Ne kadar tenha değil mi?"

Konuşma geliştikçe anlaşılıyor ki; Kumburgaz asıl cumartesi, pazar günleri çok kalabalık olurmuş. Hanımlardan biri "Biz tatil günleri hiç kumsala inmeyiz, sair günler ineriz" diyor. Öyle ya, bugün pazartesi.

Bir başka hanıma "Günler nasıl geçiyor?" diyoruz. "Normal" diyor. "Nasıl yani" diye ısrar edince anlatıyor: "Güneşleniyoruz. Denize giriyoruz. Konken oynuyoruz. Yemek yiyoruz filan."

— Peki bir tatil yeri olarak Kumburgaz sizi hiç rahatsız etmiyor mu?

"Neden etsin?"

— Kalabalık değil mi?

"Kalabalık ama ne yapsın insanlar? Tatil yapılacak çaresiz. Herkes gelecek. Güneşlenecek. Denize girecek. Hem artık kalabalık olmayan yer kalmadı ki. Hem ben onları görmüyorum bile. Bir süre sonra alışıyorsun, görmez oluyorsun kalabalığı."

— Su sorununuz var galiba.

"Ha, bakın işte o sorun. Su hiç yok. Tankerlerle su getiriliyor, depolara dolduruluyor. Depolardan da dairelerdeki bidonlara. Tabiî bu kullanma suyu. İçme suyu değil. Bu suyla sadece bulaşık yıkanabiliyor, bir de arada sırada başımızı filan yıkıyoruz. Biz de haftada bir kez şehre iniyor, çamaşırımızı, vücudumuzu yıkama işini evlerimizde hallediyoruz."

— İşkence gibi bir şey değil mi bu?

"Yoo, insan alışıyor."

* * *

Yine genel kumsaldayız. Genel kumsalda, her elli metrekareye mutlaka bir satıcı düşüyor. Aletleri edevatlarıyla ve giyim kuşamlarıyla, sokaktaymışcasına satış halindeler. Simitçi rahleleri, mısır arabaları, elma şekeri sehpaları, pamuk helva tezgâhları, macunluklar... Hepsini başı insan kaynıyor. Arada "Simiittt...", "Macuuuun..." nidaları yükseliyor gökyüzüne. Ya da ötelerden biri "Simitçi iki tane simit getirsene" diye bağırıyor avaz avaz. Olmayan sükuneti bozmadığından hiç de rahatsız edici değil.

* * *

Sohbeti seven iki cin gibi gençten Kumburgaz'ın gençler için ideal ama aynı zamanda dünya kötüsü bir yer olduğunu öğrenip şaşırıyoruz. "Kız-erkek arkadaşlıkları çok çabuk kurulduğu için gençler Kumburgaz'ı tatil yeri olarak tercih ediyor" diyor biri. Öteki, "Ama bu Polis Yasası onların da işlerini bozdu" diyor, ekliyor: "Eskiden hiç olmazdı, şimdi erkekli kızlı arabada oturuyorsunuz inzibat bitiyor tepenizde 'Napıyorsunuz' diye."

Kumburgazlıların **alışmak** konusunda epey kabiliyetli olduklarını biliyoruz. Ne demişti bir orta yaşlı hanım susuzluk için: "İnsan alışıyor". Bakalım insan susuzluk, kalabalık filan gibi Polis Yasası'na da alışabilecek mi Kumburgaz'da. □

RAVI SHANKAR'la müzikte yaratıcılık

— Dünkü basın toplantısındaki sorulardan biri de, müziğin geleceği ile ilgiliydi. Oldukça yaygın bir düşünce biçimi bu, gelecekte üstün bir insan tipi oluşacağı, bu insan tipinin de tek ve üstün bir müziği olacağı gibi bir düşünce. Sizin bu soruya verdiğiniz cevap, değişik bir evrensellik anlayışını yansıtması bakımından ilginçti. İnsanların aralarındaki farklılıklara karşın birbirlerini anlayabileceklerini, evrenselleşmekte ilk adımın bu olduğunu söylediniz. Bu sözlerinizi biraz ayrıntılı olarak açıklayabilir misiniz?

— Yüzyıllar boyunca, kitle haberleşme araçlarının yokluğu nedeniyle, ancak kendi hakkımızda bilgi sahibi olabildik. Özellikle son otuz, otuz beş yıl içinde radyonun, televizyonun yaygınlaşmasıyla durum değişti. Dünya giderek küçülüyor. Şimdi iyi bir dönemdeyiz ve ben bu gelişmeler sayesinde bugün buradayım. Televizyon olmasa, teypler olmasa, ben ülkemizde tanınmazdım ve buraya çağrılamazdım. Şu anda iyi şeyler oluyor, ancak bununla yetinilmemeli, daha da iyi şeyler olmalıdır. Tek müzik, tek dil, tek kültür kavramlarından önce çok çeşitli örnekleri incelemek, ne olduklarını görmek zorundayız. Övünmek, gurur duymak bir noktada iyidir. Hindistan büyük ülkedir, binlerce yıllık kültürü vardır, çok eski bir devlettir. Bunlar doğru ve güzel şeyler, benim de gurur duyduğum şeyler. Ancak Çin de eski bir devlet; nedir, ne kadar eskidir? Türkiye nasıl bir ülkedir? Asya kültürü nasıl oluşmuştur? Eğitim yoluyla, başka yollarla bunları öğrenmeye, bilmeye ihtiyacımız var. İşte böyle bir aşamadan sonra, bazı ortak arayışlara girebiliriz. Ama ortaya çıkacak ürün bir kokteyl karışımı gibi olmamalı. Biraz ondan, biraz bundan, şimdi Amerika'da yapıldığı gibi. İlginçlik katmak için eklenen bir yama gibi durmamalı. Değişik sesleri bir araya getirmek, birbirine karıştırmak yaratıcılık değil.

— Bu büyük kültürel sentezden söz edilirken, Batı'nın polifonik müziği ile makamlı müzikler arasında, bana kurgusal gelen, bir sentez de sözkonusu ediliyor. Sizce böyle bir şey mümkün mü?

— Eğer zamanın kendi akışı içinde varılan bir dönemeç gibi olursa, bu sentez müzik için, en azından bir girişim olarak, olumludur. Elde edilecek iki yüz kompozisyondan yalnızca birisi bizim gerçekten aradığımız, yeni ve kalıcı bir oluşum biçiminde ortaya çıkabilir. Bugün bul, yarın unut anlayışıyla olmaz.

— Böyle bir sentez gerçekten zorunlu mu sizce?

— Bunu bilemiyorum, ama örneğin ilgi duyduğum, "synthesizer" ve "emulator" ile yapılan denemeler var. "Ateş Arabaları" filmini gördünüz mü, bilemiyorum. O filmin müziğini Vangelis **emulator** ile yapmıştı ve Oscar ödülü kazanmıştı. Ben Los Angeles'da bu makineyi denedim ve çok heyecan verici buldum. Bilgisayarla her sesi yakalayabiliyorsunuz, değişik perdeleri, tonlarıyla birlikte. **Emulator** ile sonsuz, sınırsız şeyler yapabilirsiniz. Gerçekten harika bir alet ve ileride çok daha önemli işlevleri olabilir, konçerto bile yazılabilir. Aslında bu bile şimdiden yapıldı. Halen araştırmalar sürdürülüyor.

— Bu, ileride eğitilmiş, profesyonel müzisyen ile pasif dinleyici arasındaki farkı ortadan kaldırabilir. Herkesin kendi müziğini üretebilme potansiyeline sahip olmasını sağlıklı bir gelişme olarak nitelendirir misiniz?

— En azından, hiç zararı yok. Bu potansiyel şu anda da var. Banyoya kapanıp kendi kendinize melodiler yaratabilirsiniz. Ama sorun, bir dâhi olmamanız, özel yeteneklere sahip olmamanız, herkesin beğeneceği şeyler yaratamamanızdır.

— Yine de yeteneğe, hünere gerek var yani...

— Evet, belirli ölçüde de disipline. Herkes kendi başına bir şeyler yapabilir. Vaktiyle bazı Hippiler'le tanışmıştım. Soruyorsunuz, "Ben şairim" diyor, on altı yaşında bir kız. Ya da "Ben ressamım" diyor. Belki potansiyeli var, fakat ciddi bir çalışma yapmamış, disiplini yok. Ama yaptıkları kendini mutlu ediyor, hattâ kendisiyle aynı dalga boyunda olan arkadaşlarını da mutlu ediyor. Biri çıkıyor "Ben besteciyim, müzik yapıyorum" diye. O başka bir ses çalıyor, dinleyen başka bir ses duyuyor, çünkü hayal gücüyle duyuyor, uyuşturucuyla filan. Bu doğru bir şey değil. Yetenekle, disiplinle belirli bir temel oluştuktan sonra yeniye ulaşabilir, varolanları aşabilirsiniz. Bazıları modernlik adına ne isterlerse yapabileceklerini düşünüyorlar. Picasso modern sanatın en büyüklerindendir. Ancak, onun plastik sanatlar konusunda ne kadar güçlü bir temeli olduğu, modern ürünlerini o temel üzerinde gerçekleştirdiği düşünülmüyor bazen.

Yetenekle, disiplinle belirli bir temel oluştuktan sonra yeniye ulaşabilir, varolanları aşabilirsiniz. Oysa bazıları modernlik adına ne isterlerse yapabileceklerini düşünüyor.

— Sanıyorum Hindistan'da enstrümantal müziğin çok büyük önemi var.

— Hayır, vokal müzik ön planda, daha önemli, çünkü vokal müzik Güney'in müziği. Fakat bugün Hindistan'ın en ünlü on müzisyeninden yedi veya sekizi enstrümantal müzik yapmaktadır. Kuzeyde enstrümantal müziğin eski devlerinden bazıları hâlâ yaşıyor ve hâlâ ünlü, fakat bu türde yeni şöhretler daha çok. Enstrümantal müzik şu anda eskisinden daha güçlü. Vokal müziğe de saygımız var ve önem veriyoruz, çünkü dediğim gibi Güney'in müziği. İcra etmek için olmasa da öğrenilmesi gerektiğine inandığımızdan vokal müziğe de zaman ayırıyoruz. Benim yıllardır hiç çalmadığım çok az sayıda raga (makam) var. Çalmaya başlamadan önce o raganın bildiğim bütün parçalarını düşünüyorum ve bazılarını söylüyorum, böylece o ragayı unutmamı önleyebiliyorum. Yani enstrümantal müziğin temeli de vokal müzik.

— Raga ile Hindistan folk müziği arasında ne fark var? Daha doğrusu nasıl bir ilişki var?

— Folk müziği her yerde olduğu gibi köylerin, kırsal kesimin, işçilerin müziği. Evlilik üzerine, hasat üzerine, doğum, ölüm, ilkbahar üzerine, biliyorsunuz bizim ülkemizde yağmur çok önemlidir, yağmur üzerine yazılmış şarkılar. Bunlara geleneksel müzik, folk müziği diyoruz, halk tabakasının müziği. Elit tabaka arasında ise raga daha popüler. Çünkü daha kuralcı, daha çok çaba isteyen bir müzik. Eskiden Güney'de müzik tapınakta çalınırdı, onun için halk bütün müzik türlerini, en iyi müzisyenleri, bu arada ragayı da dinleyebilme, anlayabilme şansına sahipti. Kuzey'de böyle bir şans yoktu. Ancak arada bir zenginlerden, aristokratlardan biri kendi imkânlarıyla özel bir gösteri düzenleyecek de, o zaman. Aslında Kuzeylilerin folk müziği ile klasik müzik arasında bir türleri vardı. Opera-tiyatro karışımı bir şey. Hem şarkı, hem diyalog... Ve bu tür yaygındı, folk müziğinden de yaygın. Bir tür sentezdi yani. Bağımsızlıktan sonra sanatçılar maddi destekten yoksun kalınca yerel yönetimler tarafından maaşa bağlandılar.

— Siz Bengalli misiniz?

— Evet, Bengalliyim. Neyse ki, büyük kentlerde iyi dinleyiciler ve bağımsızlık öncesinden süregelen festivaller vardı. Sonra devlet radyosu müziğe destek, halka da folk müziği dışında müzik dinleme imkânı sağladı. Sonra ünlü müzisyenler ki, eskisi kadar zengin değillerdi artık, ders vermeye başladılar. Eskisi gibi yalnızca oğullarına, yeğenlerine beğendikleri çıraklarına değil, daha geniş topluluklara. Bugün ise oldukça fantastik bir durum var ortada. Ben ve benim gibi popüler sanatçıların dışında kalanlar da, özellikle festivallerde büyük ilgi görüyorlar. Halk arasında klasik müziği sevenler çoğunluğunu gençlerin oluşturduğu geniş bir

topluluk halinde. Artık Hindistan'da klasik müzik gerçekten seviliyor.

— Aynı şey Türkiye için geçerli değil. Gerçek Klasik Türk Müziği'ni çok az kimse seviyor. Dün basın toplantısında size bunu sormuştum. Klasik Türk Müziği'nin kaynakları kurumuş durumda.

— Söylediklerimin yanlış anlaşılmasını istemem. Başka ülkelerin müziklerinden örnek verirken. Özel çalışma yapma fırsatı bulamadığım, ama dinlediğim, üzerinde tartıştığım müzikler. Çin müziği, Japon müziği, Endonezya müziği gibi. Hepsinde klasik müzik olarak adlandırılabilecek bir tür var, fakat bir çizginin arkasında. Yüz, iki yüz yıl önce gelişmesi durmuş, sizin söylediğiniz gibi kaynakları kurumuş. Hep aynı şarkılar, aynı parçalar. Gelişen, yaşayan bir olay değil. Ama Batı'da klasik müzik hiç durmamış. Kuşaktan kuşağa geçerek yaşıyor.

— Bu konuda ayrı bir Türk fenomeni sözkonusu. Uygarlığın değişimi, değerlerin değişimi, elitin, aydınların klasik Türk müziğine yaklaşımları... Mesela milliyetçi bir aydın "Bu müzik Bizans'tan gelmektedir, Türk müziği değildir." der. Bir tür solcu aydın "Bu saray müziğidir, sınıfsal temeli yanlıştır." der. Bu tür yaklaşımlarla müzikten ne beklenebilir? Sanırım sizde aydınların böyle garip yaklaşımları olmadı.

— Üstelik sizin iki kimliğiniz var, biri Avrupalı, biri Asyalı. Tüm bunlar ilginç şeyler. Fakat sanırım bu müziği korumaya çalışan bir kurumunuz vardır. Gerçi neler olduğunu bilmiyorum ama, bazılarını olduğu gibi korumaya çalışıyorsunuzdur herhalde.

— Evet, bu kadarını yapıyoruz.

— Bu çok önemli. Hiç olmazsa sözünü ettiğiniz müziğin ne olduğunu biliyorsunuz, yeniden üretebilirsiniz.

— Doğru, en azından, ortadan kaybolmuyor. Hindistan'da ne gibi müzik kurumları var?

— İki tür eğitim var. Birisi özel ihtisas okulları. Dört yıl, altı yıl, dokuz yıl müzik eğitimi veriyorlar. Doktora ya da master derecesi alınabiliyor. Bir de isteğe bağlı olarak üniversitelerde okunabiliyor. İlk grup daha iyi bence. İkinci grubun tarihî gelişim ile ilgili bilgisi, teorik bilgisi daha iyi oluyor. Ne var ki, pratik düzeyleri çok yetersiz kalıyor. Birinci grup ise çok değil, biraz daha iyi. Kişisel olarak özel eğitim alınmadıktan sonra, başarılı olmak, yükselmek zor.

— Bilgi aktarımının geleneksel yollarla gerçekleştirilmesinden yanasınız.

— Bir öğretmenin görünüşte yüzlerce öğrencisi olabilir, ama aslında on-on beş tane gerçek şakirdi, yetenekli öğrencisi vardır. Meselâ benim iki yüz öğrencimden on-on iki tane şakirdim var ve bunlardan çok mutluyum.

— Bizim müziğimizde bu tür eğitim geleneği de kayboldu artık.

— Çünkü Batı hayatında böyle gelenekleri sürdürebilmek imkânsız. Sizin, sizin derken Batılıları kastediyorum, Türkiye, Almanya, Fransa olsun veya Amerika, hattâ Sovyetler Birliği olsun, konservatuvar yönteminiz daha iyi. Eğitim standartlarınız yüksek, bizim mistik kuruluşlarımızın standartlarından çok daha yüksek.

— Hindistan'da klasik müziğe karşı, Türkiye'deki gibi bir önyargı yok anladığım kadarıyla.

— Sizdeki gibi değil, ama bizde de değişik bir önyargı var. Daha doğrusu yüzyılın başından otuz, kırk yıl öncesine kadar vardı ve bu çoğunlukla annelerin, babaların çocuklarını klasik müziğe karşı olumsuz yönde şartlandırmalarından kaynaklanıyordu. Özellikle Kuzey'de İslam yaygındı. Müzisyenler ise müzikte başarılı olsalar da alkole, kadınlara, hattâ uyuşturucuya düşkün insanlar olarak tanınıyorlardı. Amerika'da bir zamanlar cazcıların düştüğü durum gibi. Toplum onların hayat tarzlarını onaylamıyordu ve kimse çocuğunu klasik müzik dinlemeye yollamıyordu. Şimdi durum değişti, her iki taraf bir buluşma noktasına geldi. Ama bu sorun sizdeki gibi "eski müzik" biçiminde yaklaşımlardan kaynaklanmıyordu. Bizim Kuzey-Güney sorunumuz var biliyorsunuz. İki ayrı ülke gibi, ama müzik gelenekleri benzer. 13. yüzyılda Kuzey'den çok sayıda insan, bu arada müzisyenler de istila nedeniyle Güney'e göçmüş. Bazı eski şeyleri korumuş müzisyenler yeni geldikleri yerlerde. Meselâ dillerini; Sanskritçe gibi, Tamilce gibi; ama genelde ıcraları pek farklı değil iki bölge müzisyenlerinin. Bazen bakıyorsunuz iki değişik ad altında aynı raga, ya da aynı adda iki değişik raga.

— Hindistan İngiltere'nin ve bazı Avrupa ülkelerinin kolonisiydi. Bunun için de ulusal ve geleneksel olarak değerlendirilen şeylerin çevresinde birlik oluyor, bunlar benimseniyor. Türkiye koloni olmadığı halde biz Batılıları taklit etmeye çalışıyoruz. Bizim geleneksel kimliğimizi yıkmamızın süreci böyle.

— Bu önemli bir tarihî fark. Hindistan halkı istila yıllarında dinini, gelenek-lerini, edebiyatını özenle korumuştur, çok özel bir sır gibi. Yoksa başka yerler gibi olurdu. Mısır'ı düşünün. "5600 yıl önce neler yapmışlar, ne kadar güçlüymüşler" diyorsunuz. Yunanistan'da da öyle. Bugün ne var? Hiç! Hindistan müzikte olsun, edebiyatta olsun, kültürün her alanında geleneklerini yaşatabilen bir ülke. Geçen yıl Çin'e gittim. "Bu dört bin yıllık, bu beş bin yıllık" diyorlar. Peki bugün bir şey yok mu? Her şey olduğu gibi kalmış. Yenisi yok, gelişme yok. Biz bu açıdan şanslıyız, birçok geleneği yaşatabildiğimiz için... □

MURAT BELGE

YENİ...

İLETİŞİM'DEN

iktisat
dergisi AYLIK DERGİ
Haziran 1985 • Sayı: 247 • 300 TL (KDV Dahil)

Öz Yönetim/
Yönetime Katılma

Esin Ahmet
Kenan Bulutoğlu
A. Murat Demircioğlu
Alpaslan Işıklı
Murat Özyüksel
M. Yavuz Sabuncu
Mustafa Sönmez

Cumhuriyet Cad. No: 27/6 Taksim - İstanbul

FÜRUZAN:
Gelecekten umutluyum

ŞAHAP BALCIOĞLU

Geçen gün karşılıklı çay içerken; "Durum vaziyetlerini şöyle bir ele alsak" dedim. İkinci Dünya Savaşı'nı görmemiş, yani ölmemiş, diri kalmış ve geri kalmışlığın da eklenmesiyle üreyip patlama düzeyine ulaşmış bu olağanüstü genç toplumun yarınlarını nasıl görüyor Füruzan? Olayı, metropollere akın, gecekondu olayının yanı sıra çarpık lumpen kültürünün üreyişi, işsizliğin giderek artışı, nüfusa her yıl bir milyon Türk'ün daha eklenişi, istihdam sorununun çözümden uzak kalışı, asgari ücretin gerçek alımgücüne getirilmeyişi, işsizlik sigortasının hâlâ uygulanmayışı ve konut sorununun çözülmeyişi yönlerinden ele alabilir miyiz?

— İkinci Dünya Savaşı'nı görmemiş olsa da, bunu izleyen yıllarda dünyanın geçirdiği dalgalanmaları çeşitli toplum katlarında değişik etkilenmelerle yaşamış olan genç bir cumhuriyetin çocuklarını konuşmak... Kendi tarihinin yorumunu tarihçilerinin ve bilim adamlarının hâlâ tartıştığı, kalkınma modeli olarak sunulan uygulamaların ülkeyi istenilen bolluğa henüz kavuşturamadığı bir toplumun gençliği olmak, umudun her şeye rağmen en diri tutulmasını da birlikte getiriyor. 1950'lerin tek partisinden sıyrılıp demokrasi deneyimine giriş, ABD'nin savaş sonu dünya sahnesinde görünmesiyle aynı zamana denk düştü. Yaşlı dünyanın yüzünü değiştiren siyaset ve felsefe akımları gündeme geldi. Ardından; 1960'ların öğrenci hareketleri Almanya'da, Fransa'da, Amerika'da alabildiğine boyutlandı. Bizde de bunun yansımaları gecikmedi. Dünya gençliği soruyordu: "Madem ki demokrasilerden söz ediliyor, o zaman iş, emek, eşitlik, barış, düşünce özgürlüğü de var demektir. Eylemle düşünceyi tarih sahnesinde birleştirelim." Bağımsızlık savaşı vermiş bir ülkenin gençleri, kendi yurtlarında eşitlikçi bir tutumun gerçekleşmesi için toplumun tüm katmanlarını doğallıkla tartışmaya çağırdılar, tartıştılar. Sizin de altını çizdiğiniz gibi, bu genç toplum, gençliğinin ataklığından ötürü gelen hataları da elbette taşıyacaktır. Fakat aslolan, arayış içinde bulunmasıdır. Türk toplumu olağanüstü değişken ve canlı. En önemli nokta da budur sanımca. Arayış içinde oluşumuz. Umutluyum. Umutsuzluk toplumlar için zaten bir çıkış noktası olamaz ki...

— Bu siyasi, ekonomik arayışlar içinde iç göç olayı gerçekleşir. İş olanaklarının kısıtlı, yetersiz oluşu büyük kentlere akışı başlattı. Örnekleri, en benzer olarak Latin Amerika ülkelerinde görünüyor. Yoksullaşmanın yerlerinden ettiği köylüler, işçiler, Ankara, İstanbul gibi kentlerin varoşlarını büyüttüler. İki, üç varoşlu kentler oluştu, oluşuyor. Bunun olumsuz yanlarını, bu akımın hangi yollarla çözüleceğini tartışabilecek, konuyu kentlilik, işgücü, istihdam başlıkları altında yürütecek uzman kişilere sorulduğunda da, "Üretim ilişkilerinin yapısında köklü değişiklikler gerekir" diye açıklıyorlar. Sanırım, bunca yıldır bu duruma çözümler getiren öneriler, siyasi yürütmede gerçekliğine kavuşamamasından dolayı pek sonuca varmadı. Planları hayata geçirmek, uygulamakla olur. İnsan yığılması kentleri eski görünümlerinden çıkarıyor, hele İstanbul'u. İstanbul, dünya tarihinde en eski metropollerden biri. Peki, bu kenti bozan yalnız gecekondulaşma mıdır? Sanmıyorum. Çünkü gecekondu olgusu, demin de değindiğim gibi, kentin ilk değil, neredeyse ikinci, üçüncü varoşlarında, dağında, tepesinde yer alıyor.

İstanbul'un asıl talanı

— Asıl talan nedeni en değerli noktalara, en önemli yapılara uzanabilen parasal güçtür. Boğaz'da, şurda bunda yıllardır sürüp gelen yapılaşmanın, parayı, nüfuzlu kişileri sıyırıp da sırtından atabilen denetçiliği ne zamandır yapılamadı. Kültür mirası olan onca değerli yapı, yakılıp yıkılıp, yerini paranın akacağı önceden hesaplanmış olan güdük, çirkin apartmanlara, hanlara, yarısı düstik, yarısı kübik yalı bozmalarına bıraktı. Burdaysa, kapıcılar ve hizmet edenler dışında, gecekondu ahalisinden kimseye rastlandığı söylenemez. Üstelik onların para, sosyal ilişki gücü, bu yerlerin "masal yılı" dışında.

İçimden "Keşke herkes kendi kendini böyle içtenlikle savunsa" diye düşündüm. Füruzan konuşmasını sürdürdü:

— İstanbul bir metropoldür, payitahttır Türkiyemiz'de, evet, kentimiz paragözlüğün eline sunuldu. Geriye kalan iki-üç güzelliğiyse, kimi mimarlarımızın çokça eleştirdiği, Çelik Gülersoy'un saygıdeğer, tutkulu çabalarına borçluyuz. Bizde adettir, olumlu bir şeyin ortaya çıkması, sanki yapabileceğimizi elimizden başkaları almış gibi telaşlandırır bazılarımızı. Hemen kara gözlüklerimizi takarız. Eh, bir Markiz örneği çok yakınımızda, unutmayalım. Orda, öyle boş durup durmakta. Vakıf işletmelerinin günümüz rayiçleri içinde kiralanması, yapıların onarılıp korunması gerekiyorken, oralarda da bir aldırmazlığın ya da daha başka ilişkilerin gelir geçerliğini sürdürdüğü bol bol yazılıp duruyor. Ya ciddi önlemler?...

Sesini yükseltti:

— Peki, gerçek kentliler, gerçek İstanbullular bizsek, bırakalım gecekondulaşmayı da, kentimizi tanıyıp korumayı özenle, ciddiyetle üstlenelim. Evet, para işidir denecek, bir yanıyla doğrudur. Çözümler nerededir? Aranamaz mı? Son yıllardaki kimi olumlu girişimler yeterli mi? Bir kentin, hele İstanbul gibi bir kentin sorusu, sorunu, orayı tarihiyle yaşayanlara, sevenlere, bilincinde olanlara sorulur. Konut sorunu, istihdam sorunu, asgari ücret alım gücünün sıfıra yaklaşması... Bu kapsamlı derin sorunlar parçalar halinde ele alınacak gibi görünmüyor bana. Çözümler, ülkenin tümünü kapsayacak bir kalkınma modelinin uygulanışına bağlıdır kanımca. Yeni hükümetin "ortadirek" diye kavramlaştırdığı çoğunluğun, sorunlarına yaklaşımındaki sonuçlar ilgiyle beklenmeye değer. Göreceğiz. Türkiye, kolay ele geçen, hayata aktarılmamış teorilerle anlaşılabilecek, yönetilebilecek bir ülke değil. Bu, kimi kez şaşırtıcı, hatta umut kırıcı görünse de, aslında son derece dinamik bir yapının da göstergesidir.

Alamancı işçilerin dramı

Almanya'ya gidip işçilerimizin arasına karışan Füruzan'a, olayın dönüştüğü son boyutlar üzerindeki düşüncelerini sormak için; "Yeni Konuklar" yavaş yavaş anayurda dönmeye başladı, dedim. Şu konuyu biraz incelesek. İşçi ordusu Türkiye'den hangi koşullarda gitmişti? Kime hizmet etti bu insancıklar? Kendilerine mi, ele mi, Ankara hükümetlerinin beceriksizliğine mi?

— Evet, "Yeni Konuklar" yavaş yavaş dönüyor. Federal Almanya yöneticilerinin öngördükleri "yabancı işçilerin yurtlarına dönüşlerini özendirme planı"nın yasallaşmasıyla bu dönüş daha da hızlanacak. Sanki oradakiler kendi ülkelerine, kendi anılarına, kendi çocukluklarına dönmeyi istemezlermiş gibi. Hangi koşullarda yaşadıklarını "Yeni Konuklar" adlı kitabımda başarabildiğimce yansıtmaya çalıştım. Sanırım, o koşulları en iyi dile getiren, yine bir konuk işçimizin kendini açıklayışıdır. "Türkiye'ye döndüğünde ne yapacaksın?" soruma, bana yarım bir gülüşle bakıp, "Öleceğim" demişti, "şöyle yatağıma uzanıp yatıp ölmeyi bekleyeceğim." Çevremizdeki öteki işçi arkadaşlar bu yanıttan son derece etkilenmişler, sanki onlar anayurtlarından çıkarken, onca yolu, onca istemezliği tepmemişler gibi, benim onlara kadar gittiğimi ve böylesi bir yanıtı ayıp sayabileceğimi söylüyorlardı direnerek. Ruhr çelik havzasının kömür madenlerinde, bin beş yüz, iki bin metrede her gün yer küresinin damarlarını kazan işçimiz, "Kusura bakmasın hanım kardeşimiz" demişti, "burdan tükenmişimiz döner ey kardeşler! Ben döndüğümde, yatağıma yatacağım, bekleyip öleceğim." Altmışların başında girişilen bu dışarıya işçi yollama akımı geri tepmeye başladı. Onlar, artık yabancıları istemiyorlar. Kalanlarınsa oldukları yere uyum sağlamaları önkoşulu ileri sürülüyor. Ne kadar zor... Uyumdan kastedilen ne ola ki? Hayatlarının en verimli, en genç zamanlarını paraya dönüştürmek için yaşamadan çalışarak oralarda kalan, işine, bir de üstelik çevresine yabancı bu insanların dile getirdiği "Biz şimdi ne olacağız?" sorusunun yanıtı en kolayı olacaktır yine. İnsan olmanın piyasadaki sürümü mal olarak alındığına göre, beş, on bin marklık armağanlarla uğurlanacaktırlar.

Acı acı gülümsedi:

— Ya da şu ünlü "uyum" sözcüğü arasız gündeme getirilecek. "Yaşadıkları topluma uyum sağlamalılar." Avrupa'nın insanı kendi toplumuna sanki çok uyumluymuş gibi! Yani duyarlığını, insanlık haysiyetini yitirmemiş olan Avrupalılardan söz ettim.

Sonra ekledi:

— Fakat paranın gücü kirini de aklıyor. Çağımız, sanırım ilerki yüzyıllarda bir yönüyle de "para çağı" olarak anılacak. Dünya halklarının birbirlerine yabancılaştırıldığı ortamlardaki "uyum" önerilerinin kuşkuyla karşılanmasını, hatta dirençle itilişini yadırgamak kolay değil...

Gülümsedi:

— Kesin dönüş yapanların da ellerine geçen paralarla yer, ev sahibi olma dileklerini "işçilikten çıkma" çabalarını anlamak, ancak geleceklerine güven duymayan insanların davranışlarına anlayışla bakmakla çözülebilir. Geri dönenlerin küçük sermaye sahibi, işyeri sahibi olma arzuları, en genelde bakarsak, "daha iyi yaşama" isteklerine bağlıdır. Tüm bunları eleştirmeden önce, işçi olmanın güçlükleriyle asgari ücret paylarının, tüm bu yaşam biçimini değiştirme özlemlerinin gerisinde yatan gerçekler olduğunu unutmamalıyız.

Üzüntüyle sürdürdü:

— Kalanlarsa, hele ikinci kuşak, kimlik sorusunu ve yanıtını büsbütün karıştırmış durumdalar. Her iki dili de, her iki kültürü de dışardan anlamaya çalışan bu insanların dramları acımasızlıkla örülüyor. Evet, ilerde Federal Almanya'da adlarından parlak bir biçimde söz edilecekler de olacak. Bu "parlaklığı" da olumlu anlamda kullandığımı, bir kof film yıldızı ünüyle benzer anlamlarda kullanmadığımı belirteyim. Ne dedim, böyleleri de çıkacak elbet. İnsanoğlu tükenmez. Fakat bu tek tük kişiler, çoğunluğun sürdürdüğü, neredeyse yazgısı oldurulan körelmiş sözümona hayatı değiştirmez. Horlanan bir kalabalığı yırtıp çıkan elbette hep hayranlık uyandırır. Fakat tekil bir olay, genelin durumunu unutturabilir.

Kadın hakları nerede?

Soru olmaktan öte, konuşmayı andıran sözlerimi rahatlıkla dinledi. Sonra gülümseyerek:

— Sorunuzu, nerdeyse böyle bir durumu yermemi ister gibi sordunuz dersem, bunu nasıl karşılarsınız bilemem, dedi. Belirttiğiniz gibi, Türkiye'de feminist eğilimlerin belirginlik kazandığı yerler büyük kentlerimiz. Dünya içinse, feminizm, tar-

tışmayı, düşünmeyi, merak etmeyi bilen eğitilmiş kadın gruplarının sahip çıktığı bir akım. Yine, söylediğiniz gibi, Cumhuriyet Türkiyesi pek çok Batı ve hele Doğu toplumlarında yasalara girmemiş haklar tanıdı kadınlarımıza. Bu yasaların yaşarlık kazanmasıysa, yine büyük kentlerde, zengin kesimlerde ve o kesimlerin özellikle çok daha ileri anlayış ve düşünce düzeyine sahip ailelerince edinilmiş. Bunun doğal olduğunu biliyoruz. Çünkü salt zenginlik, hele kadınlarda, bir başına dünya görüşünü değiştirmeyi yeterli kılmıyor. Dünyadaki kadın hareketleri, ait oldukları toplumların görünümlerini, kaçınılmaz bir biçimde taşıyor. Gerici olduklarını ya da gerici bir öz taşıdıklarını söylemek bu yüzden bence zor. Fakat, toplumun genel ve ağırlıklı sorunlarından yalıtıldıklarında, yetersizlik doğallıkla görünüyor. Aynı işe eşit ücret. Çalışan kadına çocuğu için olanaklar, ev işinde paylaşım ya da ev işinin akılcı bir düzenlemeyle dışarda çalışan kişilerin elinden çıkarılması, doğum öncesi ve sonrası ücretli, yeterli zamanları kapsayan izin konuları, yasal kürtaj, evli ya da bekâr kadına tanınması gereken akla ilk gelen haklar. İşgücü fazlalığına istihdam alanı açmak için kadını işsiz bırakıp erkeğe iş vermek gibi ters çözümler, hele bunu bazı geçmiş değerlerle süsleyerek kadını bu mizansene uygun bir "ikinci kişi" rolüne özendirmelerin çağdaş olduğu söylenemez. İnsan ömrü değerlidir. Değerli olduğu için de en anlamlı biçimde yaşanmalıdır. Bu anlamsa, kendi bedenine, kendi kararlarına, kendi eşit ilişkilerine sahip insanların oluşturduğu bir toplum yapısıyla elde edilir. Üstelik bizde, olabilir bir şeydir de. İlişkilerimizde, Batı'nın yaşadığı soğuk, paracıl görüşü henüz edinmedik. Bizde, ailenin özgün yapısı gereği, sevgi baştacı edilir. Fakat, "Acaba bu baştacı edilen zorunluluk mudur?" diye merak etmeliyiz.

En önemli nokta Türk toplumunun arayış içinde olmasıdır. Umutluyum. Umutsuzluk toplumlar için zaten bir çıkış noktası olamaz ki...

— Kadınların tartıştığı bu eşitlik sorunu, sizin dediğiniz gibi feminizm, bana o kadar da gerici içerikli gelmiyor. Çünkü bunda boy hedefi erkek değil, gündelik ve uzun zamanlık bir yaşayışın yeniden, insana yaraşır, çağdaş bir düzenlenmesidir. Ve kadınlar doğuracakları çocukları için karar verebilmeliler, doğuma zorunlu olmamalılar, çalışabilmeliler, üretebilmeliler, erkeklerini onların eşiti olarak edindikleri bir güven içinde sevmeliler.

— Bu, öylesine büyük bir mutluluk olacaktır ki, konunun tartışılması gerekir. Bağımsızlık, bir erkekle bir kadının birlikte paylaşacağı bir yaşam biçimi değil midir ve onların yetiştireceği çocukların sağlıklı büyükleri tanımasıyla elde edilmez mi? Ve gene bağımsızlık, çocuğun erkek doğunca erkeklere ayıp değil, kız doğunca "Fakat sen kızsın, olur mu hiç?" denmediği bir toplumda gerçekleşmez mi?

— Bağımsızlık salt ekonomiktir demek de güç. Birinci önemli koşulu ekonomiktir. Ardından da, insanlığın bilincine varmış olmak gerekiyor. Kısacası, belirttiğiniz gibi kültürel ilerleme. Öte yandan adalet, ekonomik ve sosyal bağımsızlık yoksa neye yarar? Bağımsızlık, tüm bunların toplamının hayata her yönüyle geçtiğinde gerçekleşecek. Hayat arasız değiştiğine ve yasalar da değişmek zorunda olduğuna göre, şimdi böyle sanılan, görünen, yaşanan çok şey, ilerki yıllarda çok başka bir toplumun çok değişik kadınlarını, erkeklerini getirecektir. □

Ömer Kavur'un "Körebe"si neden yeni?

FATİH ÖZGÜVEN

Bizimki gibi, görünürde yoğun bir hareketlilik yaşayıp da aslında gerçekten büyük değişiklikler geçirmeyen, sürekli temel anlatım gereklerini atlayıp "modern" olma telaşına düşen bir ülke sinemasında sinemanın önkoşulu olması gereken zanaata hasret kalır hale gelebiliyorsunuz. Gün oluyor, işçiliği kusursuz bir sinema filmi birdenbire öne çıkabiliyor; bir de bakıyorsunuz bir hikâye anlatabilmek koşulunu güzelce, aksamadan yerine getirebilen, gerilimi, ritmi olan, deyim yerindeyse anlatı yapısının "dikiş yerleri görünmeyen" böyle bir filmi yapanlara hayır duaları etmeye koyuluyorsunuz.

"Körebe" böyle bir örnek oluşturdu geçtiğimiz sinema mevsiminde. Filmin iyi anlatılmış bir film olmaktan öte bazı erdemleri de var elbette; gene de, filmi seyrederken ilk tepkimiz seyircinin ilgisini bir an bile tavsatmadan ayakta tutmak gibi -son yılların Türk sineması için "yeni" sayılacak- bir şeyi başardığı için önce hayret, sonra gıpta etmek oldu sanıyorum. Gerilim derken şunu da belirtmek gerek, Ömer Kavur"un başardığı şey genel anlamıyla bir gerilimdi; "hikâye anlatabilmek", akıcı, akışkan bir sinema dili olmak ille de "Körebe"deki gibi polisiye bir gerilim kurabilmekle eş anlamlı değil. Ömer Kavur'un bu konudaki başarısının "evveliyatını" ve gerilimden ne anladığını (mı) görebilmek için "Körebe"nin tersine çok ağırlaştırılmış, ruh durumlarına dayalı bir gerilimi gerektiren ve tutturan "Yatık Emine"ye bir göz atmak yetebilir. (Sona da "Yatık Emine"yi, az-çok aynı türden bir gerilimi tutturma çabasında, hattâ "hikâyesizlik" iddiasında olup da ancak ağır aksak bir sinema dili tutturabilen "Pehlivan" gibi örneklerle karşılaştırmak da ilginç olabilir. İşte size, ruh durumlarına, iç gerilimlere dayanarak hikâyesizmiş gibi hikâye anlatmanın iki yorumu!)

Peki, filmin bu "iç gerilimleri", asıl ilişkilerde gizli olan gerilimler nelerdi? Açıklayacağım; yalnız işin güzel yanı o ki bunlar "polisiye" dediğim gerilimle birlikte bir örgü oluşturuyorlardı, birbirlerine sıkıca kenetlenmişlerdi. Filmi her görüşümde daha da etkileyici bulduğum iki sahneyi, Türkan Şoray'ın arkadan gördüğü bir çocuğu kaçırılan kızı sanıp peşinden koşarak beklenmedik bir tren yolculuğu yaptığı sahneyi, bir de Cihan Ünal'ın çocuğun yerini keşfedinceye kadar sürdürdüğü soruşturma ve takip sahnesini anmak isterim. Avukatın özel arabasında giderken kara çarşaflı bir kadının yanısıra yürüyen bir çocuk gören annenin, arabadan fırladığı gibi Sirkeci garının insan kalabalığına dalmasıyla başlayan birinci sahne kurgu (ve dolayısıyla hız) açısından herhangi bir Hitchcock filmindeki takip sahnesiyle boy ölçüşebilirdi. (Burada aklıma "North By Northwest"teki bazı sahneler, hattâ Hitchcock'un çömezi Brian de Palma'nın "Dressed To Kill"indeki tren sahneleri geliyor rahatlıkla.) İşte buradan sonra farklılık başlıyordu; şimdi gerilim filmlerinin büyük ustası böyle bir sahnede kompartmana olsa olsa bir-iki tipik kişi yerleştirirdi. Bilemediniz kör bir adam, geveze bir kadın, iki küçük çocuk ve bir köpek, bir de belki bir köşede gazete okuyan kendisi! Çünkü Hitchcock gibi bir yönetmen her şeyden önce "dış dünya"yı kendi (zihinsel) kadrajının içine hapsetmek, bunun içinde eleyerek yeniden kurmak ister. Oysa Ömer Kavur'un işlevsel biçimde ağzına kadar dolu olan tren kompartmanı (Sirkeci-Halkalı hattının belli saatlerde kalabalık olduğuna işaret etmekten de öte!) yönetmenin ve filminin dış dünyayla olan ilişkisini açığa çıkarıyordu. Kadrajdan adeta "taşan", anneyi saran ve kuşatan bir dış dünya, zaten bir tedirginlik unsurunun peşini kovalayarak bu tanımadığı dış dünyaya dalan bu film kişisini "rahatsız eden" bir erkek gürûhu, bilet kontrolörünün müdahalesi ve nihayet çocuğun **o çocuk** olmadığının anlaşılması; bu yabancı dış dünya tarafından film açısından çok anlamlı, heyecan açısından çok doyurucu bir biçimde geri püskürtülme! "Körebe" gerçek gerilimini seyirci ile bu "dış dünya"nın kesişme ve çatışma noktalarının saptanmasından sağlıyordu. Kavur, seyirciyi "çocuğu kaybolan bahtsız anne"nin yanına çekiyor; ama bu tanıdık, pek de ilginç olmayan özdeşleşme içinde rahat etmesine bir an bile izin vermiyor, onu sürekli şu ya da bu biçimde çocuğu yutan öteki dünyaya doğru **iterek** bu dünyayı yeni bir gözle görmeye kışkırtıyordu.

Kavur'un bu öteki, "dış" dünyaya (film kişilerinin dünyalarının "iç" dünya olduğu oranda söylüyorum) bakışı da

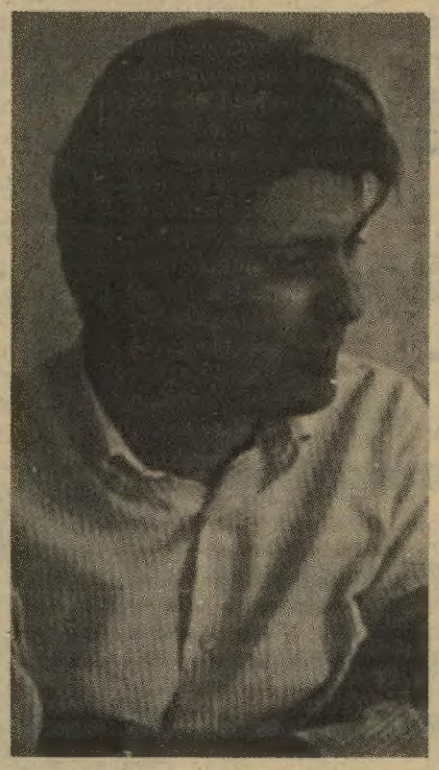

tren sahnesinde olduğu gibi sadece yadırgayıcı ve ürkütücü değildi. Çok onaylayıcı ve bu dünyanın insanlarına laf olsun diye arka çıkıcı da değildi. Kavur çocuğu kaçıranların dünyasını kendi sınıfsal konumundan, toplumda kendi durduğu noktadan bakarak (aynı konumdaki birçok Türk yönetmeni gibi sanki **onlardan** biriymiş gibi değil) yorumluyordu. Sinemasal olarak etkileyici göstergelerle bezediği (örneğin siyah çarşaf gibi, el değiştiren kırmızı eşarp gibi) bu dünyanın, şehri kuşatan, annenin dahil olduğu "şehir ahali"sinin tanımadığı bu sur dipleri, gecekondu mahalleleri, bekâr odaları (hatta kendi apartmanının kapıcı dairesi) dünyasının başkalığına, farklılığına işaret ediyordu. Ayrıca alttan alta sezdirilen de, omuz omuza yaşayan **"bizlerle onların"** sadece farklılıkları değil, birbirlerini anlayamamalarının kimi ipuçlarıydı hiç şüphesiz. Avukatın, çocuğun bulunduğu eve elde silah daldığı sahnede (ne yazık ki polisiye gerilimin aşırılaştırılması ve kalıplaşmış oyunculukla zedelenen bir mizansen) bu dış dünya nihayet kendi **varoluş alanı** içinde veriliyordu. O zamana kadar anneyle ilişiğindeki kişilerin alanları içinde gezinen seyirci bu süre içinde ev, çocuk odası, kadın dinginliği gibi anaç, yumuşak, huzur çağrıştırıcı ortamlar ve unsur-

"Körebe" bir hikâye anlatabilme koşulunu aksamadan yerine getirebilen, gerilimi, ritmi olan, deyim yerindeyse anlatı yapısının "dikiş yerleri görünmeyen" bir film.

larla tavlanmıştı. Birdenbire çocuğu kaçıranların **evinde de** -belki başka eşyalar ve insanlarla- aynı ev içi dinginliğini buluyorduk; kapının önündeki dede ile torun, namaz kılan yaşlı kadın, ferah, serin oda içleri, köşe minderleri... Özdeşleşme eğilimimiz, bizi anne Türkan Şoray'ın kucağına sığınmaya iten klasik seyirci kolaycılığı son ve kesin bir sallantıya uğruyordu. İki ayrı dünya; biri ötekinden daha korkunç, canavarca, iyi ya da kötü değil, sadece toplumdaki birtakım değişimler-dönüşümler sonucunda (çocuk kaçırma olayını bir an için unutun) farklılaşmış, tanınmayacak, birbirleri tarafından tanımlanamayacak hale gelmiş iki ayrı yaşama alanı. Ömer Kavur bize bu kadarını göstermekle yetiniyordu. Bu gösterdiğinden çıkacak, çıkarılacak anlamları, sonuçları ise bize bırakıyordu. (Her şeyin altını kalın kalın çizmeyi seven yönetmenlerimizin kulakları çınlasın!) Seyircinin zekâsına, kavrayışına güvenen ona bir şey öğretmeye çalışmayan bir yönetmen bulmak ne büyük ferahlama! "Körebe"-de bu pes perdeden yönetmen sesi aracılığıyla yaşadığımız "benzersiz ve yeni" şey büyük ölçüde buydu galiba!

(Başka şeyler de vardı tabiî. Necla Nazır'dan Hümeyra'ya kadar birçok kadın yüzü konusunda alışılmışın ötesinde duyarlı davranan Ömer Kavur'un filmin ekseni Türkan Şoray'ın yüzünün plastik değerleri konusunda gösterdiği duyarlılık, ayrıca ondan aldığı filmin tonuna uygun pes perdeden, yumuşak, nüanslı oyun; gerçek bir **sinema** oyunculuğu!) "Körebe" dış festivallerde ilgi görecek, ödül alacak bir film olmayabilir. (Türk toplumu üzerine doğrudan değil, dolaylı bir şey anlatıyor çünkü; bu da o toplumun resmini değil, iç dinamiklerini merak edenler için ilginç.) Ama tıkır tıkır işleyen iyi bir film olmanın da ötesinde sinemamızın meselelere bakışına, **temperamentına**, temposuna, tansiyonuna getirdiği "taze kan"la, alternatif yaklaşımlarla bizlerin çok önemsemesi gereken bir film. Buna kesinlikle inanıyorum. □

KİTAPLAR

VIRGINIA WOOLF
Joan Bennett
Çev: Feyza Kantur/Haldun Onuk
(Alaz)

I. Dünya Savaşı'nın getirdiği toplumsal değişikliklerin yanı sıra 20. yüzyılın özellikle ilk çeyreğinde insan düşüncesinin geçirdiği evrim, psikoloji alanındaki araştırmalar, zaman ile mekân konusunda ortaya çıkan yeni görüşler sanatçının gerçekliği algılamasını derinlemesine etkiledi. Romancı için gerçeklik artık 19. yüzyılın gerçekliği değildi; gerçekçilik de 19. yüzyıl yazarının gerçekçiliği gibi olamazdı. Gerçekliği kavramanın eski biçimlerinin geçerli olamayacağına inananların başında gelen Woolf, geleneksel anlatım biçimlerinin hiçbiriyle gerçeği dile getiremeyeceğini anlamıştı.

Joan Bennett ülkemizde de önemli romanlarından birkaçının çevirisi yayımlanmış olan Woolf'u inceleyerek kitabında onun özellikle 20. yüzyıl romanına getirdiği yenilikleri, roman anlayışının geleneksel roman anlayışından hangi bakımlardan ayrıldığını doğrudan doğruya romanlarından seçtiği bölümler içinde gösteriyor.

19. yüzyıl romanının, hem tarihî, siyasî, hem psikolojik varlığıyla ele aldığı bütün bir çağın çelişkilerini ve eğilimlerini kendi bireyliğinde toplayan kahramanları, Woolf'un eserlerinde, yerlerini zihinde yaşanan oluşumları ve iç yaşantılarıyla çizilmiş roman kişilerine bırakırlar. Öteki bilinç akışı romancıları gibi Woolf da kişilerinin bilinçliliğine girerek, onların çevrelerindeki başka insanlar üzerinde bıraktıkları izlenimlerin farklılığını ve insanın çevreyi algılarken sürekli değişen bilinçlilik durumunu anlatır; ancak, o, bilince üşüşen olguları verirken alabildiğine tutumlu davranır. Denebilir ki, Balzac gibi bir yazarın nesnel dünyayı yansıtırken uyguladığı olguları ayıklama işlemini o, zihin süreçlerini verirken gerçekleştirir. Bu yönüyle, yeni bir gerçekçilik anlayışının başlıca temsilcilerinden biridir Woolf.

Bennett, onun romanlarından seçtiği bölümlerde insan zihninin çeşitli algı mekanizmalarını sanatçının nasıl verdiğini gösterirken, Woolf'un geleneksel anlatıya dayanan düz hikâyeler anlatamayacağını da gözler önüne seriyor. Asıl eylemin roman kişisinin kafasında oluştuğunu, bu eylemin bir neden-sonuç ilişkisi içinde doğmadığını, olay örgüsünün de mantıkî bir yapıyla değil, duygusal bağlantılarla kurulduğunu ortaya koyuyor.

1945'te yayımlanan bu kitapta sanatçının romana getirdiği yenilikler ile yenilikçi roman içindeki yeri üzerine söylenenler bugün birçok kitapta bulunabilecek açıklamalar olarak karşımıza çıkıyor; ancak, hemen söylemeliyiz ki, o tarihte Woolf üzerine David Daiaches ile E.M.Forster'ın kitapları dışında kapsamlı bir çalışma yayımlanmamıştı. Sanırım kitabın bugün için de değerli olan yanı, sanatçının tekniğini, anlatım inceliklerini metinlerindeki belirli cümle ve kelimelerin altını çizerek gösterme yoluna gitmiş olmasıdır. Bu yönüyle eser, Virginia Woolf'un romanını tanımak isteyen okurlar için olduğu kadar edebiyatla uğraşanlar için de aydınlatıcı niteliktedir. Woolf olsun, başka bir romancı üzerine olsun, bilinç akışı tekniğini örneklendirerek aydınlatan bu türden çalışmaların Türkçede yayımlanması, son yıllarda kimi yazarlarımızın da başvurdukları bu anlatım tekniğinde ne ölçüde başarılı olduklarını okurların daha iyi değerlendirmesine yardım edecektir. □

Nazan AKSOY

KÖY, KASABA ve KENTLERDE TOPLUMSAL DEĞİŞME
Bahattin Akşit
(Turhan)

ODTÜ Sosyoloji Bölümü öğretim üyelerinden Bahattin Akşit, 1965'ten bu yana köy, kasaba ve kentlerde toplumsal değişme, modernleşme, azgelişmişlik ve köy-kent sosyolojisi üzerine gerçekleştirdiği bazı araştırma ve bu çerçevedeki kuramsal çalışmalarını derleyen bir kitap yayımladı.

Eser, daha önce değişik yerlerde yayımlanmış yedi çalışmanın yanısıra henüz yayımlanmamış iki tebliğ ve yeni kaleme alınmış bir kuramsal yazıdan oluşmakta. Köy ve değişme, kasaba-kent ve değişme, modernleşme ve azgelişmişlik temalarının kitabın üç farklı bölümünü oluşturmasına ve her bölümün ön plana çıkardığı dinamiklerin nispeten farklı olmalarına karşın, eser, gerek ele alınan konuların nitelikleri ve zamansal dağılımları açısından, gerekse yaklaşım dinamikleri yönünden kendi içinde bütünlük taşıyor.

Akşit, eserinde oldukça önemli bir "ilk" veriler bütünü, zaman ve mekân boyutlarıyla bir toplumsal değişme kesiti sunmakta, buradan hareketle kuramsal bir çerçeve arayışına yönelmektedir. Bu arayış, toplumsal değişme paradigmalarını, azgelişmişlik ve modernleşme sorunsallarını vurgulayarak, sorgulama ve ilişkilendirme çerçevesinde gelişiyor. Akşit'in arayışında ve çalışmalarında beliren en önemli yan kuşkusuz durağan toplum, ideal toplum gibi "mitos"lara karşı çıkılması ve değişimin toplumsal yapının yadsınmaz temel postülası olduğunun altının çizilmesidir.

Ancak, böyle bir yönelimin tek bir güzergâhı olmadığı açıktır. Bu açıdan bakıldığında, Akşit'in arayışını, gerek alan çalışmalarından, gerek (zımnî olarak) kuramsal yazılarından ortaya çıkan iki ana belirleyen çevrelemektedir. Akşit, bir yandan iktisadî ilişkiler tabanından hareket edip bu ilişkiler/örgütler bütününü satır arasında "adlandırarak", sonuçta bu "adlandırılmış bütüne" başvurma eğilimini taşıyor. Öte yandan ise değişmenin alt dinamiklerini yalnızca ele aldığı bu çerçeve içinde sorguluyor. Arayışı zaman zaman farklı kuramların ilişkilendirilmesi çerçevesinde oluşsa da bu böyle.

Örneğin, ikinci bölümde yer alan "Türkiye'de Siyasal ve İdeolojik Görüşlerin Toplumsal ve Siyasal Belirleyicileri", "Sanayide Küçük Üreticiler ve İdeoloji" ve "Ortakent'te Toplumsal Farklılaşma ve Siyasal-Kültürel Çatışma" çalışmaları; bunlarda siyasal, dini ve kültürel düzeylerin, bu düzeylerin iktisadî belirleyenlere dayanarak ele alınmalarının yanında, kendi iç mekanizmalarının biçimlendirebileceği değişim/ direnç dinamiklerinden, simgesel ve kültürel ögelerden hareketle sorgulanmaları da ilginç olabilirdi. Aynı biçimde, seçim sonuçlarından hareket eden çalışmada sınıf olgusunun, belki de daha karmaşık ancak daha anlamlı bir örüntüsünü verebilecek patronaj ilişkileri de bir ölçüt olarak ele alınıp, sınanabilirdi. Ancak görünen o ki, Akşit "kaba gözlemlerden" kalkan totolojiler ve dikotomizasyonlar üzerine kurulu bir kavramsallaştırmayı yeğliyor. Kuram eleştirilerinde ters yöne gitse bile, yaklaşımı bu.

Bu açıdan bakılacak olursa Akşit'in ileri sürdüğü farklı paradigmaların ilişkilendirilmesinin (bunlar aynı bilimsel söylem tarafından belirlendikleri ölçüde) bu türden birimlere açılım doğuracağını söylemek oldukça güçtür. Kanımca Akşit yazılarında evrimci ve pozitivist yaklaşıma ciddi eleştiriler yöneltse de sorgulaması değişme/evrim çizgisinin pek dışına taşmıyor. Bu eleştiriler geniş anlamıyla pozitivist söylem tarafından dar anlamda bir pozitivizme yöneltilmektedir. Bunun da yazarın arayışlarını yönlendiren iki ana belirleyenle ilişkisi açıktır. "Evrimleşmeyen karmaşıklık-azgelişmişlik/ değişme-gelişme" genellemeleri ve kurulan karşıtlıklar bu konuda en açık örneklerdir.

Tüm bu söylenenler, aslında Akşit'in çalışmalarını okuduktan sonra kendi kendimle yaptığım bir konuşmadan ibaret. Bunlar bir yana, Akşit'in çalışmasının gerek kuramsal açıdan, gerek sonuçları açısından ciddi ve bilimsel nitelikte ve yadsınmaz önemde olduğu söylenmeli. □

Ali BAYRAMOĞLU

TAKSİT KOLAYLIĞI İLE
ÇAĞDAŞ TATİL

TÜM GEZİLERİMİZ 9 GECE 10 GÜNDÜR.

BODRUM			MARMARİS		
MERVE OTEL	(Oda + Kah.)	37.750.-TL.	YUNUS OTEL	(Y.P)	51.000.-TL.
GÖZE GİR OTEL	(Y.P)	39.000.-TL.	MURATHAN OTEL	(T.P)	55.000.-TL.
ÖZÜNAL T.TES.	(Y.P)	54.500.-TL.	ORFU BENAN MOTEL	(Y.P)	43.000.-TL.
GRAND DOLFİN	(T.P)	41.000.-TL.	SİDE		
ANFORA	(Oda + Kah.)	34.000.-TL.	KLEOPATRA OTEL	(Y.P)	49.000.-TL.
ALANYA			KÖSEOĞLU OTEL	(Oda+Kah.)	39.000.-TL.
PALMİYE OTEL	(T.P)	64.000.-TL.	DİDİM		
SUN OTEL	(T.P)	63.500.-TL.	HERGÜL OTEL		52.750.-TL.
KEMER			KUŞADASI		
BİANKA OTEL	(Y.P)	52.000.-TL.	YETİŞ MOTEL	(T.P)	44.000.-TL.
ŞARKÖY			KUMBAĞ		
MOBİDİK OTEL	(T.P) Cuma/Pazar	16.800.-TL.	BİLGE T.TES	(T.P) Cuma/Pazar	19.500.-TL.
	Pazar/Pazar	38.500.-TL.		Pazar/Pazar	36.000.-TL.
CENNET MOTEL (T.P) Cuma/Pazar		19.000.-TL.			

GÜNÜBİRLİK TURLARIMIZ
BOLU ABANT 4.950.-TL. (Yemekli) YALOVA TERMAL 3.500.-TL. (Yemeksiz)

* TÜM KONUKLARIMIZ 1.000.000 TL.ye KADAR SİGORTALIDIR.
* BAYRAM REZERVAZYONLARIMIZ BAŞLAMIŞTIR.

Tel: 337 04 48 338 18 97 337 19 46

BROŞÜR İSTEYİNİZ

OSMANLI DEVLETİ'NİN SON YILLARINDA FİLİSTİN VE ERMENİ SORUNUNUN KÖKENLERİ BELGELERLE İÇYÜZÜ

Büyük Boy 216 s.
820 TL.
Bütün Kitapçılarda
ve
kitap kulüplerinde

BİLGE
YAYINCILIK
141 51 24-141 51 25
Valikonağı Caddesi
73/2 İstanbul

TELEVİZYON

Wyler ve Ritt

Temmuzun ikinci yarısında televizyonda yayınlanacak -ikisi yerli- on bir filmden en önemlileri Martin Ritt'in yönettiği "Çılgınların Günahı" (Hud) ve William Wyler'ın yönettiği "Çıkmaz Sokak" (The Dead End). Ama öbür filmler de ortalamanın üzerinde, genellikle.

TV'de Mart başında izlediğimiz "Kenar Mahalle" ile ilgili olarak genişçe anlattığım radikal yönetmen Martin Ritt'in 1963'te yapıp yönettiği "Çılgınların Günahı"nı 16 Temmuz'da göreceğiz. Filmde Paul Newman, Patricia Neal, Melvyn Douglas ve Brandon De Wilde oynuyor. Film gösterildiği yıl ABD'de eleştirmenlerce en iyi dört filmden biri seçilmiş; Newman en iyi aktör, Neal en iyi aktris, Douglas en iyi yardımcı aktör, James W.Howe en iyi görüntü yönetmeni ve film en iyi film Akademi ödüllerine (Oscar) aday gösterilmiş; Neal, Douglas ve Howe bu ödülü almıştı. Kovboy romanları yazarı Larry McMurtry'nin "Git İşine, Atlı" adlı romanından aktardığı filmde Ritt, Teksaslı küçük çiftlik sahibi bir aile çevresinde toplumsal değişimi, değer yargılarının farklılaşmasını anlatıyor. Ailenin babası Melvyn Douglas, 1931'de Gloria Swanson'la baş rol oynayarak tiyatrodan geçtiği sinemada Garbo, Dietrich, Crawford gibi yıldızlarla oynamış, bu filmle ve "Merhaba Dünya" (Being There) ile en iyi yardımcı aktör Oscar'ını iki kez kazanmış, 1981'de ölümüne dek oyunculuğunu sürdürmüştü. Onun oğlunu canlandıran Newman, ABD'nin en başarılı oyuncularından sayılmasına ve hiçbir filminde başarı düzeyini düşürmemiş olmasına karşın, dört kez aday gösterildiği halde, en iyi oyuncu Oscar'ını hiç alamamıştı. Bu ünvanı ancak 1958 Cannes Festivali'nde, Liz Taylor'la oynadığı "Kızgın Damdaki Kedi" ile Avrupa'da kazanmıştı. Yönetmeni gibi radikal demokrat olan sanatçı, Ritt'in de ders verdiği -geçen sayılarda anlattığım- Actors' Studio'dan yetişmişti. Torun rolündeki De Wilde ise dokuz yaşında tiyatroya, on yaşında sinemaya başlamış, çoğu çocuk yıldızın aksine, büyüdüğünde de başarılı oyunculuğunu sürdürmüş; ama otuz yaşında bir trafik kazasında zamansız ölmüştü. Filmin başarılı baş kadın oyuncusu Neal da Akademik tiyatro öğreniminin ardından Actors' Studio'ya girip oyunculuğunu geliştirmişti. 1949'da başladığı sinema oyunculuğunda aynı yıl Gary Cooper'la çevirdiği filmi "Bir Pınar Ki..." ile sivrildi. 1953'te Cooper'ın kendisini terketmesiyle yaşadığı depresyon oyunculuğu dört yıl ara vermesine neden oldu. 1965'te geçirdiği yarım felç, sanatçılığını üç yıllık bir kesintiye daha uğrattı; ama Neal felci yenmeyi de başardı. Bu filmde, kâhya olarak çalıştığı evin ayyaş ve dikkafalı oğluna (Newman) tutkun kadın rolünde çok başarılı.

Martin Ritt'in Çılgınların Günahı filminden

1937 yapımı "Çıkmaz Sokak"ı ise 28 Temmuz Pazar gecesi izleyeceğiz. Geçen ay "Dodsworth" adlı filmini gördüğümüz usta yönetmen Wyler'ı daha önce biraz tanıtmıştım. Titizliği nedeniyle çalışma arkadaşlarının "Doksanıncı çekim Wyler" diye andığı yönetmen bu filmde de Joel McCrea, Humphrey Bogart ve Sylvia Sidney başta olmak üzere kalabalık bir kadroyu büyük başarıyla yönetiyor. Sidney Kingsley'in oyunundan uyarlanan filmin senaryosunu Lillian Hellman hazırlamıştı.

Hellman, senaryosunda 1930 Büyük Bunalımının yol açtığı yoksulluğu, bunun insan ve toplum ilişkilerini içine sürüklediği korkunçluğu, insanları "suç"a itmesini başarıyla yansıtmıştı. Wyler da Amerikalıların tüylerini hâlâ diken diken eden 1930 Amerikası'nı büyük başarıyla canlandırmıştı. Filmin başarısının dayandığı üçüncü kişi, görüntü yönetmeni Gregg Toland. 1929'da Hollywood'un en büyük bağımsız yapımcısı Samuel Goldwyn'in keşfederek uzun vadeli bir sözleşmeyle görüntü yönetmenliğine başlattığı Toland, 1948'de 44 yaşında ölümüne dek süren 19 yıllık sanat yaşamında beş kez Oscar'a aday gösterilmiş, ama bu ödül kendisine ancak bir kez Wyler'ın yönettiği Emily Bronte'un romanından uyarlanan "Uğultulu Tepeler" için 1939'da verilmişti. Sanatçının bir de John Ford'la birlikte yönettiği "Aralık'ın 7'si" ile aldığı en iyi belgesel Oscar'ı vardı. Ölümüne dek -bu filmin de yapımcısı olan- Goldwyn'le ve onun anlayışı doğrultusunda büyük bir özgürlük içinde, Wyler ve Orson Welles gibi usta yönetmenlerle çalışan Toland, kamera kullanımında sinemaya önemli yenilikler getirmişti. Özellikle Wyler'ın "Küçük Tilkiler", "Yaşamımızın En Güzel Yılları" ve Welles'in "Yurttaş Kane" filmlerindeki çalışmaları, derinlikli kompozisyonları, filmlerin temalarını güçlendiren, yorumlayan değişik çekim açıları tüm sinema akademilerinin eğitim programlarında yer alır. Onun sinemaya getirdiği ve bugün klasikleşmiş olan o günün büyük yeniliklerini bu gözle izlemek gerek Bogart'ı "Afrika Kraliçesi", "Malta Şahini", "Kazablanka", "Çıplak Ayaklı Kontes..." gibi bir yığın seçkin filmden iyi tanıyoruz.

On beş günün öbür filmlerine de kısaca göz atalım: 20 Temmuz'da Jerry Hopper'ın yönettiği, Charlton Heston, Robert Young ve Ima Sumac'ın oynadığı 1954 yapımı "İnkaların Sırrı", dünyanın gelmiş geçmiş en büyük sesi Kızılderili Sumac'ı sinemada göstermek için çevrilmiş sıradan bir serüven filmi. Aynı akşam Mehmet Dinler'in yönetip, Tarık Akan'la Bahar Erdeniz'in oynadığı 1979 yapımı "Suçlu" yayınlanacak.

21 Temmuz günü, 1930'ların çocuk oyuncusu Jackie Cooper'ın yönettiği ilk film "Stand Up And Be Counted", bir kadın gazeteci çevresinde kadın haklarını tartışan bir TV filmi. Aynı gece 1982'de 94 yaşındayken ölen, yarım yüzyıllık sinema yönetmenliğinde her türden başarılı filmler çeken Henry King'in ortalama bir serüven filmi, "Lloyd's of London" (1936 yapımı) yer alıyor. Onun keşfettiği yıldızlardan Tyrone Power, "General Şafakta Öldü"de izlediğimiz Madeleine Carroll ve George Sanders'ın yanında çok kalabalık bir kadroyla çekilmiş gösterişli bir denizcilik filmi.

23 Temmuz Salı akşamı, on beş günün ABD yapımı olmayan tek yabancı filmi "Svengali" gösterilecek. 1983 İngiliz yapımı filmin yönetmeni Anthony Harvey.

27 Temmuz Cumartesi günü, ABD'de yıllarca küçük bütçeli, ama titizlikle ve ustalıkla hazırladığı çarpıcı, gerçekçi polisiye filmler yapan Phil Karlson'ın Avusturya-İtalya savaşı sırasında geçen bir gerilim filmi, "Maskenin Arkasında" (1951) gösterilecek. Filmde Anthony Quinn ve John Derek var. Aynı gece, Atıf Yılmaz'ın yönettiği, Levent Kırca, Nevra Serezli, Şener Şen, Adile Naşit'in oynadığı "Ne Olacak Şimdi" (1979), keyifle seyredilebilir.

28 Temmuz akşam üzeri, Samuel Fuller'ın bir savaş filmi var: "Ölüme Koşanlar" (1980). Kaba bir tutuculuğu, şovenizmi olan şiddet tutkunu, Fuller içerik yönünden ne denli iticiyse, görsel açıdan o denli başarılı bir gerilim-savaş filmi yönetmeni. II. Dünya Savaşı sırasında militarist General Patton'ın gözde bir piyade bölük komutanı olarak Kuzey Afrika ve Avrupa'da savaşan, bol madalya kazanan Fuller bu yenice filminde kendi deneyimlerinden yine epeyce yararlanmış.

Ayın son filmi, 30 Temmuz'da yayınlanacak olan "Miniver Hikâyesi" (1950). Her türü deneyen, ama en çok güldürüde başarılı olan Henry Potter'ın yönettiği film, Wyler'ın 1942'de yönettiği, iki yıl önce televizyonda izlediğimiz altı Oscarlı "Mrs. Miniver"ın devamı niteliğinde. Baş rolleri yine ilk filmde Oscar kazanan Greer Garson ve ilkiyle Oscar'a aday gösterilen Walter Pidgeon oynuyor.

Ahmet GÜNLÜK

TİYATRO

Bilsak'da "Cadıların Macbethi"

Bilsak Tiyatro Gurubu öğrencilerinin geçtiğimiz yıl boyu sürdürdükleri çalışmalar sonucunda hazırlanan yıl sonu gösterisi İstanbullulara Necatibey Caddesi'ndeki Aya Nikola Türk Ortodoks Kilisesi'nde 17-18 Temmuz günleri sunulacak. Yıl sonu gösterisi için seçilen proje Müge Gürman'ın Shakespeare'in **Macbeth**'ini yeni bir kurguyla ele alarak yorumladığı **Cadıların Macbethi** oldu. Yeni bir yorum, genç oyuncular ve ilginç bir rejiyle oynanması kadar kilisenin otantik mekânında oynanmasıyla da ilgi çekecek olan bu proje için Müge Gürman şunları söylüyor: "İyi ama, niçin...?" İlk karşılaşacağım sorulardan biridir sanırım... Bu isteği ve düşünceyi bende Shakespeare'in bitmez olanakları içeren eşsiz anlatımı ve hiçbir zaman eskimeyecek özüyle günümüze bir kez daha, yeniden değerlendirilerek getirilmesi gerektiği düşüncesini doğurmuştur... Oyunun merceğinden bakan cadılar kendilerine yüklenen kötülük kamburunun keyfini sürer gibi görünürler? Oysa alaycı ve falcı tutumlarının altında kötücül olmaktan öte sorumlu bir uyarma isteği yatar... Gerçekte dünya çılgıncadır. Cadılar, bu çılgın dünyanın, esprili ve etkileyici (tepkisel olduğu için daha da çılgın görünen) yansıtmacıları olarak düşünülmüşlerdir. Oyun bir cadı kazanı gerçeğinin, dünyanın içinde bulunduğu bir durumun cadıların fantastik aynasındaki yansıması olacaktır... **Cadıların Macbethi**'nde cadılar kendilerince yorumlayıp aralarında oynadıkları bir "Macbeth" oyunu sergilerler sanki. Oyun içinde oyun düzenle içiçe geçmiş biçimiyle sürer. Oyunu oynarlarken bir yandan da oyun kişilerine ve oyunun geçtiği düzene, dışarıdan ve eleştirel bakışlarını sokarlar. Oyunda yer yer cadılar ve oyun kahramanları birbirine karışırlar. Çünkü gerçekler de karmaşa içindedirler; "iyi" ve "kötü" karışmış, ayırdedilemez olmuştur. Bu falcı varlıklar fazla inanışla da alay ederler. Fal, onlar için, keskin bir uzağı görme yetisidir. Doğaya yabancılaşmamış ve hayvanlar denli güçlü bir sezgiyle sağlamlanmış bir yeti... Değerlendirmekte olduğu düzenin işleyişini bilen her sağduyulu ve akıllı kişi, olacakları, bir olayın ardından ne geleceğini önceden kestirebilir. İşte cadıların bilicilikleri de böyle bir anlayışla yer alır yorumda. Sağduyuya sahip, boyun eğmeyen, özgür ve yaratıcı ve en önemlisi kandırılamaz yaratıklardır (Bu durumlarıyla ayrıksı ve dışlanmış kişilikleriyle, tarihte yaşamış, "cadı" diye adlandırılmış gerçek kişilerle de denk düşerler). Cadıların gerçekliği sorusundan çok daha önemli olan şey; onların "neyin" sözcülüğünü yaptıklarıdır bence. □

Tarihimizin en hareketli dönemi günışığına çıkarıldı

Seçkin İmzalar...

Prof. Dr. Feroz Ahmad
Doç. Dr. Engin Akarlı
Nuri Akbayar
Bülent Aksoy
Doç. Dr. Sina Akşin
Dr. Yücel Aktar
Dr. Sevgi Aktüre
Dündar Akünal
Hamid Algar
Prof. Dr. Ali Alparslan
Prof. Dr. Metin And
Doç. Dr. Zeki Arıkan
Cem Atabeyoğlu
Prof. Dr. Rona Aybay
Prof. Dr. Ülkü Azrak
Doç. Dr. Afife Batur
Enis Batur
Selçuk Batur
Doç. Dr. Cem Behar
Dr. Halil Berktay
Ali Birinci
Prof. Dr. Korkut Boratav
Ali Bulaç
Dr. Yavuz Cezar
Doç. Dr. Musa Çadırcı
Yücel Çağlar
Fahri Çoker
Bülent Demirbaş
Ahmet Demirel
Doç. Dr. Yıldız Demiriz
Doç. Dr. Emre Dölen
Paul Dumont
Alev Er
Konur Ertop
Jale Erzen
Carter Findley
Mehmet Genç
François Georgeon
Adnan Giz
Doç. Dr. Nevzat Gözaydın
Çelik Gülersoy
Doç. Dr. Mesut Gülmez
Dr. Tevfik Güran
Dr. Nedim Gürsel
Dr. Seyfettin Gürsel
Dr. Şehmus Güzel
Dr. Şükrü Hanioğlu
Dr. Ümit Hassan
Prof. Dr. Hüseyin Hatemi
Ekrem Işın
Prof. Dr. Halil İnalcık
Ali Mithat İnan
Dr. Huricihan İnan
Alpay Kabacalı
İsmail Kara
Dr. Kurtuluş Kayalı
Gündağ Kayaoğlu
Prof. Dr. Reşat Kaynar
Prof. Dr. Haydar Kazgan
Dr. Çağlar Keyder
Dr. M.Ali Kılıçbay
Prof. Dr. Mübeccel Kıray
Dr. Uygur Kocabaşoğlu
Cemil Koçak
Dr. Orhan Koloğlu
Cevdet Kudret
Necdet Kurdakul
Şükran Kurdakul
Prof. Dr. Şerif Mardin
Cemil Meriç
Prof. Dr. Berna Moran
Doç. Dr. Orhan Okay
Doç. Dr. İlber Ortaylı
Prof. Dr. Gündüz Ökçün
Salih Özbaran
İsmet Özel
Dr. Süha Özkan
Dr. M.Kemal Palaoğlu
Dr. Şevket Pamuk
Doç. Dr. Jale Parla
Tevfik Pehlivanoğlu
Donald Quataert
Prof. Dr. Günsel Renda
Necdet Sakaoğlu
Doç. Dr. Ömür Sezgin
Ezel Kural Shaw
Prof. Dr. Stanford Shaw
Doç. Dr. İhsan Süreyya Sırma
Dr. Faruk Sönmezoğlu
Nora Şeni
Prof. Dr. Bülent Tahiroğlu
Doç. Dr. Bülent Tanör
Prof. Dr. İlhan Tekeli
Prof. Dr. Aslan Terzioğlu
Jacques Thobie
Prof. Dr. Taner Timur
Doç. Dr. Zafer Toprak
Taha Toros
Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya
Doç. Dr. Mete Tunçay
Yalçın Tura
Prof. Dr. Coşkun Üçok
Prof. Dr. Haluk Ülman
Dr. Bülent Varlık
Dr. Yıldırım Yavuz
Prof. Dr. Yıldırhan Yayla
Dr. Nesimi Yazıcı
Dr. Nuran Yıldırım
Dr. Arslan Yüzgün

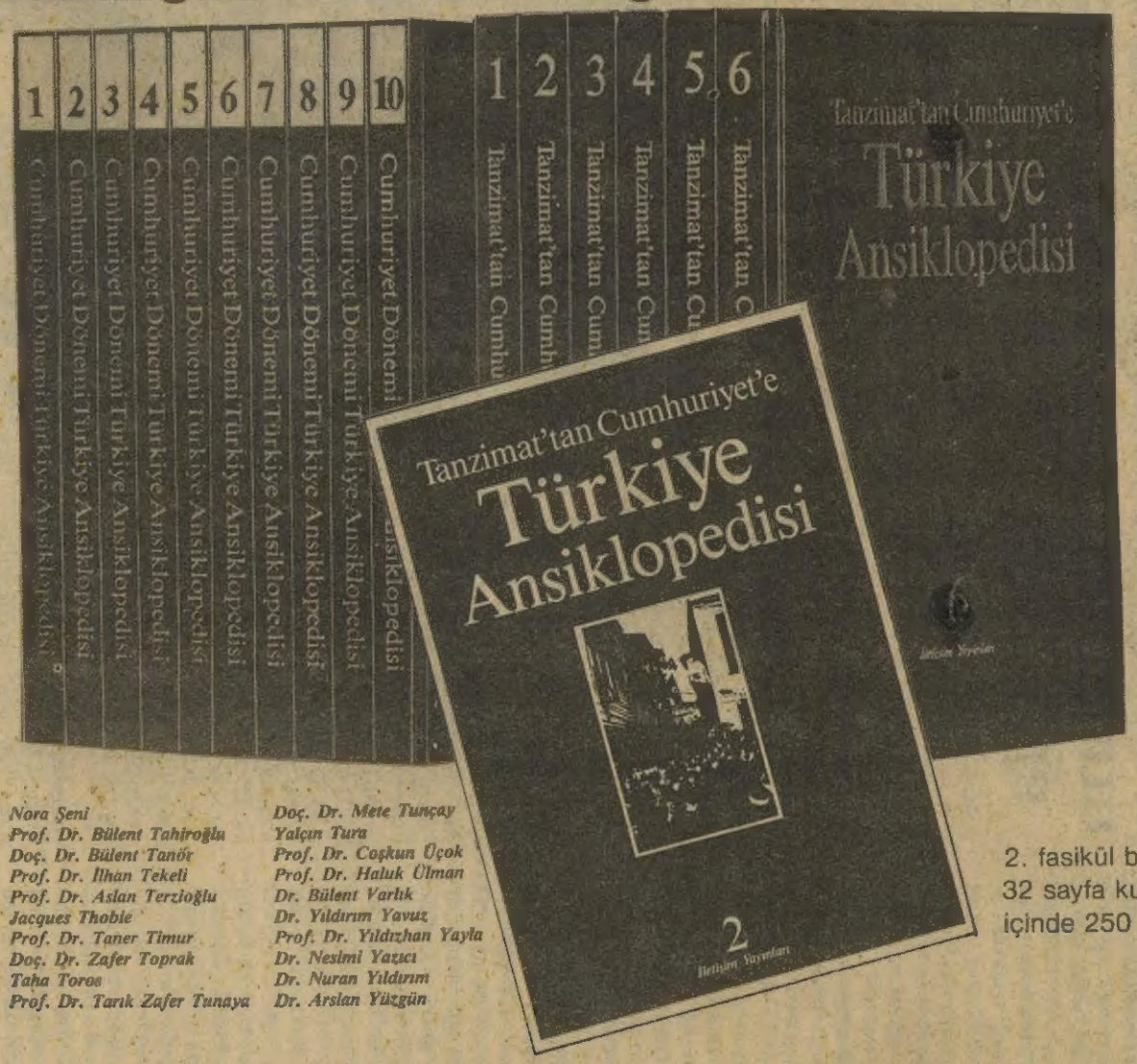

2. fasikül bayilerde.
32 sayfa kuşe kapak içinde 250 Lira.

Tarihimizin en çalkantılı dönemi. Tüm ayrıntılarıyla yenileşme hareketleri. Tanzimat'la hızlanan toplumsal değişim.

Yüzü aşkın yerli, yabancı bilim, adamı, yazar, sanatçı. Kendi uzmanlık alanında güvenilir isimler. Seçkin yazı kadrosu, geniş bilgi.

Yüzlerce konu, gravür, resim ve fotoğraf. Ayrıca ücretsiz TARİH SÖZLÜĞÜ (Deyimler-Terimler).

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi'ni bütünleyen kaynak eser
Tamamı 54 fasikül, 6 cilt.

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e
Türkiye Ansiklopedisi

İletişim Yayınları

Klodfarer cad. İletişim Han No: 7 Divanyolu/İSTANBUL
Tel: 520 14 53 520 14 54 520 14 55